

การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อในกาลามสูตร

รามิล กาญจน์ดา

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กล่าวโดยเฉพาะในสังคมไทย เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่มีการโต้แย้ง/ถกเถียง[argumentation] ในหัวข้อ/เรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง และบรรยากาศของการโต้แย้ง/ถกเถียงบ่งชี้สภาพการณ์ของการมีความแตกต่างทางความคิด ที่แต่ละ/หลายฝ่ายมักจะอ้างหลักการหรือทฤษฎีที่ตนเองยึดถือ มาอ้างอิง/สนับสนุนถึงความถูกต้องของความคิดตนเองและบ่งชี้ถึงการมีความเชื่อมั่นอย่างแท้จริง/เด็ดขาด เราก็มักจะได้ยินบุคคลบางคนที่มีมักจะวางตัวเป็นกลางหรือตั้งตนเองว่าอยู่เหนือปัญหาที่กำลังโต้แย้ง/ถกเถียงกันอยู่นั้นแสดงความคิด/เห็นในเชิงประนีประนอม และมักจะท้ายด้วยการเสนอให้แต่ละฝ่ายตระหนักถึงหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องด้วย “หลักความเชื่อ 10 ประการ” ที่มีเนื้อหาปรากฏในพระสูตรที่เรียกกันว่า กาลามสูตร ทันทิ และโดยส่วนใหญ่ การอ้างถึงพระสูตรนี้ ก็มักจะอ้างกันลอยๆ* เพื่อชี้แสดงเพียงว่าอย่าให้ยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งที่แต่ละคนเชื่อ/ยึดถือกันมากเกินไป โดยมีได้อธิบาย(explanation)เนื้อหาหรือความหมายที่ชัดเจนแต่ประการใด โดยทั้งนี้เหมือนกับว่า ทั้งหมด(ผู้พูด ผู้ฟังและผู้อ่าน) ต่างรู้และเข้าใจในพระสูตรนี้อย่างถูกต้อง/ตรงกันแล้ว

แต่แท้ที่จริงแล้ว พระสูตรนี้ หรือที่ชัดเจน คือ “หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการ” นั้น เป็นพุทธพจน์ที่ถูกกล่าวอ้างและนำเสนอขึ้นด้วยสาเหตุหลักของเรื่องหรือปัญหาอะไร? พระพุทธองค์มีเจตนาเพื่อสื่อความหมายอะไร? และมีเหตุผลอย่างไรเป็นคำอธิบายสนับสนุน? คำตอบต่อคำถามดังกล่าวนี้ ยังไม่เป็นที่แน่ชัดสักเพียงใด แม้จะมีผู้ศึกษาและเสนอคำอธิบายเกี่ยวกับ เนื้อหาและความหมายเกี่ยวกับพระสูตรนี้อยู่บ้าง¹ แต่ก็ยังไม่อาจกล่าวได้ว่าการตีความเพื่ออธิบายเนื้อหาและความหมายของพระสูตรนี้ มีความถูกต้องที่สามารถยอมรับได้อย่างเป็นเอกฉันท์ หรือ ตรงตามความเป็นจริงดังเจตนารมณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอมาน้อยเพียงใด

ด้วยเหตุนี้เองในรายงานการวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาและความหมายของ “หลักความเชื่อ 10 ประการ” ของพระสูตรนี้ เพื่อที่จะค้นหาว่าอะไรคือเหตุผลที่แท้จริง ที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมหลักนี้ และเนื้อหาของ “หลักความเชื่อ 10 ประการ” นี้แท้จริงแล้วมีขอบเขตและความหมาย ที่มุ่งตรงต่อเรื่องใดเป็นสำคัญ ?

* ความหมายเฉพาะเจาะจงที่ ผู้วิจัยใช้คำนี้ คือ เป็นการอ้างโดยไม่มีการอธิบายความหมายที่แท้จริง/ที่ชัดเจน มาให้ผู้ฟัง/อ่านเกิดความเข้าใจมากขึ้นแต่ประการใด และ ไม่มีการอ้างอิงหลักฐานมาประกอบ เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าเรื่องนี้มีความเป็นเหตุผลที่เพียงพอที่จะรับฟังได้/เชื่อถือได้ แต่อย่างใด

¹ เนื้อหาหลักขณนี้ปรากฏในบทความที่ชื่อ “อิทัปปัจจยตา : ตรรกะในพุทธธรรม” ของ พล.ร.อ. จินดา ไชยอุดม ในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ประจำวันที่ 18 กันยายน 2539 กับ บทความ “ซอรัทในหลวงในมุมมองที่แตกต่าง” ของ สมุทร หุ่องสาภิเกษตร ในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ประจำวันที่ 5 มีนาคม 2545 หน้า 17 และชัยวัฒน์ คุประตกุล, วิถีแห่งปัญญา, (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2545 หน้า 47.

² ดูการตีความและนำเสนอของ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต) ใน พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543, สมภาร พรหมทา ใน หนังสือ “พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม” โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542. และ K. N. Jayatilleke, Early Buddhist Theory of Knowledge, Delhi : Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1963.

1.2. วัตถุประสงค์การศึกษา

1.2.1. เพื่อพิจารณาเนื้อหาและความหมายที่แท้จริงของ หลักความเชื่อ 10 ประการในกาลามสูตร

1.2.2. เพื่อให้ทราบถึงเหตุผลที่แท้จริงของพระพุทธองค์ที่ทรงนำเสนอหลักความเชื่อ 10 ประการ ในกาลามสูตร

1.2.3. เพื่อที่สามารถประยุกต์ใช้“หลักความเชื่อ 10 ประการ”ให้มีความสอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในบริบทของสังคมปัจจุบันและอนาคต

1.3. วิธีการดำเนินการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ แม้ผู้วิจัยจะมีวัตถุประสงค์หลักที่จะศึกษางานในชั้น คัมภีร์ศึกษา[Textual Study] ที่มุ่งตรงต่อการทำความเข้าใจในเอกสารชั้นต้น คือ พระไตรปิฎก ในส่วนของพระสูตรต่างๆที่ปรากฏใน สุตตันตปิฎก ก็ตาม แต่ก็มิใช่ข้อจำกัดที่สำคัญ คือ ความเข้าใจภาษาของผู้วิจัย ที่สามารถเข้าถึงเพียง คำแปลในภาษาไทย ที่ไม่ใช่ พระบาลีในเอกสารดั้งเดิม ซึ่งนั่นเป็น “ข้อจำกัด” ที่สำคัญของงานวิจัยครั้งนี้ ที่อาจมีส่วนผิดพลาด บกพร่อง หรือ ละเลยความหมายที่มี “กำแพงภาษา”กั้นอยู่ แต่ทั้งนี้ ผู้วิจัยก็จะพยายามศึกษาเนื้อหาที่ปรากฏจากความหมายที่แปลมาอีกทอดหนึ่งอย่างระมัดระวังและตระหนักในข้อจำกัดของตนเองอย่างที่สุด โดยการศึกษาส่วนใหญ่จะใช้เนื้อหาที่ปรากฏในเกสปุตติยสูตร (หรือในพระบาลีจะเรียกว่า เกสปุตติยสูตร) กับสาฬหสูตร ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 20 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกก. ทุก. ติกนิบาต และพระสูตรภททียสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 21 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เป็นหลักฐานชั้นปฐมภูมิ และเอกสารชั้นทุติยภูมิอื่นๆ ที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 1.หนังสือ พุทธธรรม ของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) 2. หนังสือ พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม ของสมภาร พรหมทา และ 3. หนังสือ Early Buddhist Theory of Knowledge ของ K.N. Jayatilleke ประกอบ ซึ่งในการที่ผู้วิจัยจำกัดการศึกษาการตีความและการอธิบายอยู่เพียงสามท่านนี้เท่านั้น เนื่องจากเมื่อพิจารณาเอกสารชั้นรองเท่าที่มีในบริบทของสังคมไทย ก็มีเพียงการนำเสนอของนักวิชาการสามท่านนี้เท่านั้น ที่ได้ศึกษาและอธิบายหลักความเชื่อ 10 ประการอย่างเป็นระบบและอ้างอิงหลักฐานสนับสนุน รวมถึงมีเนื้อหาที่ทำให้สามารถเข้าใจความหมายและขอบเขตของการตีความได้อย่างชัดเจน โดยทั้งนี้ผู้ศึกษาจะใช้วิธีการศึกษาเชิงวิเคราะห์การอ้างเหตุผล[argumentative study] มาพิจารณาเนื้อหาและความหมายที่แท้จริง เพื่อหาคำอธิบายที่เป็นเหตุเป็นผล[rationality] น่าเชื่อถือ[reliable]และสามารถยอมรับได้[acceptable] โดยเกณฑ์ประเมินสำคัญก็เพื่อที่จะสามารถทราบถึง“วิธีการให้เหตุผลสนับสนุน”[justification] จากหลักฐานการยืนยัน/สนับสนุนของแต่ละคำอธิบายนั้นสอดคล้องกับความเป็นจริงมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการใน กาลามสูตร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความเข้าใจที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในปัจจุบันและอนาคต

1.4. ขอบเขตการศึกษา

กรอบหลักของการวิจัยเพื่อศึกษาเนื้อหาและคำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของหลักความเชื่อ 10 ประการครั้งนี้ ผู้วิจัยจำเป็นต้องใช้หลักเกณฑ์การประเมินการใช้เหตุผลของตะวันตก[Western Logic] ทั้งรูปแบบการประเมินความเป็นเหตุผลที่ดี[Good Argument] ในลักษณะ นิรนัย[Deductive Logic] และ อุปนัย[Inductive Logic] รวมถึงหลักพิจารณาการอ้างเหตุผลบกพร่อง[Fallacy] เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาถึงการมีหลักเกณฑ์การประเมินและรูปแบบที่ชัดเจน การใช้กรอบคิดเชิงเหตุผลทางตะวันตกจะสามารถทำให้เข้าใจเนื้อหาและสามารถประเมินความเป็นเหตุผลของคำอธิบายที่ต้องการศึกษาได้เป็นอย่างดี

1.5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาและความหมายของหลักความเชื่อ 10 ประการ ใน กาลามสูตรได้ถูกต้อง

1.5.2. ทราบถึงเหตุผลที่แท้จริงที่พระพุทธองค์ทรงนำเสนอหลักความเชื่อ 10 ประการในกาลามสูตร

1.5.3. มีเนื้อหาและคำอธิบายหลักความเชื่อ 10 ประการที่สามารถทำความเข้าใจและประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทสังคมไทยปัจจุบันและอนาคต

บทที่ 2

เกสปุตติสูตร = สาฬยคนสูตร = ภัททียสูตร

กาลามสูตร : หลักความเชื่อ 10 ประการ

ในบทนี้สิ่งสำคัญเบื้องต้นที่ผู้ศึกษาเห็นควรจะทำคือ การสำรวจพิจารณา “เนื้อหา” ที่เป็น “ตัวบท” [text] ที่ปรากฏในพระสูตรทั้งสามอย่างละเอียด เพื่อให้ทราบถึงความหมายและรายละเอียดที่แต่ละพระสูตรมีความเหมือนและความแตกต่างกันในลักษณะสำคัญๆอย่างไบบ้าง ทั้งนี้เพื่อจะสามารถทำให้การวิเคราะห์ความหมายที่แท้จริงได้อย่างชัดเจน

2.1. กาลามสูตร : นัยที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

โดยแท้จริงแล้วเนื้อหาคำสอนหลักทั้งหมดเกี่ยวกับหลักความเชื่อ 10 ประการที่เรียกขานว่าหลักกาลามสูตรนั้น มีปรากฏอยู่ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน 3 พระสูตร คือ เกสปุตติสูตร สาฬยสูตร และภัททียสูตร โดยทั้งสามพระสูตรนี้จะมีโครงสร้างที่นำเสนอเหมือนกัน 3 ส่วนที่สำคัญคือ 1. ส่วนของคำขึ้นต้นหรือข้อความเบื้องต้น(นิทานวนะ) ที่เป็นการเกริ่นนำ/แสดง/บอกเล่าเหตุการณ์เบื้องต้นที่นำไปสู่การเสนอเนื้อหาหลักของหลักความเชื่อ 10 ประการ 2. ส่วนเนื้อหาของพระสูตรเกี่ยวกับหลักความเชื่อ 10 ประการ และ 3. ส่วนคำลงท้ายหรือข้อสรุป(นิคมวนะ)เกี่ยวกับการเสนอเกณฑ์การพิจารณาของพระพุทธเจ้าและคำอธิบายเกณฑ์อย่างละเอียด ซึ่งเนื้อหาทั้งสามส่วนจะมีทั้งความเหมือนและความต่างดังนี้

2.1.1. ส่วนข้อความเบื้องต้น

ใน เกสปุตติสูตร และ ภัททียสูตร มีความเหมือนกันตรงที่เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเองโดยตรง แต่เนื้อหาของตัวบทแสดงถึงเหตุการณ์คนละเหตุการณ์ และที่สำคัญเหตุการณ์ที่แตกต่างกันนี้สามารถตีความและอธิบายสาเหตุของการนำเสนอหลักการทั้ง 10 นี้ได้แตกต่างกัน ในขณะที่ สาฬยสูตร เป็นพระสูตรที่แสดงโดยพระนันทกะ และมีเนื้อหาของการแสดงที่แตกต่างจากทั้งสองพระสูตรในส่วนข้อความเบื้องต้นเป็นสำคัญ กล่าวคือ

เนื้อหาของ เกสปุตติสูตร จะกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ว่าด้วยกาลามะ ที่เป็นชาวเกสปุตตนิคมได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ขณะนั้นเสด็จไปยังแคว้นโกศล โดยประเด็นสำคัญของเหตุการณ์นี้คือ พวกกาลามะเหล่านั้น มีความลังเลสงสัยเกี่ยวกับการที่จะเชื่อถือคำสั่งสอนของพวกสมณะพราหมณ์ต่างๆที่เดินทางมาเพื่อเผยแพร่ความเชื่อของตนเองแก่ชาวภัททริยกาลามะแห่งเกสปุตตนิคม ดังมีเนื้อหาของเหตุการณ์ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิคม(ไม่เพียง)แสดงประกาศวาทะของตนเท่านั้น แต่กระทบกระเทียบ ดูหมิ่น กล่าวข่มวาตะของผู้อื่น ทำให้ไม่น่าเชื่อถือ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งมียังเกสปุตตนิคม (ไม่เพียง)แสดงประกาศวาทะ ของตนเท่านั้น แต่กระทบกระเทียบ ดูหมิ่น กล่าววาตะข่มวาตะของผู้อื่น ทำให้ไม่น่าเชื่อถือ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความสงสัย ลังเลใจในสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า บรรดาท่านสมณพราหมณ์เหล่านี้ ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ^๑

ส่วนใน ภัททียสูตร เนื้อหาของข้อความที่ปรากฏจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ ภูฏาคารศาลาป่ามหาวัน ในเขตกรุงเวสาลี โดยที่เจ้าลิจฉวีพระนาม ภัททียะ ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลถึงข้อสงสัยต่อคำกล่าวหาที่มีต่อพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้เพื่อทำให้พวกอัญญเดียรธีย์กลับใจหันมานับถือและเชื่อในหลักคำสอนของพระองค์ ซึ่งมีข้อความที่ปรากฏดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ทราบว่า พระสมณโคดมทรงมีมาชา ย่อมรู้มาชาที่เป็นเหตุให้สาวกของพวกอัญญเดียรธีย์กลับใจ สาวกอัญญเดียรธีย์เหล่านั้นพากันกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมทรงมีมาชา ทรงรู้มาชาที่เป็นเหตุให้สาวกของพวกอัญญเดียรธีย์กลับใจ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกเขากล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ไม่ได้กล่าวต่อพระผู้มีพระ

ภาคด้วยคำไม่เป็นจริงหรือ ย่อมพยากรณ์ธรรม สมควรแก่ธรรม และการคล้อยตามวาทะอันชอบแก่เหตุใดๆย่อมไม่มาถึงฐานะอันควรติเตียนหรือ แท้จริง ข้อพระองค์ไม่ประสงค์จะกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเลย”

โดยทั้งนี้ สิ่งปรากฏให้ถึงความแตกต่างของข้อความเบื้องต้นของทั้งสองพระสูตรนี้ก็คือ เนื้อหาของเหตุการณ์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในเกสปุตติสูตร เนื้อหาที่มีความหมายเหมือนกับว่า ชาวกาลามะ ต้องการที่จะให้พระพุทธเจ้านำเสนอหรือเสนอแนะวิธีการที่จะใช้พิจารณา ประเมิน หรือ ตัดสินใจเกี่ยวกับการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อคำสอนของเหล่าสมณพราหมณ์ที่มีความขัดแย้งกันและกาลามะเหล่านั้นไม่รู้ว่าจะตัดสินใจอย่างไรดี ซึ่งเนื้อหาที่ปรากฏจะมีหลักฐานหนักแน่นที่สามารถนำมาสนับสนุนการมีเหตุการณ์เช่นนั้นจริง ซึ่งจะเห็นได้จากเนื้อหาของการเสนอวาทะต่างๆในพรหมชาลสูตร^๑ ส่วนใน ภัททิสสูตรนั้น เนื้อหากลับบ่งชี้ว่า เจ้าลิจฉวี นามภัททียะนั้นมีข้อสงสัยว่า พระพุทธเจ้าใช้วิธีการอย่างไร ที่เรียกว่า มายา เพื่อใช้ในการเปลี่ยนความคิดของผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับพระองค์ให้หันมาเชื่อในหลักคำสอนของพระองค์ โดยความหมายของข้อความที่ปรากฏนี้ บ่งชี้ว่า หลักความเชื่อ 10 ประการที่พระพุทธเจ้านำเสนอนี้คือ วิธีที่พระองค์ใช้เป็น “หลักการเบื้องต้น” เมื่อจะเสนอหลักคำสอนของพระองค์ให้ผู้เห็นแตกต่างใช้พิจารณาว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อหลักคำสอนของพระองค์ ก่อนจะเสนอ “หลักเกณฑ์” ที่ชัดเจนในส่วนต่อมา

ส่วนใน สัพพสูตร นั้น การเกริ่นนำของเหตุการณ์ดูจะไม่บ่งชี้ขึ้นยสำคัญอะไรมากไปกว่า การที่ พระนันทกะ ที่ขณะนั้นอยู่ที่ปราสาทของ วิชาสมาธิการมาตา ในเขตกรุงสาวัตถี ได้ใช้หลักความเชื่อ 10 ประการนี้เพื่อเกริ่นนำในเชิงเตือนให้สาพะยะและโรหณะ อย่างฉวยรีบเชื่อในสิ่งที่ตนเองจะกล่าวต่อไป ก่อนที่จะอธิบาย หลักเกณฑ์คำสั่งสอนที่ควรเชื่อ (ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญส่วนที่ 3) แก่ นายสาพะยะผู้เป็นหลานชายของมิลลเรศสุริกับนายโรหณะผู้เป็นหลานชายของเปชฌนิยเรศสุริเท่านั้น

2.1.2. เนื้อหาของหลักความเชื่อ 10 ประการ

เนื้อหาในส่วนนี้ ทั้งสามพระสูตรนั้นนำเสนอข้อความที่เหมือนกันทั้งหมด โดยทั้งนี้ใน เกสปุตติสูตรนั้น มีเนื้อหาของข้อความที่น่าสนใจคือ ข้อความที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสนาที่ว่า “สมควรที่ท่านทั้งหลายจะสงสัย สมควรที่จะสงสัย ท่านทั้งหลายเกิดความสงสัยสงสัยลงในฐานะที่ควรสงสัยอย่างแท้จริง” ก่อนที่จะเสนอข้อความจำนวน 10 ข้อความดังนี้

1. อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
2. อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
3. อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
4. อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
5. อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ ธรรมเนียม(การคิดเอาเอง)
6. อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ การอนุমান
7. อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
8. อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
9. อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
10. อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะนับถือที่ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

ซึ่ง ข้อความทั้ง 10 ข้อนี้ หากพิจารณาในบริบทของ เกสปุตติสูตร ดูจะมีความหมายบ่งชี้ที่ชัดเจนที่ว่า พระพุทธเจ้านั้น กำลังชี้แนะวิธีการหรือหลักการเบื้องต้นในการพิจารณาว่า ก่อนที่จะปลงใจเชื่อว่าจะอะไรจริงหรือเท็จนั้น ควรที่จะตรวจสอบว่า ความเชื่อเหล่านั้น มีเหตุผลหรือหลักฐานที่พอจะเชื่อหรือยอมรับได้จริงหรือไม่ ส่วนใน ภัททิสสูตรกลับมีนัยที่ชี้แสดงได้ใน 2 นัยคือ 1.เหมือนกับว่า พระองค์กำลังเตือนให้ เจ้าลิจฉวีนั้น อย่าพึงได้เชื่อถือคำพูดดังที่ได้

^๑อง. จตุ(ไทย) 21 / 193 / 283

^๒ที. สี. (ไทย) 9 / 1-148 /1-47

^๓อัง. ดิก. (ไทย) 20 /67 / 264

กล่าวมาหรือได้รับฟังมา หรือแม้แต่ที่พระองค์จะแสดงต่อไปจากนี้ และ 2. เหมือนกับพระองค์ท่านกำลังแสดงหลักการบางอย่างให้เจ้าลิจฉวีทราบว่า นี่เป็นหลักการที่พระองค์ทรงใช้ ซึ่งคนที่ไม่เข้าใจต่างเห็นว่ามันเป็น “มายา” ที่เป็นวิธีการที่ท่านใช้หว่านล้อมคนอื่นให้เปลี่ยนใจกลับมานับถือพระองค์ ส่วนใน สัพพหสูตร กลับมีความหมายคล้ายกับความหมายที่ 1 ในภททียสูตร

แต่ทั้งนี้ ความหมายที่น่าสนใจของเนื้อหาส่วนที่สองนี้ก็คือ การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเสนอหลักให้พิจารณาในแง่ที่ว่า การจะเชื่อหรือยอมรับความเชื่อใดๆนั้น ให้ผู้ที่จะเชื่อและยอมรับ พิจารณาหลักฐานหรือสิ่งที่นำมายืนยันว่า มีความน่าเชื่อถือที่จะยอมรับได้หรือไม่ อย่าด่วนสรุปหรือรีบปลงใจเชื่อ จากหลักฐานในแง่ต่างๆทั้งสิบประการ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า หลักฐานทั้งสิบประการนั้นจะเชื่อถือไม่ได้ ที่สำคัญก็คือ ผู้ที่จะเชื่อหรือยอมรับนั้นจะต้องไตร่ตรองและพิจารณาหลักฐานเหล่านั้นด้วยตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งเนื้อหาอธิบายของข้อความนี้จะปรากฏในส่วนท้ายของทั้งสามพระสูตร

2.1.3. ส่วนการเสนอเกณฑ์การพิจารณาของพระพุทธเจ้าและคำอธิบาย

ข้อความของเนื้อหา ในส่วนที่สามที่ต่อเนื่องจากหลักความเชื่อ 10 ประการนั้น ทั้งสามพระสูตรมีข้อความที่เหมือนกันและต่างแสดงนัยที่ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อใช้หลักพิจารณาความเชื่อทั้ง 10 ประการเป็นหลักการเบื้องต้นในการพิจารณาความเชื่อต่างๆว่าจริงหรือเท็จแล้ว สิ่งสำคัญที่ทุกคนต้องตระหนักถึงก็คือ การเชื่อหรือยอมรับนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับตัวของผู้พิจารณาเอง มิใช่โดยการชักนำจากสิ่งอื่น (คือ 10 ประการที่กล่าวมา) โดยทั้งนี้ พระองค์ได้นำเสนอเกณฑ์ตัดสินที่ชัดเจนที่ว่า

เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า ธรรมเหล่านี้ เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเตียน ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วยอมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูลเพื่อทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรละ (ธรรมเหล่านั้น) เสีย^๑

ซึ่งคำอธิบายเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ที่ปรากฏนี้ ทั้งสามพระสูตรจะมีคำอธิบายในประเด็นหรือเงื่อนไขหลักของเกณฑ์แต่ละข้อเหมือนกัน ส่วนในรายละเอียดของตัวอย่างของหลักธรรมที่ยกมายืนยันส่วนใหญ่จะเหมือนกันทั้งหมด เฉพาะในส่วนปลีกย่อยเท่านั้น ที่แต่ละพระสูตรจะแสดงรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้รวมถึงเนื้อหาของคำอธิบายที่เป็นเสมือนข้อสรุปปิดท้ายในแต่ละพระสูตรที่จะมีความแตกต่างออกไป แต่ทั้งหมดของเนื้อหาของข้อความส่วนท้ายของทุกพระสูตรก็คือส่วนบ่งชี้หลักคำสอนที่เป็นแกนหลักในการตัดสินความเชื่อที่ถูกต้องตามหลักความเชื่อของพระพุทธศาสนานั้นเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ง่ายในส่วนที่สาม เราสามารถสร้างตารางเปรียบเทียบเนื้อหาจากทั้งสามพระสูตรได้ดังนี้ได้ดังนี้

เกณฑ์ตัดสิน/พิจารณา	เกสปุตติสูตร	ภททียสูตร	สัพพหสูตร
เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า ธรรมเหล่านี้	โลภะ	โลภะ	(โลภะ)
1. เป็นอกุศล	(ความอยากได้)	(ความอยากได้)	อภิชฌา
2. มีโทษ	โทสะ	โทสะ	(โทสะ)
3. ผู้รู้ดีเตียน	(ความคิดประทุษร้าย)	(ความคิดประทุษ- ร้าย)	พยาบาท
4. บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วยอมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล/เพื่อทุกข์	โมหะ	โมหะ	(โมหะ)
เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรละเสีย	(ความหลง)	(ความหลง)	อวิชชา
		สาร์มมะ (การแข่งดี)	

	บทสรุปของพระสูตรนี้ บ่งชี้ว่า อริยสาวกปราศจากซึ่งธรรมเหล่านี้จึงชื่อว่าบรรลुความเบาใจ 4 ประการนี้ในปัจจุบัน	บทสรุปของพระสูตรนี้ บ่งชี้ให้เจ้าลิจฉวี ภัททิยะ เห็นว่าชนที่ปราศจากธรรมเหล่านี้ เป็นผู้สมควรชักชวนให้ผู้อื่นเข้ามานับถือ เป็นสาวก มิใช่การอ้างถึงความเป็นศาสดาตั้งเจ้าลัทธิอื่นๆกระทำ	ส่วนบทสรุปของพระสูตรนี้ บ่งชี้ว่าพระอริยสาวกนั้นปราศจากธรรมเหล่านี้ จึงดับสนิท เยือกเย็น เสวยสุข มีตนเป็น ประหนึ่งพรหมอยู่ในปัจจุบัน
--	---	---	--

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของตัวบททั้งหมด สิ่งที่น่าสนใจในพระสูตรทั้งสามนี้ นอกเหนือจากข้อความที่เป็นการบันทึก “เหตุการณ์” ที่เกี่ยวข้องกับในส่วนของ “บริบททางสังคม” ในสมัยนั้น ที่เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่จะใช้เป็นหลักฐานในการวิเคราะห์ความเป็นจริงของพระสูตรนี้ ว่าในสภาพที่แท้จริงในขณะนั้นมีเหตุการณ์สำคัญอย่างไรที่ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงพระสูตรนี้โดยมุ่งเป้าหมายไปสู่เรื่องใดเป็นสำคัญ? ยังมีข้อความอีกอย่างหนึ่ง ที่เมื่อพิจารณาในส่วนของ “ความหมาย” ตาม “ตัวบท” [text] เช่นคำว่า วาเท ไม่น่าเชื่อถือ จริง เท็จ ฟังรู้ด้วยตนเอง มาหา รวมถึงความหมายของตัวบท ที่ปรากฏในหลักทั้งสิบข้อนั้น แท้จริงแล้วมีความหมายอย่างไร? เกี่ยวเนื่องกับเจตนาของตัวผู้พูดอย่างไร? ขอบเขตของคำเหล่านี้มีความหมายที่แน่นอนชัดเจนอย่างไร? และคำเหล่านี้เมื่อใช้ในบริบทที่เป็นอยู่บ่งชี้ความหมายใดเป็นสำคัญ?

สิ่งทั้งหมดนี้ เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องวิเคราะห์โดยละเอียดต่อไป

แต่ในขั้นต้นนี้ ผู้วิจัยต้องการที่จะวิเคราะห์เนื้อหาที่ถือเป็น “ตัวบท” [Text] ที่สำคัญที่สามารถจะใช้เป็น “สิ่งบ่งชี้” [inference] เพื่ออธิบายความหมายบางอย่างของ การมี “เหตุการณ์เชิงข้อเท็จจริง” [factual event] ที่เกิดขึ้นใน “บริบท” [context] ทางสังคมในช่วงเวลาที่ ตัวบทเหล่านี้ใช้สื่อสารกันระหว่างบุคคลในสมัยนั้นใน 2 ลักษณะ คือ

1. การมีความเชื่อที่หลากหลายในยุคสมัยนั้น เป็นสิ่งสามารถยืนยันได้ชัดเจนจากข้อความที่ปรากฏในเกสสปุตติสูตร และมีหลักฐานที่ยืนยันจากพรหมชาลสูตรที่มีเนื้อหากล่าวถึงความเชื่อหรือทิวทัศน์ที่มีจำนวนมากถึง 62 แนวความเชื่อที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป และความเชื่อเหล่านี้ ได้ถูกเจ้าลัทธิสมัยนั้นนำเสนอด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้ผู้คนศรัทธาและยอมรับนับถือตนเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ผู้คนสมัยนั้นตกอยู่ในวิกฤตการณ์ทางความเชื่อที่ไม่อาจตัดสินใจได้แน่นอนว่าจะเลือกยึดถือความเชื่อใดว่าจริงหรือเท็จ ดังที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวคำอุปมาไว้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกที่กำหนดชั้นส่วนอดีต พวกที่กำหนดชั้นส่วนอนาคต และพวกที่กำหนดชั้นส่วนอดีตและอนาคตล้วนมีความเห็นคล้อยตามชั้นทั้งส่วนอดีตและอนาคต ปราภวชนทั้งส่วนอดีตและอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิวทัศน์ต่างๆทั้งหมดถูกทิวทัศน์ 62 นี้ซึ่งเป็นดุจด้ายผูกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อไพล่ขึ้นก็ไพล่อยู่ในตาข่ายนี้ติดอยู่ในตาข่ายนี้ ถูกปกคลุมเอาไว้ เมื่อไพล่ขึ้นก็ไพล่อยู่ในตาข่ายนี้เอง

ดังนั้นเมื่อมีเหตุการณ์ดังกรณีของชาวกาลามะที่เกิดความไม่แน่ใจว่าจะใช้เกณฑ์อย่างไรในการตัดสินใจที่เชื่อหรือยอมรับว่าแนวความคิดใดที่ถูกต้องเป็นจริง และได้้นำความสงสัยนั้นมาถามพระพุทธเจ้าเพื่อให้คำแนะนำรวมถึงเกณฑ์ที่จะใช้ในทางปฏิบัติ เราจึงพบเนื้อหาที่ปรากฏในตัวบทที่บ่งชี้ว่า พระพุทธเจ้านั้นได้กล่าวกับชาวกาลามะว่า เป็นการสมควรแล้วที่จะสงสัยและควรที่จะได้พิจารณาเพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องนี้ ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาความหมายที่บ่งชี้จากตัวบทและสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เราอาจกล่าวได้ว่า หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการนี้ พระพุทธองค์นำเสนอขึ้น

โดยมีเจตนาหลักที่จะให้ หนึ่งใน ชาวกาลามะพิจารณาไตร่ตรองหลักความเชื่อในสมัยนั้นด้วยตนเองก่อนจะเชื่อหรือยอมรับ สอง การให้ไตร่ตรองตรวจสอบนั้นมุ่งตรงต่อการพิจารณาแหล่งอ้างอิงความน่าเชื่อถือของแต่ละลัทธิที่มีอยู่ในยุคสมัยนั้น อย่างละเอียดและรอบคอบ สาม นำเสนอหลักการพิจารณาของตนเอง ที่มีความแตกต่างจากชนบจาริตเดิม โดยทั้งนี้ได้อธิบายเหตุผลประกอบที่สามารถตรวจสอบความเป็นเหตุผลในปัจจุบันได้ทันที เจตนาในส่วนนี้จะปรากฏในเนื้อหาของเกสปุตติสูตรอย่างชัดเจน

2. แหล่งอ้างอิงความน่าเชื่อถือของแนวความคิด/ความเชื่อในสมัยนั้น หากพิจารณาเฉพาะความหมายของตัวบทที่ปรากฏในหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการ จะพบว่า ในยุคสมัยนั้น เจ้าลัทธิต่างๆ ต่างมีแหล่งความเชื่อที่เป็นมูลฐานในการอ้างอิงความน่าเชื่อถือของแนวความคิดของตน เมื่อเรียงลำดับความสำคัญตามที่มีการจัดลำดับเป็นข้อๆ นั้น เราสามารถที่จะกล่าวได้ว่า การเรียนรู้ ถ่ายทอด ความคิด/ความเชื่อ/ความรู้ ในยุคสมัยนั้น มักเกิดจากแหล่งอ้างอิงทั้ง 10 ประการเป็นสำคัญ และหากพิจารณาของพระพุทธองค์ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์นั้น ได้โต้แย้งถึงความน่าเชื่อถือของแหล่งความเชื่อมูลฐานที่มีอยู่ในยุคสมัยนั้นทั้งหมด ในลักษณะที่ว่า แหล่งอ้างอิงมูลฐานเหล่านั้น ไม่มีความน่าเชื่อถือแต่ประการใด โดยหากมองในมุมกลับ พระพุทธองค์เห็นว่า น่าจะมีแหล่งอ้างอิงมูลฐานที่น่าเชื่อถือมากกว่านี้ และแหล่งนี้น่าจะให้ความเชื่อมั่นเป็นหลักประกันที่แน่นอนในการพิจารณาความน่าเชื่อถือ/ความถูกต้อง/เป็นจริง แก่ความคิด/ความเชื่อ/ความรู้มากกว่า ซึ่งจะเห็นได้จากเนื้อหาที่ปรากฏใน กัถยสูตร กับสาฬหสูตร ที่มุ่งเน้นอธิบาย “วิธีการ” [method] ที่พระองค์ใช้ในการเผยแผ่ ถ่ายทอดแนวความคิดของพระองค์ที่มุ่งเน้นในส่วน “การปฏิบัติ” และ “การรู้ได้ด้วยตนเอง” เป็นสำคัญ ซึ่งนั่นเหมือนกับว่า แหล่งมูลฐานต่อการมีความเชื่อต่างๆ นั้นจะเริ่มต้นจากการปฏิบัติด้วยตนเองเป็นสำคัญ ดังที่เราจะพบข้อความที่บ่งชี้ขึ้นนี้ได้จาก เนื้อความในพรหมชาลสูตร ที่ว่าธรรมหรือสิ่งที่พระองค์สั่งสอนนั้น

...สิกขัง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เอง แล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตาม...

ก่อนที่จะชี้แสดงให้เห็นลักษณะและแหล่งอ้างอิงของแนวความคิดทั้ง 62 อย่างในยุคนั้นที่เมื่อพิจารณาแล้วหาได้มีความน่าเชื่อถือแต่ประการ ทั้งนี้เพราะแหล่งที่มาของแนวคิดเหล่านั้นมีความผิดพลาดและไม่สามารถใช้เป็นหลักประกันที่แท้จริงได้

2.2 กาลามสูตร : นัยที่ปรากฏในสังคมไทย

โดยทั่วไป เมื่อปรากฏคำว่า “กาลามสูตร” ในบริบทของงานเขียนหรือการพูดในลักษณะใดๆ ก็ตามในสังคมไทย การใช้คำดังกล่าวจะมีนัยแสดงถึง 1. การเตือนให้ลุ่มคิด "เกี่ยวกับความเป็นจริงของความเชื่อในลักษณะต่างๆ ในเชิงที่ว่า แนวความเชื่อเหล่านั้นควรที่จะได้รับการตรวจสอบตามหลักการของพุทธศาสนาที่ปรากฏในหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการก่อน ทั้งนี้ โดยส่วนใหญ่ผู้เขียนกลับไม่ได้อธิบายความหมายที่ชัดเจนของหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการนี้แต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการอ้างหลักทั้ง 10 ประการ มาอย่างลอยๆ ราวกับว่า หลักกาลามสูตรนี้เป็น “กฎที่ต้อง/แน่นอนตายตัว” ที่สามารถใช้ได้ทุกที่ทุกเวลาทุกกลุ่มบุคคล 2. การใช้เป็นหลักฐานชี้แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ใช้เหตุผลในการคิดวิเคราะห์ ที่แตกต่างจากศาสนาส่วนใหญ่ที่ใช้เพียงศรัทธาเท่านั้น" โดยการอ้างลักษณะนี้ก็เพื่อแสดงความหมายในเชิงของความเหนือกว่าศาสนาอื่น แต่ก็ไม่ได้มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการนี้บ่งชี้ว่าพุทธศาสนานั้นใช้เหตุผลอย่างไร มีเกณฑ์ตัดสินความเป็นเหตุผลอย่างไร หลักเกณฑ์ทั้ง 10 ประการ

¹ ที. ส. (ไทย) 9 / 28 / 11

^{๑๐} ประเวศ วะสี, *ข้อคิดสำหรับนักวิทยาศาสตร์*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2534), หน้า 25 – 35; ชัยวัฒน์ คุประตกุล, *เรื่องเดียวกันหน้าเดียวกัน*.

^{๑๑} เดือน คำดี, *ศาสนศาสตร์*, (กรุงเทพฯ : สนพ. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540), หน้า 36; ไทยศึกษา (กรุงเทพฯ : สนพ. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544), หน้า 42; และ สมุท รุ่งสาส์น, “*ซอร์กในหลวงในมุมมองที่แตกต่าง*”, ผู้จัดการรายวัน (5 มีนาคม 2545), หน้า 17.

สามารถแบ่งแยกการอ้างเหตุที่ได้ออกจากการอ้างเหตุผลที่ไม่ได้อันใด 3. การใช้หลักกลาโมตรเป็นพื้นฐานในการตีความเกณฑ์การตัดสินทฤษฎีความรู้ (epistemology) ตามแนวความเชื่อของพุทธศาสนาเถรวาท” ซึ่งเป็นความพยายามที่จะ “ขยายความ” ของความหมายของหลักการทั้งสิบให้สามารถตีความได้กว้างขึ้นและสอดคล้องกับความเข้าใจของคนในยุคปัจจุบัน และ 4. การตีความเพื่ออธิบายว่า เป็นพุทธพจน์แสดงหลักศรัทธา กล่าวคือ เป็น”หลักการตั้งต้นคติที่ประกอบด้วยเหตุผล”” เพื่อนำไปสู่การอธิบายหลักคำสอนที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบในเชิงพุทธศาสนาแบบเถรวาทเป็นสำคัญ

กล่าวโดยรวม จากนี้ทั้งหมด สามารถกล่าวได้ว่า หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการของ กลาโมตรถูกใช้ใน(การตีความ)ความหมายทั้งที่เป็น หลักการ (principle) หลักฐาน (evidence) และ หลักเกณฑ์ (criteria) ที่เกี่ยวข้องกับ การคิด [thinking] การอ้างยัน [claims] และการตัดสินใจหรือประเมินค่า[evaluation] ที่จะเชื่อหรือยอมรับว่า อะไรเป็นสิ่งที่จริง [true] ที่เท็จ [false] หรือ น่าเชื่อถือ [reliable] หรือ สามารถยอมรับได้ [acceptable] หรือ ความเป็นเหตุผล [rationality] ซึ่งความหมายของการตีความแต่ละแบบนั้นมีศูนย์รวมอยู่ที่การพยายามชี้แสดงว่า หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการนั้น เป็นหลักการที่ชี้ให้เห็นว่า หลักความเชื่อทางพุทธศาสนานั้นมีหลักเกณฑ์บางอย่างที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างสอดคล้องกับระบบการใช้เหตุผลที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตของคนในยุคปัจจุบันและในอนาคต

2.3. นัยแห่งการขัดแย้งของคำอธิบาย

จากความเข้าใจที่ปรากฏจากการใช้หลักความเชื่อ 10 ประการดังที่กล่าวมา เราจะพบว่า ประเด็นสำคัญ ของการตีความหมายของหลักทั้ง 10 ประการ โดยส่วนใหญ่มักจะตีความ/อธิบายจาก “เนื้อหา” ของ “ตัวบท”[text] ในสิบประเด็นเป็นสำคัญ โดยทั้งนี้แต่ละคนเมื่อตีความ/อธิบายตัวบททั้งสิบ ก็มักจะใช้ “กรอบความคิด” ของแต่ละคนมาใช้สร้างคำอธิบายเป็นหลัก และที่สำคัญการตีความอธิบายนั้นขาดการผูกโยงเนื้อหาที่แวดล้อมตัวบทที่ปรากฏ นัยแตกต่างกันจากทั้ง 3 พระสูตร เป็นผลให้การทำความเข้าใจความหมายที่แท้จริงของหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการนี้ไม่สมบูรณ์อย่างที่ควรจะเป็น ทั้งนี้ จะเห็นตัวอย่างที่ชัดเจนได้ 1. หากพิจารณาตามเนื้อเรื่อง (context) ที่ปรากฏในพระสูตรทั้งสามนี้ แม้ใจความของเนื้อเรื่องแต่ละพระสูตรโดยทั่วไปนั้นจะมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน แต่หากพิจารณาในความหมายของการบ่งชี้ความสำคัญของหลัก 10 ประการนี้ในแต่พระสูตร จะพบลักษณะที่คล้ายคลึงกันในแง่ที่ว่า การนำเสนอหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการของพระพุทธเจ้า เป็นการพยายามนำเสนอหลักเกณฑ์การพิจารณา”ความน่าเชื่อถือ” ของข้ออ้างหรือการอ้างยันของแนวคิดต่างๆที่มีการนำเสนอให้ผู้คนในสมัยนั้นเชื่อถือหรือยอมรับ โดยส่วนสำคัญอยู่ตรงที่(น้ำเสียงของ) การเน้นย้ำให้ผู้ฟัง(ชาวกลาโม/ภิกษุ/สาณะและโรหณะ)ใช้วิจยญาณของตนเองในการไตร่ตรองแนวความเชื่อ/หลักคำสอน/วิธีการสอนแบบต่างๆ ที่เจ้าลัทธิทั้งหลาย(รวมถึงตัวพระพุทธเจ้าเอง)ได้เที่ยวสั่งสอนอย่างดาษดื่นในสมัยนั้น” และแม้แต่ตัวพระองค์เอง ก็ไม่ได้กล่าวอ้างว่าเป็นผู้ที่ทุกคนจะต้องเชื่อตามโดยง่าย ดัง ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับภิกษุฉิลฉวิ ที่ว่า “...เราได้กล่าวชักชวนท่าน...จึงมาเป็นสาวกของเราเกิด เราจักเป็นศาสดาของท่านหรือ”” ซึ่งนั่นแสดงว่า พระองค์ทรงต้องการให้แต่ละคน คติวิจยญาณ (critical thinking) เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ด้วยตนเองอย่างรอบคอบ ก่อนที่จะปลงใจเชื่อหรือศรัทธา และนั่นก็หมายความว่า พุทธศาสนาสามารถมีหลักฐานที่จะชี้แสดงได้ว่ามีวิธีการและหลักเกณฑ์การพิจารณา “ความเป็น

” สมภาร พรหมทา , พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพฯ : สนพ.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 238.

” พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) , พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 9. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 650.

” หลักฐานนี้ปรากฏชัดเจนใน พรหมชาลสูตร ที่ว่าด้วยทิจฐิ 62 ที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าแนวความเชื่อเหล่านั้นถือเป็นมิจฉาทิฐิ

” อัง. จตุกก. (ไทย) 21/193 / 288

เหตุผล” (rationality) ต่อเรื่องต่างๆ จริง ที่บุคคลสามารถใช้เป็นแนวทางหรือเกณฑ์ในการประเมินได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งที่เคยยึดถือกันมาในอดีต ซึ่งนัยที่ปรากฏชัดก็คือ ข้อความที่ว่า “พึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้น” นั้นอาจกล่าวได้ว่า “พระองค์สอนให้เราตัดสินใจความถูกต้อง โดยใช้ปัญญาของเราเอง ในการวิเคราะห์ว่าสิ่งใดผิด นำเชื่อถือปฏิบัติตามได้...จากจุดนี้เอง ที่ทำให้เห็นว่าเกณฑ์ตัดสินความดีของพุทธศาสนาสะท้อนเรื่องกฎแห่งเสรีภาพ กล่าวคือ ..บุคคลควรใช้ปัญญาหรือเหตุผลของตนเองในการวิเคราะห์และปฏิบัติตามจากการใช้ปัญญาของตัวเอง” ทั้งนี้เพื่อเป็นการเน้นย้ำว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ไปพ้นจากการเพียงแค่ใช้หลักศรัทธาในการมีความเชื่อ สู่การใช้เหตุผลและในขั้นสุดท้ายก็ด้วยการใช้ปัญญาของตนเองเป็นสำคัญ” (ซึ่งตามนัยนี้ ปรากฏเป็นการตีความและอธิบายโดย พระธรรมปิฎก และโดยทั่วไป คนไทยก็มักจะเข้าใจหลักกาลามสูตรสอดคล้องกับคำอธิบายเช่นนี้)

แต่หากพิจารณาในอีกแห่งหนึ่ง คือ 2.พิจารณาทั้งในส่วน “บริบท” และ “ตัวบท” [context and text] โดยเฉพาะความหมายทางนิรุกติศาสตร์ที่ปรากฏในสภาพสังคมในยุคสมัยนั้น หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการที่พระพุทธองค์ นำเสนอนั้น สามารถพิจารณาในเชิงนิเสธได้ว่า พุทธศาสนานั้นกำลังโต้แย้งหรือวิพากษ์วิจารณ์[critics]แหล่งหรือ หลักฐานที่แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในยุคสมัยนั้นให้ความสำคัญเป็น “มูลฐาน” รองรับความเป็นจริง ความน่าเชื่อถือ หรือความถูกต้องของความเชื่อของตนเอง (ตามนัยนี้ ปรากฏเป็นการตีความของ เค. เอ็น. ชยติลเลเก)

แต่ทั้งนี้ หากพิจารณาในแง่ที่ 3 ของ ความหมายตามตัวอักษร (text) ที่ปรากฏในหลักการทั้ง 10 ข้อ ของ กาลามสูตรแล้ว ในความเข้าใจของกรอบความคิดของคนในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อความในข้อ 5 ถึง ข้อ 8 จะพบว่า ทั้งหมดมีความหมายที่ชี้แสดงให้เห็นถึง การไม่ให้เชื่อถือในสิ่งที่ใดก็ตามที่มาจากการคิดที่เป็นการใช้เหตุผล (reasoning) โดยตามนัยของตัวอักษรในข้อ 5 เพียงข้อเดียว ก็จะกินความหมายครอบคลุมไปสู่ข้ออื่นๆ โดยปริยาย ซึ่งหากตีความตามนัยนี้ นั้นก็แสดงว่า มีการกล่าวขัดแย้งในตัวเอง[self – contradiction] กล่าวคือในขณะที่บอกให้ บุคคลใช้วิจารณ์ญาณซึ่งแน่นอนก็คือการคิดด้วยเหตุผลและยอมรับความคิดที่มีเหตุผลนั้นด้วยตนเอง แต่ในอีกนัย พุทธศาสนากล่าวในเชิงไม่เชื่อถือหรือปฏิเสธความถูกต้องของการใช้เหตุผลหรือปฏิเสธระบบคิดที่มีเหตุผลเป็นตัว ตัดสินความเป็นจริงขั้นสุดท้าย” ซึ่งนั่นแสดงว่า หลักทั้งสิบนี้ ก็สามารถที่จะตีความว่าเป็นเกณฑ์การตัดสินความถูกต้อง ทางตรรกะ[logical correction] ได้ ไม่ใช่เพียงแต่อ้างเพื่อเชิญชวนให้บุคคลใช้วิจารณ์ญาณของตนเอง หรือการ ปฏิเสธแหล่งที่มาของความเชื่อเหล่านั้นเท่านั้น (ซึ่งในการตีความลักษณะนี้ สมภาร พรหมทา เห็นว่า กาลามสูตร ทั้งหมดน่าจะใช้เป็นเกณฑ์ทางญาณวิทยาได้)

เมื่อมาถึงตรงนี้ ปัญหาที่จะต้องพิจารณากันอย่างจริงจัง คือ 1. อะไรคือ “ความหมาย” ที่แท้จริง ที่หลักความเชื่อ 10 ประการในพระสูตรนี้ ต้องการนำเสนอ ? 2. การตีความเท่าที่ผ่านมาของสังคมไทยนั้น มีความถูกต้องหรือ สอดคล้องกับระบบความเชื่อของพุทธศาสนาไม่น้อยเพียงใด ? 3. การตีความและอธิบายทั้งหมดที่มีมา ถูกต้อง มี เหตุผล ที่สามารถยอมรับได้หรือไม่ ? อย่างไร?

เราจะพิจารณาการตีความและอธิบายจากทรรศนะของพระธรรมปิฎก เค. เอ็น. ชยติลเลเก และ สมภาร พรหมทา เป็นเบื้องต้นก่อน แล้วผู้วิจัยจะนำเสนอการ(ตีความ)อธิบายในอีกลักษณะหนึ่ง

“ โพลิน เตชะวิวัฒนาการ, เกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทเทียบกับปรัชญาของคานท์, ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 ประจำเดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2538. หน้า33.

“ ลักขณวัฒน์ เจริญพงศ์, ความรู้ในพุทธปรัชญา, ในวารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2-3 ประจำเดือนพฤษภาคม – ธันวาคม 2541. หน้า71.

“ ชาญณรงค์ บุญหนุน, ทฤษฎีความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2540, หน้า 171.

2.4 การอธิบายของพระธรรมปิฎก

เนื้อความที่ปรากฏในพุทธธรรม ตั้งแต่หน้าที่ 589 - 651 เป็นส่วนที่ พระธรรมปิฎก ผูกโยงเอาเรื่องของกาลามสูตร ไปเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับ หลักการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ตัวบุคคล เพื่อนำไปสู่การมีสัมมาทิฐิ อันจะเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำไปสู่การดำเนินตามแนวทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา¹⁹ ดังที่ท่านวางลำดับโดยสังเขปไว้ว่า

สำหรับคนสามัญทั่วไปที่ต้องเรียนรู้ด้วยอาศัยคำแนะนำสั่งสอนจากผู้อื่น กระบวนการฝึกฝนอบรมจะเริ่มต้นด้วยความเชื่อในรูปใดรูปหนึ่งก่อน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ศรัทธา ศรัทธานี้อาจเป็นความเชื่อเพราะพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอน และความเชื่อในความมีเหตุผลหรือลักษณะอันสมเหตุสมผลน่าไว้วางใจของผู้สอนเอง จากนั้นจึงมีการรับฟังคำสอน การศึกษาอบรม เกิดความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้น มองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเอง ซึ่งเรียกว่า คร่าวๆว่า สัมมาทิฐิ เมื่อความเห็นความเข้าใจนี้ เพิ่มพูนและแจ่มแจ้งชัดเจนขึ้นตามลำดับด้วยการลงมือปฏิบัติหรือพิสูจน์ด้วยประสบการณ์จนกลายเป็นการรู้การเห็นประจักษ์ ก็นับว่าปัญญาได้เจริญมาถึงขั้นที่เรียกว่า เป็นสัมมาญาณะ ซึ่งเป็นขั้นที่พ้นจากความเชื่อ(ศรัทธา) และพ้นจากความเข้าใจด้วยเหตุผล (ทิฐิ) ใดๆ ทั้งสิ้น เป็นขั้นสุดทางและเข้าถึงจุดหมาย คือ ความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งเรียกว่า สัมมาวิมุตติ²⁰

ด้วยเหตุนี้เอง พระธรรมปิฎกจึง(ตีความ)อธิบายหลักกาลามสูตรเป็น “พุทธพจน์แสดงหลักศรัทธา” ที่ผู้มีหลักความเชื่อยึดถืออยู่แล้วหรือที่ยังไม่มีและปรารถนาที่จะมี หลักกาลามสูตรจึงสามารถใช้เป็น “เกณฑ์” ในการตัดสินใจที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อได้โดย “อย่ายึดถือ (ด้วยว่าเป็น) อนุสสวะ ปรีมปรา อติกิรา ปิฎกสัมปทาน ตักกะ นยะ อากาโร ปริวิตักกะ ทิฏฐินิธมานักขันติ ภัพพรูปตา สมโณ โน ครุติ”²¹ โดยทั้งนี้ พระธรรมปิฎก ได้อธิบายให้เห็นว่า การทรงห้ามไม่ให้เชื่อนั้น แท้จริงคือการไม่ได้รับสรุปหรือด่วนได้ใจเร็วที่จะยอมรับโดยไม่ไตร่ตรอง ด้วยเหตุนี้ การนำเสนอหลักกาลามสูตรของพระพุทธเจ้านี้ ก็เพื่อให้ผู้ฟังมีอิสระในการตัดสินใจด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้า... “ไม่ทรงชักจูงความเชื่อ เป็นแต่ทรงสอนให้พิจารณาตัดสินใจตามเหตุผลที่เขาค้นเห็นได้ด้วยตนเอง”²²

กล่าวโดยสรุป หากพิจารณาจากเนื้อหาและคำอธิบายของพระธรรมปิฎกดังที่กล่าวมา ก็สามารถที่จะกล่าวได้ว่า พระธรรมปิฎกมองว่า หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการในกาลามสูตรนี้เป็นเพียงหลักเกณฑ์หรือแนวทางปฏิบัติอย่างหนึ่งที่ชี้แนะแก่บุคคล ในสมัยนั้น เพื่อใช้ในการพิจารณาและตัดสินใจ ว่าควรเชื่อสิ่งใด ไม่เชื่อสิ่งใด โดยทั้งนี้ ท่านเองก็ไม่ได้อธิบายอะไรเพิ่มเติมเกี่ยวกับความหมายที่ปรากฏอยู่ในหลักการทั้งสิบนั้น ท่านเพียงแต่นำเสนอว่า พระพุทธเจ้านำเสนอหลักการทั้งหมดนี้ อย่างนี้ ก็เพื่อให้บุคคลใช้เหตุผลและเกิดความเข้าใจด้วยตนเอง โดยที่พระพุทธเจ้าจะวางตัวเป็นกลาง ไม่ชี้นำแต่อย่างใด

ทั้งนี้หากกล่าวโดยใช้สำนวนและความหมายของ สมภาร พรหมทา พระธรรมปิฎก มองว่า

กาลามสูตร ไม่ใช่ข้อความที่มุ่งเสนอทฤษฎีความรู้ทางพุทธศาสนา สิ่งที่กาลามสูตรเสนอคือทฤษฎีความรอบคอบในการรับเอาความรู้ที่มีผู้เสนอมาให้เราพิจารณา หากเราตีความในแนวทางนี้...(หลักความเชื่อ) ทั้งสิบอย่างนี้เป็นสิ่งที่คนในสังคมอินเดียสมัยนั้นมักจะยกมาสนับสนุนความคิดของตน พระพุทธองค์ไม่ทรงวิจารณ์ (แบบที่นักทฤษฎีความรู้ตะวันตกกระทำ) ว่าสิบอย่างนี้มีจุดอ่อนอย่างไร แต่ทรงสอนให้เรารอบคอบ ไตร่ตรองให้รอบด้านด้วยตัวเราเองก่อน แล้วค่อยปลงใจว่าข่าวสารหรือความรู้ที่สมควรเชื่อถือหรือไม่ เมื่อผ่านการไตร่ตรองอย่างรอบด้านแล้ว เราอาจยอมรับว่าข่าวสารหรือความรู้ผ่านมาทางประเพณี เสียงของคนส่วนใหญ่ คัมภีร์ บุคคลที่น่าเชื่อถือ ตลอดจนการใช้ เหตุผลแบบต่างๆเป็นสิ่งที่อาจยอมรับได้ ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ตัวแหล่งความรู้ทั้งสิบ หากแต่อยู่ที่ท่าทีและความรอบคอบในการรับข่าวสารของเราเอง²³

¹⁹ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 613.

²⁰ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 614.

²¹ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 651.

²² อ้างแล้ว, หน้าเดียวกัน.

²³ สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญา, อ้างแล้ว, หน้า 423.

ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งตรงนี้ก็ คือ 1. ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรง “แนะ” บุคคลสมัยนั้นให้มีท่าทีเช่นนั้น 2. และตัวท่านเองก็ทรงปฏิบัติด้วยท่าทีนั้นเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาที่ปรากฏในภททียสูตร ที่พระองค์ท่านมิได้ชักชวนให้เชื่อสิ่งที่พระองค์ตรัสในฐานะของศาสดาเป็นสำคัญ ซึ่งในการตอบและอธิบายเกี่ยวกับประเด็นนี้ น่าจะมีเหตุผลที่สำคัญอยู่ที่การวิเคราะห์บริบททางสังคมในสมัยนั้นนั่นเอง

2.5. การอธิบายของ เค. เอ็น. ชยติลเลเก

ในบทที่ 4 และ 5 ของหนังสือ *Early Buddhist Theory of Knowledge* เป็นเนื้อหาที่ ชยติลเลเก ใช้วิเคราะห์ความหมายทางนิรุกติศาสตร์ของ “คำ”[word] ที่ปรากฏเป็นเนื้อหาของหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการที่มีการใช้สื่อความหมายในยุคสมัยนั้น โดยวัตถุประสงค์สำคัญ ก็เพื่อ ชี้แสดงหลักฐานว่า หากพิจารณาความหมายตามที่ปรากฏในหลักทั้ง 10 ประการนี้ ที่มีนัยว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงโต้แย้งหรือวิพากษ์วิจารณ์ความน่าเชื่อถือของแหล่งที่ถือเป็นมูลฐานความรู้ในยุคสมัยนั้น โดยพระองค์เห็นว่าแหล่งรองรับความรู้/ความเชื่อเหล่านี้ไม่มีความน่าเชื่อถือ โดยประเด็นสำคัญที่พระองค์ทรงโต้แย้งและพยายามหักล้างก็คือ แหล่งมูลฐานความรู้เหล่านี้สามารถมี “ความผิดพลาด”[Falsify] ได้ ดังนั้น ชยติลเลเกจึงสรุปว่า ทฤษฎีความรู้ของพระพุทธศาสนาในระยะเริ่มแรกนั้น น่าจะสอดคล้องกับแนวคิดของพวกสำนิยม[realism]^๑ ทั้งนี้ก็เนื่องจากเมื่อพิจารณาเนื้อหาของการโต้แย้งของพุทธศาสนาผ่านการวิพากษ์วิจารณ์แหล่งความเชื่อที่ยอมรับกันในสมัยนั้น ตามที่ปรากฏในหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการ ในกาลามสูตรนั้น ชยติลเลเกพบว่าสามารถจัด แบ่งหัวข้อการวิพากษ์วิจารณ์ออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ คือ 1.ท่าทีของกาลามสูตรต่อแหล่งอำนาจที่น่าเชื่อถือ[The Attitude to Authority] กับ 2. ท่าทีของกาลามสูตรต่อแหล่งความเชื่อจากการใช้เหตุผล[The Attitude to Reason] จะพบว่า แหล่งที่มาทั้งสองแหล่งนี้สามารถผิดพลาดได้ พุทธศาสนาก็ปฏิเสธและจำเป็นที่จะต้องแสวงหาแหล่งที่เป็นฐานความรู้ใหม่ที่สามารถประกันไม่ให้มีความผิดพลาดเกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจง่าย เราสามารถแสดงหัวข้อการวิเคราะห์ของเรื่องนี้ได้ดังนี้”

1. ทรรศนะของกาลามสูตรต่อแหล่งอำนาจที่น่าเชื่อถือ [The Attitude to Authority]	2. ทรรศนะของกาลามสูตรต่อแหล่งความเชื่อจากการใช้ เหตุผล[The Attitude to Reason]
1. อนุสสวะ[anussavena] 2. ปรมปรยา[paramparaya] 3. อิติกิริยา[itikiraya] 4. ปิฎกสัมปทาน[pitakasampadaya] 9. ภัพพรูปตา[bhavyarupataya] 10. สมโณ โน ครุติ[samano no garu]	5. ตักกะ[takka – hetu] 6. นยะ[naya – hetu] 7. อาการปริวิตักกะ[akara – parivitakkena] 8. ทิฏฐินิฆณานักขันติ [diitthi–nijjhana– kkhantiya]

สิ่งที่น่าสนใจของการตีความ/อธิบายของ ชยติลเลเก คือ การแสดงให้เห็น ประเด็นการโต้แย้งที่ชัดเจน ที่พุทธศาสนา แสดงออกผ่านหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการ คือ เรื่องของความสามารถผิดพลาดได้ของแหล่งความรู้ในสมัยนั้น ซึ่งนั่นหมายความว่า แท้จริงแล้ว พระพุทธเจ้าหาได้หลีกเลี่ยงที่จะปะทะกับอิทธิพลของการครอบงำทางเชื่อในสมัยแต่อย่างใด ในทางกลับกัน พระองค์ได้ทรงโต้แย้งต่อประเด็นสำคัญต่อการมีความเชื่อของคนในยุคสมัยนั้นอย่างชัดเจน (ดังที่ปรากฏ ในเนื้อหาของพระสูตรต่างๆ ที่ชี้แสดงเหตุผลที่โต้แย้งไว้อย่างชัดเจน) ก่อนจะนำเสนอหลักการและวิธีพิจารณาแหล่งความรู้ที่สามารถประกันความเป็นจริงได้ (ดังจะเห็นได้จาก ข้อความในตอนท้ายของแต่ละพระสูตร รวมถึงคำอธิบายที่ชัดเจนในแต่ละเกณฑ์) และทั้งนี้ยังมีข้อดีอีกอย่างของการตีความของ ชยติลเลเก คือ คำอธิบายที่ค่อนข้างละเอียดในเชิงนิรุกติศาสตร์ของความหมายของคำที่ใช้สื่อสารกันในสมัยนั้น ที่มีการใช้ในความหมายที่

^๑ ชาญณรงค์ บุญหนุน, *ทฤษฎีความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท*, อ่างแล้ว, หน้า 75.

^๒ K.N. Jayatilleke, *Early Buddhist Theory of Knowledge*, p.175 and p.203

แตกต่างกันแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะสามารถใช้เป็นหลักฐานบ่งชี้ที่สำคัญต่อการอธิบายความหมายที่แท้จริงของหลักกาลามสูตรตามที่ปรากฏในความเข้าใจของคนในยุคสมัยนั้นที่มีผลต่อการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องของคนในยุคปัจจุบัน (ซึ่งการอธิบายของผู้วิจัย สอดคล้องกับกรอบการอธิบายนี้เป็นส่วนใหญ่) และที่สำคัญ ชยติลเลเก เห็นว่า หลักทั้ง 10 ประการนี้ เป็นเพียงหลักฐานส่วนหนึ่งที่จะยืนยันว่า พุทธศาสนามีทฤษฎีความรู้แตกต่างจากชนบ/จารีตดั้งเดิม แต่หากจะสรุปหลักทฤษฎีที่แน่นอนจะต้องพิจารณาหลักฐานจากส่วนอื่นอีก

2.6. การอธิบายของ สมภาร พรหมทา

เมื่อพิจารณาเนื้อหาและคำอธิบาย ของ สมภาร พรหมทา ที่ปรากฏใน บทที่ 5 เรื่อง มนุษย์กับการแสวงหาความรู้^{๓๖} จะพบว่า แม้บางส่วน ตามความคิดของสมภาร พรหมทา เองก็เห็นด้วยกับคำอธิบายของพระธรรมปิฎก และบางส่วน เห็นสอดคล้องกับคำอธิบายของ เค. เอ็น. ชยติลเลเก แต่ สมภาร เห็นต่างว่า “ไม่ได้หมายความว่ากาลามสูตรไม่ได้เสนอทฤษฎีความรู้ที่เป็นแบบเฉพาะของพุทธศาสนา ตรงกันข้ามเนื้อหาของกาลามสูตรจะบ่งชี้ให้เราเห็นว่า มีบางสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าเป็นแหล่งความรู้ที่มั่นใจได้” กล่าวคือ กาลามสูตรนี้ “เราอาจเรียก...ว่าทฤษฎีความรู้ของพุทธศาสนาได้” เพื่อให้สามารถเข้าใจการตีความของสมภารได้ชัดเจนขึ้น จึงจำเป็นที่จะนำเนื้อหาการแปลหลักกาลามสูตรของสมภาร ที่ใช้สำนวนที่ต่างออกไปและบ่งชี้หน้าที่ใช้แนวความคิดของตรรกะทางตะวันตกมาเป็นกรอบในการอธิบาย ซึ่งปรากฏดังนี้

- 1.1. อ้างว่าเคยได้ยินได้ฟังสืบกันมาอย่างนั้น
- 1.2. อ้างว่าเคยปฏิบัติสืบกันมาอย่างนั้น
- 1.3. อ้างว่ามีเสียงลือกันมากว่าเป็นอย่างนั้น
- 1.4. อ้างว่าสิ่งนี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์หรือตำรา
- 1.5. อ้างว่าสิ่งนี้เป็นมาผลจากการไตร่ตรองด้วยตรรกะแล้ว
- 1.6. อ้างว่าสิ่งนี้เป็นผลมาจากการไตร่ตรองด้วยนัยยะแล้ว
- 1.7. อ้างว่าสิ่งนี้เป็นผลมาจากการไตร่ตรองดูตามอาการแล้ว
- 1.8. อ้างว่าสิ่งนี้จริงเพราะเข้ากับแนวคิดของเขาเอง
- 1.9. อ้างว่าสิ่งนี้ดูแล้วน่าเชื่อถือ น่าเป็นไปได้
- 1.10. อ้างว่าสิ่งนี้ครูของเขาเป็นคนพูดเอง^{๓๗}

หลักทั้งสิบที่ปรากฏนี้ สมภาร เห็นสอดคล้องกับ เค. เอ็น . ชยติลเลเก ว่า เป็นข้อความที่สามารถเข้าใจได้ว่าเป็น “แหล่งความรู้” ที่นักคิดและเจ้าลัทธิในอินเดียสมัยนั้นใช้เป็นฐานสนับสนุนแนวความคิดของตน โดยสามารถจัดได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1. หลักฐานจากแหล่งประเพณีและเสียงของคนส่วนใหญ่ (ข้อ 1 2 และ 3) 2. หลักฐานจากแหล่งบันทึกคือคัมภีร์และบุคคลที่น่าเชื่อถือ (ข้อ 4 กับ 10) 3. หลักฐานจากแหล่งการคิดด้วยกระบวนการวิธีแบบต่างๆ แยกได้ 3.1. คิดด้วยกระบวนการวิธีแบบนिरन्य (ข้อ 5) 3.2. คิดด้วยกระบวนการวิธีแบบอุปนัย (ข้อ 6) และ 3.3. คิดด้วยกระบวนการทั้งนिरนัยอุปนัยผสมผสานกัน (ข้อ 7 8 และ 9) โดยทั้งนี้ สมภาร ได้อ้างว่า การจัดหมวดหมู่แหล่งความรู้ ออกเป็น 3 อย่างนี้ ต่างสามารถที่อาจตั้งข้อสงสัยได้ แต่ทั้งนี้ ไม่มี ประสาทสัมผัสสรวมอยู่เลย “นี่ย่อมอาจแปลความหมายได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าประสาทสัมผัสเป็นแหล่งความรู้ที่น่าเชื่อถือ”^{๓๘} และ สมภาร ได้อธิบาย ความไม่น่าเชื่อถือของแหล่งความรู้ทั้งสาม ที่เมื่อย่อยรวมแล้วจะได้ดังนี้

^{๓๖} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญาฯ, อ้างแล้ว, หน้า 235-254.

^{๓๗} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญาฯ, อ้างแล้ว, หน้า 243.

^{๓๘} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญาฯ, อ้างแล้ว, หน้า 236.

^{๓๙} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญาฯ, อ้างแล้ว, หน้า 237.

^{๔๐} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญาฯ, อ้างแล้ว, หน้า 239.

แหล่งความรู้	ปลงใจเชื่อไม่ได้ และต้องตรวจสอบก่อนเพราะ
1. ประเพณีและเสียง(ความคิดคน)ส่วนใหญ่ (แหล่งความรู้ภายนอก)	1.1. ต้องการให้บุคคลเป็นตัวของตัวเองในการเริ่มต้นหาความรู้(จากภายใน ไม่ใช่จากภายนอก) 1.2. เป็นแหล่งความรู้ที่มีน้ำหนักน้อยมาก 1.3. เป็นการทิ้งเหตุผลแบบหนึ่ง
2. คำภีร์และบุคคลที่น่าเชื่อถือ (แหล่งความรู้ภายนอก)	2.1. ต้องการให้บุคคลเป็นตัวของตัวเองในการเริ่มต้นหาความรู้(จากภายใน ไม่ใช่จากภายนอก) 2.2. เป็นสิ่งภายนอก ที่ไม้อาจตรวจสอบได้โดยประสาทสัมผัสทั้งหมด
3. การคิด/การใช้เหตุผลแบบนิรนัย แบบอุปนัย (แหล่งความรู้จากตัวเอง)	3.1. สามารถผิดพลาดได้

ในท้ายสุด สมภาร สรุปว่า จากเนื้อหาของกาลามสูตรที่ตีความมาทั้งหมด พระพุทธองค์สอนให้เราตรวจสอบความรู้ด้วยตัวเอง และวิธีการนั้นก็คือ การใช้ประสาทสัมผัส กับ การยั้งเห็น หรือ การใช้ปัญญานั้นเอง

เมื่อพิจารณาคำอธิบายและการตีความของ สมภาร พรหมทา ผู้ที่เรียนระบบคิดเชิงตรรกะแบบตะวันตกมา ดูจะไม่เป็นปัญหายุ่งยากที่จะทำความเข้าใจ และสามารถที่จะเห็น “ข้อบกพร่อง” มากมาย ที่เกิดขึ้นจากการตีความของสมภาร แต่ในขณะเดียวกัน หากพิจารณาในมุมมองของคำอธิบายเช่นนี้ เราก็สามารถมองเห็นขอบเขตที่ขยายความเข้าใจเกี่ยวกับกาลามสูตรเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำมาใช้อ้างอิงในลักษณะที่ว่า พุทธศาสนาจะเป็นศาสนาที่สอนให้คนใช้เหตุผลและมีเกณฑ์ที่ใช้ประเมินในเรื่องนี้ได้ และดูสอดคล้องกับระบบตรรกะตะวันตกด้วย แต่ทั้งนี้ก็ยังไม่ใช่ “เพียงพอ” ที่จะสรุปได้ว่ากาลามสูตร “เพียงพออย่างเดียว” สามารถที่จะใช้เป็นเกณฑ์ประเมินความรู้ที่แท้จริงในทางญาณวิทยาแบบพุทธศาสนาได้

2.7. วิเคราะห์คำอธิบายสามแบบข้างต้น

ปัญหาที่น่าจะพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับของ หลักความเชื่อทั้งสิบประการนี้ ของกาลามสูตร ก็คือความหมายที่แท้จริงของ “ตัวบท” เหล่านี้ที่มีการแปลหรือตีความกันหลากหลายความหมาย ซึ่งการตีความแต่ละแบบนี้ นำไปสู่ “ความเข้าใจ” ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ส่วนสำคัญต่อมาก็คือเงื่อนไขทางสังคมหรือเหตุการณ์สำคัญที่ข้อความเหล่านี้ถูกใช้ตามความหมายที่แท้จริงในยุคสมัยนั้น และส่วนสุดท้ายก็คือ การพิจารณาการตีความของคนรุ่นหลังเพื่อขยายความเข้าใจในแง่มุมใหม่ๆ เพื่อให้สามารถใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารหรือสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับหลักความเชื่อของคนสมัยก่อนที่คนสมัยใหม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นประโยชน์ได้ในปัจจุบัน

2.7.1. การแปลความหมายของหลักทั้ง 10 ของ กาลามสูตร

สิ่งที่พบเห็นเสมอในการแปลหลักกาลามสูตรนั้น ผู้แปลมักจะตีความหมายไปตามความเข้าใจของตนเองเป็นสำคัญ ทั้งนี้แม้ว่าจะเป็น การพยายามแปลความหมายให้ตรงตามรากศัพท์ดั้งเดิมและความหมายเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ความหมายที่ “สื่อ” ออกมา นำไปสู่ความเข้าใจที่ไม่ตรงกันเสียเป็นส่วนใหญ่ เราจะมาพิจารณาคำแปลเท่าที่ปรากฏดังนี้

การแปลความหมาย พ.อ. ทวีช เปล่งวิทยา

มา อนุสสเวน อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา

มา ปริมปราย อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำสืบทอดกันมา

มา อิติกรีย อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าวว่าได้ยินมาอย่างนี้

มา ปิฎกสัมปทานเนน อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา

มา ตักกเหตุ อย่าได้ยึดถือโดยเดาเอาเอง

มา นยเหตุ อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน

มา อาการปริวิตกเกณ อย่าได้ยึดถือโดยตรึงตามอาการ
 มา ทิฏฐินิษณานักขันติยา อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่าต้องกันกับทริฐของตัว
 มา ภัพพรูปตาย อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้
 มา สมโณ โน ครุติ อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา "
 ในหนังสือเล่มเดียวกัน แต่แปลความต่างกัน แม้จะคล้ายกันเป็นส่วนใหญ่ ดังนี้ ไม่ให้ปลงใจเชื่อ
 โดยการเรียนหรือฟังตามกันมา(อนุสสวะ)
 โดยการถือสืบๆกันมา(ปริมปรา)
 โดยการเล่าลือ(อิตทิกรา)
 โดยการอ้างตำรา(ปิฎกสัมปทาน)
 โดยการนึกเดาเอา(ตักกะ)
 โดยการอนุมาน(นยะ)
 โดยการคิดตรองตามอาการ(อาการปริวิตกเก)
 โดยความพอใจว่าเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน(ทิฏฐินิษณานักขันติ)
 โดยเห็นว่ามียุปลักษณ์น่าเชื่อถือ(ภัพพรูปตา)
 โดยเห็นว่าผู้ให้แนวคิดนั้นเป็นครูของเรา(สมโณ โน ครุติ)"

การแปลของพระธรรมปิฎก

ส่วนของ พระธรรมปิฎก มีสำนวนการแปลดังนี้
 อย่ายึดถือ โดยการฟัง (เรียน) ตามกันมา (อนุสสวะ)
 อย่ายึดถือ โดยการถือสืบๆต่อกันมา (ปริมปรา)
 อย่ายึดถือ โดยการเล่าลือ (อิตทิกรา)
 อย่ายึดถือ โดยการอ้างตำรา (ปิฎกสัมปทาน)
 อย่ายึดถือ โดยตรรกะ (ตักกะ)
 อย่ายึดถือ โดยการอนุมาน (นยะ)
 อย่ายึดถือ โดยการคิดตรองตามแนวเหตุผล (อาการปริวิตกเก)
 อย่ายึดถือ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน (ทิฏฐินิษณานักขันติ)
 อย่ายึดถือ เพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าเชื่อถือ (ภัพพรูปตา)
 อย่ายึดถือ เพราะนับถือว่า ท่านนี้เป็นครูของเรา (สมโณ โน ครุติ)"

การแปลความหมายในพระไตรปิฎก ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยว่าการฟังตามกันมา
 อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
 อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
 อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
 อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ ตรรกะ(การคิดเอาเอง)
 อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ การอนุมาน
 อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล

^{๓๑} สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, คณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,2530), หน้า 413-414.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน,หน้า 61

^{๓๓} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, หน้า 651

อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
 อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
 อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

จากการแปลความหมายดังที่ยกมา จะพบว่ามีส่วนที่แตกต่างกันออกไป แต่หากกล่าวโดยรวมแล้ว แต่ละส่วนนั้นก็แปลนั้น สามารถที่จะเข้าใจความหมายที่แต่ละข้อความต้องการบ่งชี้ได้คล้ายคลึงกัน โดยทั้งนี้การจัดรวมและแยกแยะคำแปลแต่ละความหมายเพื่อสร้างความชัดเจนนั้น ในส่วนของพระธรรมปิฎก ดูจะไม่เป็นปัญหา เพราะหลักใหญ่ที่ท่านต้องการอธิบาย คือ การใช้กรอบความคิดของพระพุทธศาสนาเป็นตัวกำหนดขอบเขตของการสร้างคำอธิบาย ในขณะที่ ชยติลเลเก จัดแบ่งหมวดหมู่ให้ง่ายขึ้นโดยการพิจารณาทำที่ของศาสนาพุทธต่อแหล่งความเชื่อจาก 2 แหล่งเป็นสำคัญ และสร้างคำอธิบายรายละเอียดของแต่ละหลักนั้นภายใต้กรอบความเข้าใจของความน่าเชื่อถือของแหล่งความรู้ในสมัยนั้นเป็นสำคัญ ซึ่งแตกต่างจากของสมภาร พรหมทา ที่ใช้หลักของความแตกต่างด้าน “หลักฐาน” [evidence] ที่มาใช้อ้างอิงยืนยันความเป็นจริงต่อความเชื่อเหล่านั้นในรูปแบบที่เข้ากันได้กับกรอบการคิดเชิงตรรกะของสมัยปัจจุบัน แต่ทั้งนี้การจัดรูปแบบของ สมภาร พรหมทา นั้น ได้ใช้กรอบของความเข้าใจของตะวันตกเป็นเกณฑ์ในการจัดแบ่ง ซึ่งมีส่วนที่จะทำให้มีข้อผิดพลาดในความเข้าใจได้ โดยเฉพาะ ในข้อที่ 5 6 และ 7 ที่หากพิจารณาตามการอธิบายของ ชยติลเลเกแล้ว ความหมายดั้งเดิมของคำว่า “ตักกะ” [takka] เป็นเพียง “วิธี” การที่นักคิดหรือผู้คนในสมัยดั้งเดิม(ของอินเดีย)ใช้ในการโต้แย้งเพื่อยืนยันหรือปฏิเสธการนำเสนอความคิดทั้งของตนเองและผู้อื่นเท่านั้น” มิได้แบ่งแยกชัดเจนว่าเป็นแบบไหน แต่ในปัจจุบันการอ้างความถูกต้องทางตรรกะ จำเป็นต้องแยกแยะให้ชัดเจนว่าเป็นความถูกต้องตามหลักตรรกะแบบนิรนัยหรืออุปนัย เพราะทั้งสองแบบนี้มีวิธีและเกณฑ์ตัดสินที่แตกต่างกัน

แต่ในขั้นต้นนี้เมื่อพิจารณาความหมายของตัวบทและความหมายที่สื่อสารในยุคสมัยดั้งเดิมนั้น การกล่าวถึงหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการดูจะไม่น่าที่จะมีข้อสงสัยได้ว่า นี่คือการบ่งชี้ถึง “แหล่งอ้างอิง” ของ ความเชื่อ ความคิด และความรู้ของคนในยุคสมัยนั้น ที่ยึดถือกันเป็น “ชนบและจาริต” [tradition] ปฏิบัติต่อเนื่องกันมา โดยเฉพาะหากกล่าวให้ชัดเจนลงไปก็คือ ชนบ/จาริตของการเรียนรู้/ถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ความรู้ในวัฒนธรรมของพราหมณ์ในสมัยพระเวท[The Verdict tradition]นั่นเอง” ซึ่งหากพิจารณาคำอธิบายของ สุนทร ณ รัชชี ที่ให้ภาพชัดเจนเกี่ยวกับชนบ/จาริตแบบนี้ที่ว่า

ปรัชญาอินเดียทุกระบบ เริ่มต้นด้วยการแสดงทรรศนะทางวาจาหรือคำพูด ทรรศนะทางปรัชญาเช่นนั้น จะถูกถ่ายทอดให้แก่สานุศิษย์ ผู้เลื่อมใส ซึ่งสานุศิษย์ทั้งหลายจะทรงจำหรือท่องจำเอาไว้ แล้วถ่ายทอดให้แก่ผู้เป็นศิษย์ต่อไป โดยลำดับ กาลต่อมาผู้สืบต่อปรัชญาแต่ละระบบเห็นความจำเป็นที่จะรักษาแนวความคิดทางปรัชญาในระบบของตนไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ จึงรวบรวมแนวคิดทางปรัชญานั้นไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า สูตร คำว่า สูตร เป็นภาษาสันสกฤต บาลีใช้ว่า สุตตะ แปลว่าเส้นด้าย ใช้ในความหมายว่ารวบรวมเอาคำสอนเข้าไว้ด้วยกัน เหมือนเส้นด้ายที่ร้อยดอกไม้ต่างๆเข้าด้วยกันไม่ให้กระจัดกระจาย... สูตรต่างๆเหล่านี้ ที่แรกก็ใช้ท่องจำต่อกันมา แต่ภายหลังจดจารึกขึ้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเก็บรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป (แต่ทั้งนี้) ข้อความในสูตรต่างๆมีเนื้อความย่อกระทัดรัด บรรจุเอาไว้เฉพาะใจความสำคัญบางที่เป็นข้อความสั้นๆต่อมใจความไว้มาก หากแก่การเข้าใจสำหรับผู้ที่ยังไม่สัมผัสต่อแนวคิดนั้นๆ กาลต่อมาคณาจารย์ของลัทธิต่างๆ จึงได้แต่งคำอธิบายข้อความที่กล่าวไว้ในสูตรเหล่านั้น ข้อความหรือคัมภีร์ที่แต่งอธิบายสูตรเรียกว่า ภาษาขะ บาลีใช้ว่า อรรถกถา... (แต่) คณาจารย์ต่างๆ... มักจะต่างคนต่างแต่งภาษาขะหรือ อรรถกถาอธิบายขึ้นตามทรรศนะของตนเอง จึงปรากฏว่าสูตรเดียวกัน แต่มีภาษาขะหลายภาษาขะของหลายอาจารย์... บรรดาสานุศิษย์ของคณาจารย์เหล่านี้ต่างก็ถือเอาความหมาย... ตามทรรศนะแห่งอาจารย์ของตน จึงทำให้เกิดนิยายย่อย... ขึ้นมากมาย”

^{๑๔} K.N. Jayatilleke, *Early Buddhist Theory of Knowledge*, p.240

^{๑๕} K.N. Jayatilleke, *Early Buddhist Theory of Knowledge*, p.175

^{๑๖} สุนทร ณ รัชชี, *ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 6 -7.

ก็ทำให้สามารถเข้าใจได้ว่า ตัวบทที่ปรากฏในหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการและความหมายที่ใช้บ่งชี้ในบริบททางสังคมของอินเดียในสมัยนั้น คือ แหล่งอ้างอิง “มูลฐาน” ที่คนในสังคมสมัยนั้นยึดถือและยอมรับใช้เป็นวิธีการเรียนรู้ถ่ายทอด สืบต่อแนวคิด ความเชื่อ และความรู้อีกจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง

เพื่อชี้ให้เห็น “ระเบียบวิธี” ของการอ้างอิงฐานความรู้เช่นนี้อย่างชัดเจน เราสามารถเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในพระสูตรที่ชื่อ จังกีสสูตร ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพราหมณ์ที่เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านชื่อ โอปาสาทะ ของชาวโกศล ที่ชื่อ จังกิ ที่เห็นลูกบ้านของตนเองกำลังเดินทางไปเพื่อพบกับพระพุทธเจ้า ที่เสด็จมาประทับยัง ปาไมสาละเทพวัน ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน จังกิพราหมณ์ใคร่จะเดินทางตามลูกบ้านไปด้วย แต่มีบางคนกล่าวทัดทาน เพราะเห็นว่า จังกิพราหมณ์มีคุณสมบัติทางชาติตระกูลที่ดีกว่า จึงไม่ควรเดินทางไปพบพระพุทธเจ้า แต่ได้รับการปฏิเสธจากจังกิพราหมณ์ และภายหลังก็เป็นผู้นำชาวบ้านไปเข้าเฝ้าเอง โดยในหมู่บ้าน มี กาลปติกมาณพ ที่อายุเพียง 16 ปี ร่วมด้วย และในฐานะที่ถือว่าตนเองเป็นผู้มีความรอบรู้ด้านต่างๆอย่างหลากหลาย กาลปติกมาณพจึงพูดสอดขึ้นระหว่างการสนทนาของพราหมณ์ผู้เฒ่ากับพระพุทธองค์ และพระองค์ได้ทรงตรัสเตือนกิริยาดังกล่าวของกาลปติกมาณพ และตำหนิว่ามาณพผู้น่าจะมีความรู้มากจึงได้รับการยกย่องจากพราหมณ์คนอื่นๆ แม้แต่จังกิพราหมณ์ ที่ยอมรับให้มาณพผู้นี้สามารถที่จะเจรจาตอบโต้กับพระพุทธองค์ได้ และในที่สุด กาลปติกมาณพ ได้ทูลถามปัญหาที่ว่า “ ข้าแต่ท่านพระโคตม ในบทมนตร์อันเก่าของพราหมณ์ทั้งหลายโดยสืบทอดกันมาตามคัมภีร์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมถึงความตกลงใจโดยเด็ดขาดว่า “นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ในเรื่องนี้ท่านพระโคตมจะตรัสอย่างไร” พระพุทธเจ้าได้ย้อนถามกาลปติกมาณพกลับไปในอดีต ว่ามีพราหมณ์ผู้รู้ท่านใดกล่าวในลักษณะเช่นนี้บ้าง แต่กาลปติกมาณพกล่าวปฏิเสธทั้งหมด พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถึงเนื้อหาอันมีข้อความที่บ่งชี้ถึงชนบ/จารีตของการเรียนรู้ สืบทอดแนวแนวคิดของพราหมณ์ที่ว่า

การทวาชะ ได้ทราบกันดังนี้ว่า บรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย ไม่มีพราหมณ์แม้สักคนหนึ่ง ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า เราผู้สิ่งนี้ เราเห็นสิ่งนี้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง ไม่มีใครสักคนหนึ่งซึ่งเป็นอาจารย์ เป็นอาจารย์ของอาจารย์ตลอด 7 ชั่วอาจารย์ของพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า เราผู้สิ่งนี้ เราเห็นสิ่งนี้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง แม้ฤาษีทั้งหลาย ผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์คือ ฤาษีอัฐรกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษีเวสสามิตตะ ฤาษีมัตถคคิ ฤาษีอังคิระส ฤาษีการทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภูก ซึ่งเป็นผู้แต่งมนตร์ เป็นผู้บอกมนตร์ที่พราหมณ์ทั้งหลาย ในปัจจุบันนี้ซัดตาม บทมนตร์เก่าที่ท่านขับไว้แล้ว บอกไว้แล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง ตามที่ท่านได้กล่าวไว้บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านได้บอกไว้แล้ว แม้ท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราผู้สิ่งนี้ เราเห็นสิ่งนี้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง ”

โดยในตอนท้ายของการกล่าวตอบคำถามข้อนี้ของกาลปติกมาณพ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสย้ำให้สามารถเข้าใจได้อย่างชัดเจนว่า แหล่งอ้างอิงความเชื่อตามชนบ/จารีตที่เป็นมานั้น เหมือน “...คนตาบอดเข้าแถวเกาะหลังกัน คนหัวอยู่แถว คนอยู่กลางแถว และคนอยู่ปลายแถว ต่างมองไม่เห็นกัน แม้ฉันใด ภาสิตของพราหมณ์ทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน เห็นจะเปรียบได้กับแถวคนตาบอดคือ แม้คนอยู่หัวแถว คนอยู่กลางแถว และคนอยู่ปลายแถว ต่างก็มองไม่เห็นกัน ...เมื่อเป็นเช่นนั้นความเชื่อของพราหมณ์ทั้งหลายย่อมหามูลมิได้ มิใช่หรือ” และในข้อความที่สืบเนื่องต่อมานั้น พระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่ได้กล่าวแย้งคำถามของกาลปติกมาณพเท่านั้น แต่ยังแสดงท่าทีชัดเจนในการวิพากษ์วิจารณ์และไม่ยอมรับแหล่งความเชื่อตามชนบ/จารีตดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักความเชื่อ 3 ข้อ ที่ดูเป็นหัวข้อหลักๆที่รวมเอาความหมายของข้ออื่นไว้ด้วยเกือบทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ทรงตรัสตอบคำถามของกาลปติกมาณพที่ว่า “พราหมณ์ทั้งหลายมิใช่เล่าเรียนกันมาด้วยความเชื่อเพียงอย่างเดียว แต่เล่าเรียนด้วยการฟังตามกันมา”^{๓๗} ดังนี้

^{๓๗} ม. ม. (ไทย) 13 / 427 / 536

^{๓๘} ม. ม. (ไทย) 13 / 427 / 537

^{๓๙} ม. ม. (ไทย) 13 / 428 / 538

^{๔๐} ม. ม. (ไทย) 13 / 428 / 538

การทวชะ ครั้งแรกท่านได้อ้างถึงความเชื่อ บัดนี้ท่านอ้างถึงการฟังตามกันมา ธรรม 5 ประการนี้ ...คือ 1. ศรัทธา(ความเชื่อ) 2. รุจิ(ความชอบใจ) 3. อนุสสวะ(การฟังตามกันมา) 4. อาการปริวิตก(ความตรึกตามอาการ) 5. ญญินฺชณนขันติ(ความเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้)...มีผล 2 อย่างในปัจจุบัน คือ สิ่ง que เชื่อกันด้วยดี...สิ่ง que ชอบใจจริงๆ... สิ่ง que ฟังตามกันมาอย่างดี...สิ่ง que ตรึกไว้อย่างดี...สิ่ง que พินิจไว้อย่างดี...แต่สิ่งนั้นกลับเป็นของว่างเปล่า เป็นเท็จไปก็มี ... (แต่) สิ่ง que ไม่สิ่ง que เชื่อกันด้วยดี...สิ่ง que ไม่ชอบใจจริงๆ...สิ่ง que ไม่ได้ฟังตามกันมาอย่างดี...สิ่ง que ไม่ได้ตรึกไว้อย่างดี...สิ่ง que ไม่ได้พินิจไว้อย่างดี...แต่สิ่งนั้นกลับเป็นของจริงแท้ ไม่เป็นอื่นก็มี"

ทั้งนี้ หากพิจารณาให้ชัดเจน เราจะพบว่า ข้อความในพระสูตรนี้ ไม่เพียงแต่ชี้แสดงให้เห็นแหล่งความเชื่อตามชนบ/จาริตดั้งเดิมของพราหมณ์เท่านั้น แต่เน้นในข้อความดังที่กล่าวมายังแสดงให้เห็นลักษณะการโต้แย้งหรือการแสดง ความไม่เห็นด้วยหรือไม่ยอมรับในวิธีปฏิบัติที่ถือสืบกันต่อมา ซึ่งข้อความในเชิงการวิพากษ์วิจารณ์[critics]จะปรากฏ อย่างชัดเจนในพระสูตรที่ ชื่อ สันทกสูตร ที่มีเนื้อหาส่วนหนึ่งกล่าวถึงความไม่น่าเชื่อถือเกี่ยวกับคำสอนของเจ้าลัทธิ บางประเภท ที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แสดงเหตุผลโต้แย้งว่า ลัทธิเหล่านั้นไม่สมควรที่บุคคลจะไปยึดถือปฏิบัติเพื่อพรหมจรรย์ ทั้งนี้เพราะแหล่งที่มาของความน่าเชื่อถือของแนวคิดของลัทธิเหล่านั้นว่าไม่น่าไว้วางใจ โดยข้อความในการโต้แย้งนั้น ได้ รวมเอาความหมายของตัวบทในหลักความเชื่อ 10 ประการนี้ไว้อย่างครบถ้วน คือ 1. ในส่วนการกล่าวแย้งแหล่ง ชนบ/จาริตดั้งเดิมที่ว่า

สันทกะ... ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกันมา เป็นผู้เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกันมา ศาสดานั้นจึง แสดงธรรมด้วยการฟังตามกันมา ด้วยการถือสืบๆกันมาว่าอย่างนั้น และด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ ศาสดาผู้เชื่อถือด้วย การฟังตามกันมา ผู้เชื่อถือว่าจะจริงด้วยการฟังตามกันมา อมมีการฟังถูกบ้าง ฟังผิดบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่น บ้าง ...วิญญชน...(เมื่อ)รู้ดังนี้ ว่า ลัทธินี้เป็นการประพดพิพรมจรรย์ ที่ไม่น่าวางใจ ...วิญญชนไม่พึงอยู่ประพดพิเลย ถึงเมื่ออยู่ก็ทำทุกสธรรมที่ถูกต้องให้สำเร็จไม่ได้"

และ 2. ในส่วนของกรกล่าวแย้งในเรื่องของการใช้เหตุผลคาดคะเน ที่ว่า

สันทกะ... ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นนักตรรกะ เป็นนักอภิปรัชญา ศาสดานั้นจึงแสดงธรรมตามปฏิภาณของตน ตามหลักเหตุผลและการคาดคะเนความจริง ศาสดาผู้เป็นนักตรรกะเป็นนักอภิปรัชญา ก็ย่อมมีการใช้เหตุผลถูกบ้าง การใช้เหตุผลผิดบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง... วิญญชน... (เมื่อ)รู้ดังนี้ว่า ลัทธินี้เป็นกรประพดพิพรมจรรย์ ที่ไม่น่าวางใจ... วิญญชนไม่พึงอยู่ประพดพิเลย ถึงเมื่ออยู่ก็ทำทุกสธรรมที่ถูกต้องให้สำเร็จไม่ได้..."

กล่าวโดยสรุปในขั้นต้นนี้ เราสามารถกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า ตัวบทที่ปรากฏเป็นหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการ ใน กาลามสูตรนั้น แสดงความหมายบ่งชี้ว่า เป็นแหล่งมูลฐานความเชื่อดั้งเดิมในชนบ/จาริตของพราหมณ์ที่เชื่อถือ ยอมรับ และใช้เป็นวิธีการเรียนรู้ ถ่ายทอดและสร้างความรู้กันสืบเนื่องต่อกันมา โดยทั้งนี้ หลักความเชื่อ 10 ประการนี้ได้ถูก พระพุทธเจ้าใช้เหตุผลโต้แย้ง และไม่ยอมรับว่าเป็นแหล่งอ้างอิงความรู้ที่แน่นอนได้ แหล่งอ้างอิงเหล่านี้ จำเป็นที่จะต้อง ได้รับการตรวจสอบอย่างรอบคอบ เมื่อมีการอ้างอิงถึง ทั้งนี้เพราะแหล่งความรู้เหล่านี้สามารถที่จะมีความผิดพลาดได้

เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญและอิทธิพลของแหล่งความเชื่อทั้ง 10 ประการต่อบุคคลในยุคสมัยนั้นที่ ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยต้องการที่จะทดลองใช้กรอบของความเข้าใจเกี่ยวกับ “บริบท” ทางสังคม[social context]ใน สมัยนั้นมาพิจารณาร่วมเพื่อแสดงเหตุผลสนับสนุนความหมายที่แท้จริง ที่ “ตัวบท” เหล่านี้บ่งชี้ ซึ่งหากพิจารณาในแง่ นี้ เราจะพบว่า ลักษณะของ “แหล่งอ้างอิงความเชื่อ” หรือ “หลักฐาน” ที่จะถูกใช้เพื่อการตัดสินใจเชื่อ[decision] ของคนในสมัยนั้นจะมี “การจัดเรียงลำดับ” ความสำคัญของแหล่งความเชื่อที่สอดคล้องกับสภาพสังคมในสมัยนั้น อย่างชัดเจน ดังนั้นเมื่อพิจารณาการเรียงลำดับหัวข้อในหลักความเชื่อทั้งสิบนี้ สามารถที่จะทำให้เรา เข้าใจ “ความหมาย” และ “นัย” ที่พระพุทธเจ้าต้องการชี้แสดงได้ ดังนี้

¹¹ ม. ม. (ไทย) 13 / 428 / 538 - 539

¹² ม. ม. (ไทย) 13 / 230 / 271 -272

¹³ ม. ม. (ไทย) 13 / 231 / 272-273

1. การเชื่อและยอมรับของคนสมัยนั้นผ่านการบอกเล่าแบบปากต่อปาก การสัมพันธ์ทางเครือญาติและกลุ่มสังคม เป็นสำคัญ ซึ่งหลักกาลามสูตรในข้อ 1 2 และ 3 นั้น ชี้แสดงว่าในยุคนี้ผู้คนยังสื่อสารกันด้วยภาษาพูดเป็นหลัก ซึ่งหลักฐานในลักษณะเช่นนี้มีโอกาสที่ผิดพลาดได้ง่าย เพราะหลักฐานการยืนยันความถูกต้องนั้นจะมีแหล่งอ้างอิง เพียงอย่างเดียวคือการผูกติดอยู่กับตัวบุคคลผู้พูดเป็นคนแรก ซึ่งหากเกิดสูญหายหรือสูญสลาย การอ้างอิงความ น่าเชื่อถือต่อแหล่งนี้ จะหมดความหมายในทันที ทั้งนี้รวมถึงความผิดพลาดจากการสื่อ-รับ-ความเข้าใจ ต่อของทั้งผู้สื่อ และผู้รับดังจะเห็นได้จากสุภาษิตของไทยที่ว่า “สิบปากว่า ไม่เท่าตาเห็น” และที่สำคัญสามารถนำไปสู่การใช้อำนาจ ควบคุมความเชื่อของคนได้ง่าย

2. ส่วนหลักฐานจากการเขียน ซึ่งปรากฏในข้อที่ 4 นั้น จะไม่ใช่หลักฐานที่ใช้กันแพร่หลายในสมัยนั้น แต่หาก เป็นการผูกขาดอำนาจของผู้ที่ต้องการสร้างความน่าเชื่อถือโดยการอ้างว่ามีหลักฐานที่บ่งชี้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งโดย แท้จริง ก็เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ลัทธิหรือความเชื่อของตนเองหรือกลุ่มตนเองเท่านั้น โดยที่คนส่วนใหญ่ไม่มี โอกาสที่จะพิสูจน์หลักฐานนั้นได้จริง เพราะจะถูกเก็บเป็นความลับ โดยอ้างความศักดิ์สิทธิ์หรืออภิสิทธิ์ของบุคคลบางพวกที่ สามารถสัมผัสหรือเข้าถึงได้ เช่นการอ้างสิทธิของชนชั้นพราหมณ์เพียงพวกเดียวที่สามารถศึกษาพระเวทได้ ดังนั้น การอ้างหลักฐานนี้จึงสามารถที่จะมีการใช้อำนาจที่ผิดๆและสร้างความเท็จขึ้นได้ง่ายในสมัยนั้นจากผู้ที่มีอำนาจ

3. การถูกขัดแย้งความคิดตามหลักเหตุผล (ของผู้มีอำนาจ) ที่มีผู้กำหนดให้ หรือโดยการคิดเหตุผลด้วยตนเอง ก็ อาจมีการบิดเบือนและผิดพลาดได้ ซึ่งหากพิจารณาความหมายที่บ่งชี้โดยรวมเอา ข้อที่ 5 6 และ 7 เข้ากับ ข้อที่ 8 เราจะพบ ความหมายที่น่าเป็นไปได้ว่า ในยุคนี้ ย่อมมีนักคิด นักทฤษฎี ที่เป็นเจ้าลัทธิเกิดขึ้นมากมาย และแต่ละ คนก็พยายามที่จะเสนอแนวคิด พร้อมทั้งหลักเกณฑ์ทางเหตุผลที่ตนเองเป็นสร้างขึ้น แล้วเสนอเพื่อสั่งสอนให้คนอื่น คิดตามแนวทางของตนเอง ซึ่งนั่นหมายความว่า ผู้ที่หลงเชื่อเข้าไปยึดหลักคำสอนเหล่านั้นแล้ว ย่อมถูกชักนำให้ คิดพิจารณาสิ่งต่างๆตามแนวทางที่คนอื่นกำหนดหรือวางไว้ และที่สำคัญ ยิ่งตนเองมีแนวโน้มที่จะพอใจกับหลักการ บางอย่างที่ตนเองชื่นชอบหรือได้ประโยชน์ นั้นก็หมายความว่า หลักตรรกะ และวิธีการอนุมาน ก็จะสามารถที่จะใช้ เป็นเครื่องมือสำคัญในการตอกย้ำ ความน่าเชื่อถือให้เพิ่มมากขึ้นได้ เพราะทั้งนี้ ผู้หลงเชื่อนั้น สามารถที่จะพิจารณา เหตุผลได้ด้วยตนเอง (ตามหลักการทางตรรกะที่ผู้อื่นกำหนด) ดังที่เราจะเห็นได้จาก การที่บางประเทศหรือบาง วัฒนธรรมที่รับเอาแนวคิดหรือความรู้จากต่างวัฒนธรรมเข้ามา โดยไม่พยายามที่ตรวจสอบความถูกต้องของ แนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญที่รองรับวิทยาการเหล่านั้น ที่มีจะมีวิธีการคิด การสร้างคำอธิบายและวิธีตรวจสอบใน แนวทางหรือแง่มุมที่เป็นประโยชน์เฉพาะคนหรือกลุ่มคนของตนเองเท่านั้น โดยทั้งนี้ บางครั้งถึงกลับต้องมีการ “ซ่อนเร้น” นัยที่สำคัญเอาไว้ ซึ่งหากไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบ จะนำไปสู่การยอมรับความถูกต้องได้โดยง่าย

4. ส่วนสุดท้ายที่ดูจะบ่งชี้ที่สำคัญในสมัยนั้นก็คือ การนำเสนอตนเองของเจ้าลัทธิสำนักต่างๆ และที่สำคัญที่ สอดคล้องกับหลักการในข้อที่ 1 ดังที่กล่าวมา ก็สามารถที่จะกล่าวได้ว่า ในสมัยนั้น รูปแบบและลักษณะของเจ้าลัทธิ ถือว่าเป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือและผู้คนในสมัยนั้นต่างให้น้ำหนักแก่หลักฐานนี้เป็นสำคัญ ซึ่งเราจะพบเห็นได้จาก ข้อความที่กล่าวถึงเจ้าลัทธิทั้ง 6 ที่มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างออกไปและรูปแบบของการปฏิบัติที่ผิดแผกจากคนอื่นๆ หรือแม้แต่หลักกำหนดทางพระวินัยของพระพุทธศาสนาเองเกี่ยวกับลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่จะเข้ามาบวชและข้อห้าม ต่างๆที่กำหนดเป็นหลักปฏิบัติ ซึ่งมีหลักฐานชี้ให้เห็นว่า คนในสมัยนั้นมักจะนิยมเชื่อในลักษณะของผู้นำหรือเจ้า ลัทธิที่รูปแบบและวิธีการปฏิบัติธรรมที่โดดเด่นและน่าสนใจ ซึ่งนั่นหมายความว่า หลักฐานลักษณะนี้ดูจะมีน้ำหนักมาก ที่สุดที่จะชักจูงให้คนมาเชื่อถือได้ ซึ่งอาจจะเห็นด้วยเหตุนี้เองที่พระพุทธเจ้าจึงอ้างหลักข้อ 9 กับ 10 นี้ไว้ท้ายสุด เพื่อ แสดงความสำคัญของเจ้าลัทธิและรูปแบบการปฏิบัติตามหลักความเชื่อที่มีส่วนโน้มน้าว ต่อผู้คนในสมัยนั้นได้มากกว่า หลักฐานใดๆ ที่ในขณะนั้นระบบการสื่อสารยังมีข้อจำกัดอย่างมากมาย

ดังนั้นหากกล่าวโดยสรุปจากการพิจารณาในแง่นี้ ความหมายของหลักทั้ง 10 ประการที่ปรากฏนี้ มีความหมายที่ บ่งชี้ถึง ลักษณะและสภาพของเหตุการณ์ในสมัยนั้น ที่ผู้คนมักจะมีความโน้มเอียงที่จะตัดสินใจตามหลักฐานที่ถือว่ามี อิทธิพลและมีการใช้กันในยุคสมัยนั้น ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ชี้แสดงให้เห็นว่า หลักฐานเหล่านี้ ควรที่จะได้รับการพิจารณา อย่างจริงจังก่อน มิใช่ตัดสินใจตามกระแสความเชื่อตามสมัยนิยมของสังคมดังที่เคยเป็นมา ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณา

ในบริบททางสังคมในสมัยนั้น เราจะพบว่า หลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตร นี้ น่าจะเป็นเพียง การชี้แจงให้เห็นว่า ประเพณีนิยมของคนในยุคสมัยนั้น มักจะตัดสินความน่าเชื่อถือและยอมรับแนวความเชื่อต่างๆจากหลักฐานดังที่แสดงมา และพระพุทธเจ้าได้แสดงข้อความเพื่อเตือนสติให้ผู้คนสมัยนั้นได้ลุ่มคิดและพิจารณากันเสียใหม่ ดังจะเห็นได้จากข้อความส่วนที่เป็นเกณฑ์ตัดสินที่ท่านนำเสนอและแสดงคำอธิบายอย่างละเอียดในตอนท้ายของทั้งสามพระสูตร

2.7.2 การวิเคราะห์และประเมินการอธิบายของพระธรรมปิฎก ขยติลเลเก และสมภาร พรหมทา

จากการตีความและอธิบายความหมาย กาลามสูตร ของทั้ง พระธรรมปิฎก ขยติลเลเก และ สมภาร พรหมทา สามารถที่จะพิจารณาถึงความถูกต้อง ความมีเหตุผล และการสามารถยอมรับได้ดังนี้

1. หากพิจารณาตามคำอธิบาย ของพระธรรมปิฎก การอ้างว่า หลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตรเป็นเพียงคำสอน ที่มุ่งเน้นชี้แนะให้ “ผู้รับข่าวสาร” พิจารณาไตร่ตรอง เรื่องทั้งหมดด้วยตนเองด้วยความรอบคอบโดยใช้การตัดสินใจที่มีเหตุผลของตนเองเป็นสำคัญ การตีความลักษณะนี้ สามารถที่จะอธิบายความเป็นเหตุผลและสามารถยอมรับได้ดังนี้

1.1. เมื่อพิจารณาบริบททางสังคมในสมัยพุทธกาลนั้น เราจะพบหลักที่ปรากฏเป็นข้อเท็จจริง ในวรรณกรรมของศาสนาอื่นๆหรือของพุทธศาสนาเองที่ว่า ในช่วงนั้น สังคมอินเดียต่างเต็มไปด้วยเจ้าสำนักหรือเจ้าลัทธิ (รวมถึงพระพุทธองค์ด้วย) ที่ออกเผยแผ่ความเชื่อของลัทธิตน ดังที่เห็นได้จาก หลักฐานของความเชื่อที่หลากหลายถึง 62 ทิฏฐิใน พรหมชาลสูตร^{๓๖} ที่พระพุทธเจ้าจัดแบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ ปุพพัตถกัปิกาวะ (18 ทิฏฐิ) กับ อปรันต-กัปิกาวะ (44 ทิฏฐิ) และที่ดูเหมือนพระพุทธเจ้าจะมุ่งเน้น เพื่อแสดงการคัดค้านความเชื่อของบางลัทธิอย่างชัดเจน เช่น ลัทธิของครุ ทั้ง 6 อันได้แก่ ครุปุณณะ กัสสปะ ครุหมักขลิ โคตาล ครุชิตะ เกสกะมพล ครุปุกะ กัจจายนะ ครุนิครนถ์ นาฏบุตร และ ครุสัณชัย เวลัฏฐบุตร ก็ปรากฏเด่นชัดในสามัญผลสูตร^{๓๗} ซึ่งนั่นแสดงว่า ในยุคสมัยนั้น การมีความเชื่อที่หลากหลายนี้ มองในแง่ที่ดี ก็ดูจะเป็นทางเลือกให้ประชาชนที่สนใจได้มีทางเลือกที่จะเชื่อตามได้อย่างหลากหลาย (เทียบได้กับยุคสมัยในที่เรียกว่า ยุคหลังสมัยใหม่ ที่ทุกความเชื่อมีฐานะเท่าเทียมกัน จะได้รับการพิจารณา โดยไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งมีอิทธิพลครอบงำเชิงอำนาจที่เหนือกว่า) แต่ถ้ามองในอีกด้านหนึ่ง การอยู่ท่ามกลางความเชื่อที่หลากหลาย และโดยส่วนใหญ่จะเสนอแนวคิดที่แตกต่างและขัดแย้งกันเอง ทั้งโดยการแสดงตัวของเจ้าลัทธิ หลักคำสอนและวิถีปฏิบัติ วิธีการเผยแผ่ที่ทั้งวิจิตรและพิสดารควบคู่กันไป ทั้งหมดนี้อาจเป็นไปได้ที่จะมีการหลอกลวงเพื่อให้หลงเชื่อได้ แต่ที่สำคัญคือ การกล่าวโจมตีซึ่งกันและกันเพื่อแสดงความเหนือกว่าของลัทธิของตนเอง ดังคำกล่าวที่ว่า “ศาสนาทั้งหลายที่สอนกันอยู่...เป็นสิ่งที่คนฉลาดสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือเอาเปรียบคนใจ”^{๓๘}

ด้วยเหตุนี้เอง จึงจำเป็นที่ “ศาสนิก” ต้องมี “เครื่องมือ” ในการกลั่นกรองหรือพิจารณาหลักคำสอนต่างๆเหล่านั้น ซึ่งแน่นอน หากพิจารณาจาก “ตัวบท” [text] ที่ปรากฏในหลักทั้งสิบของกาลามสูตร เราก็สามารถที่จะเข้าใจได้ไม่ยากว่า ในยุคสมัยนั้น “คนทั่วไป” มักจะใช้หลักการพิจารณาว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อ จากหลักฐานที่ดูน่าเชื่อถือเป็นสำคัญ เช่น หลักฐานจากแหล่งภายนอก (ตามการจัดแบ่งของสมภาร) คือ 1. บุคคลที่เป็นครู ดูเป็นแหล่งที่น่าเชื่อถือมากที่สุด เพราะในยุคสมัยนั้นการเรียนการสอนเป็นไปแบบตัวต่อตัวเป็นหลักที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” ถ้าไม่เชื่อแหล่งความรู้แบบนี้ก็จะยากมากที่จะเชื่ออะไรได้ 2. คัมภีร์ แหล่งความรู้นี้ หากเป็นปัจจุบัน จะเป็นแหล่งที่นักการศึกษาสามารถใช้เป็นสดมภ์หลักของการแสวงหาทางปัญญาได้มากมาย เพราะถือเป็นหลักฐานชั้นปฐมภูมิ ที่มีน้ำหนักน่าเชื่อถือ เพราะเป็นลายลักษณ์อักษรที่ใช้อย่างอิงต่อๆ กันได้สะดวกกว่าหลักฐานประเภทอื่น (ศาสนาพุทธใน

^{๓๖} ที.สี. (ไทย) 9/1-149/ 1-47.

^{๓๗} ที.สี. (ไทย) 9/150-194/48-67.

^{๓๘} สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2546), หน้า 166.

สังคมไทยเราเจอกรณีพระโม"เข้า ก็เพราะการเชื่อแหล่งข้อมูลในลักษณะแบบนี้เอง) แต่เมื่อมองย้อนกลับไปในยุค นั้น การจารเนื้อหาคำสอนดูจะกระทำได้อย่างยิ่ง การจดจำด้วยปากต่อปากดูจะง่ายกว่า (ความน่าเชื่อถือของหลักฐานนี้ ก็จะย้อนกลับไปแหล่งที่เป็นบุคคลเจ้าสิทธิ์อีกครั้งเหมือนเดิม ทั้งนี้จึงไม่แปลกที่ชาวหลวงตามหาบัวรวมพลพระป่า ออกมาแสดงพลังการคัดค้านการตั้งผู้ปฏิบัติงานแทนพระสังฆราชของไทยในปัจจุบัน ก็คงอยู่ในการเชื่อประเภทนี้ นี้เอง") แต่ที่สำคัญอีกอย่างก็คือ การเข้าถึงคัมภีร์หรือหลักคำสอนที่แท้จริง ซึ่งยากที่คนทั่วไปจะเข้าถึงได้ ดังที่จะเห็น ได้จากศาสนาพราหมณ์ในสมัยดั้งเดิมที่กำหนดให้ ชนชั้นพราหมณ์เท่านั้นที่สามารถศึกษาเล่าเรียนพระเวทได้" ซึ่งนั่น ก็หมายความว่า การกำหนดวิธีการเข้าถึงที่ยากเช่นนี้ จะสร้างความเคร่งขรึม ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ความ น่าเชื่อถือแก่ลัทธินั้นๆ ทั้งนี้รวมถึงการพยายามที่จะอ้างว่าคัมภีร์เหล่านี้เป็น "สรุติ" ที่ไม้อาจจะผิดเพี้ยนได้เพราะเป็น คำกล่าวของพระผู้เป็นเจ้าที่ยิ่งใหญ่ จึงมีความน่าเชื่อถือและน่าเกรงกลัว ที่จะนำมากล่าวขานกันเล่นๆ ไม่ได้ ยกเว้นผู้ ที่มีหน้าที่โดยตรง หรือผู้ที่มีฐานันดรพิเศษ ที่ถูกคัดสรรมาโดยตรง 3. คำร่ำลือหรือการกล่าวขานของคนส่วนใหญ่ใน สังคม ในส่วนนี้ แหล่งความเชื่อนี้ดูจะเป็นหลักฐานที่บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยต่างก็ โหม่เอียงที่จะเชื่อถือได้ง่าย ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลทางจิตวิทยาส่วนบุคคลนั่นเอง ที่คนส่วนใหญ่ มักจะให้การยอมรับ ตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มี ฐานะอำนาจที่มีอิทธิพลสูงสุดในสังคม ด้วยเหตุนี้เอง การคล้อยตามความคิดของคนส่วนใหญ่จึงสั่งเกิดขึ้นได้ง่าย ที่สุด รวมทั้งความเกรงกลัวที่จะถูกโดดเดี่ยวจากสังคมหากตนเองแข่งขันกับความเชื่อที่คนในสังคมให้การยอมรับ 4. ประเพณี แหล่งความเชื่อนี้ ก็มีคำอธิบายเหมือนกับหลักของคำพูดและการเล่าลือของบุคคลดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ ที่แตกต่างในครั้งนี้ก็คือ อำนาจการบังคับที่จะมีผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนหากมีการละเมิดหรือขัดขึ้น ด้วยเหตุผลทาง จิตวิทยาของบุคคลเช่นเดียวกัน เราจึงจะได้ยินความน่าเชื่อถือเกี่ยวกับสุภาษิตที่ว่า "เข้าเมืองตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม"

ส่วน 2. หลักฐานจากแหล่งภายใน อันได้แก่การคิดพิจารณาด้วย "ความสามารถ" ส่วนบุคคลของตนเอง ไม่ว่า 1. เมื่อมองดูด้วยตาของตนเอง เห็นว่าน่าเชื่อถือ เป็นไปได้เพราะตนเองเห็นเอง ยังจะทำให้ตนเองมั่นใจมากยิ่งขึ้นแม้ว่า แหล่งนี้ก็จะก่อให้เกิด "ภาพลวงตา" ได้ ทั้งนี้ก็เนื่องจากสมรรถภาพทางกายภาพของแต่ละบุคคลนั่นเอง และยังหากเป็น สมัยปัจจุบันนี้ การสร้างภาพลักษณ์ผ่านการโฆษณา ก็ยังจะทำให้เกิดการผิดพลาดต่อความเข้าใจได้ง่าย 2. การ ไตร่ตรองจากตรรกะและนยะ และ 3. การตรองดูตามอาการและการเห็นว่าเข้าได้กับแนวคิดตนเอง ทั้งหมดนี้ก็รวม ศูนย์อยู่ที่การเชื่อมั่นในตนเองนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกทัศน์หรือทัศนคติของแต่ละบุคคลมี และแหล่งนี้ก็คือที่ ชอนของ"ระบบเหตุผล" ที่อิงแอบอยู่เบื้องหลัง และคนใช้เองก็ไม่เคยถูกคิดหรือสงสัยต่อระบบที่เป็นอยู่ด้วยตัวเองแต่ อย่างใด ดังคำกล่าวของ ศ.ปริชา ช่างขวัญอิน ที่ให้นักการศึกษาที่รับเอาแนวคิดแบบตะวันตกมาใช้ในการศึกษา ปัญหาทางตะวันออกตระหนักถึงตรรกวิทยาที่ใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาว่า "การมีมโนทัศน์ที่แตกต่างกันระหว่าง ปรัชญาตะวันตกซึ่งเป็นวัตถุนิยมกับปรัชญาตะวันออกซึ่งเป็นจิตนิยม ทำให้ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและการอธิบายปัญหาการ กำหนดแนวทางในการดำรงชีวิตแตกต่างกันไป ความแตกต่างในตัวระบบปรัชญาทำให้มโนทัศน์ย่อยๆแตกต่างกัน ออกไปและทำให้การพิจารณาต่างกันตั้งแต่ปัญหาย่อยจนถึงปัญหาใหญ่ๆ" หลักฐานเช่นนี้ จะปรากฏเสมอในพระ สูตรต่างๆ จนกระทั่งไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าทำไมในท้ายของการชี้แสดงความเชื่อของทฤษฎีต่างๆ ใน พรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงอ้างถึงสมณพราหมณ์พวกหนึ่งที่เป็นนักตรรกศาสตร์และนักอภิปรัชญา ซึ่งคนเหล่านี้ "แสดง ธรรมะของตนตามหลักเหตุผลและการคาดคะเนความจริง" นั่นแสดงว่า ในยุคนั้น มีเจ้าสิทธิ์จำนวนไม่น้อยที่ใช้การ พิจารณาหลักเหตุผลตามความเชื่อของตนเอง แล้วกล่าวอ้างว่าค้นพบสัจธรรมแล้วก็ป่าวประกาศความเชื่อของตน และ พร้อมที่จะให้ผู้นับถือหรือไม่เชื่อเข้ามาตรวจสอบได้ด้วยเหตุผลหรือการคาดคะเนความจริงนั่นเอง

" พิจารณาประเด็นนี้ได้จากหนังสือ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ที่ชื่อ ตื่นกันเสียทีจากความเท็จของหนังสือเหตุเกิด พ.ศ. 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2546).

" หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับประจำวันจันทร์ที่ 24 มีนาคม 2547, หน้า 1 และ 16.

" ปริชา ช่างขวัญอิน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.) หน้า 30, 39.

" ปริชา ช่างขวัญอิน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, อ้างแล้ว หน้า 25 - 26.

" ที.อี. (ไทย) 9/ 34/15.

กล่าวโดยสรุปจากที่กล่าวมาข้างต้น ก็สามารถกล่าวได้ว่า การตีความของพระธรรมปิฎก นั้น มีหลักฐานที่ปรากฏในพระสูตรของพระไตรปิฎกยืนยันความถูกต้องได้ ว่า ในสมัยนั้นมีความแตกต่างทางความเชื่อที่หลากหลายและแตกต่างและโดยทั่วไป บุคคลทั่วไปต่างก็ใช้หลักทั้งสิบที่ปรากฏในกาลามสูตรเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจว่าจะยอมรับความเชื่อใดเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาถึงประสิทธิภาพของเครื่องที่คนทั่วไปใช้ในบริบทตามสภาพดั้งเดิม เราจะพบคำอธิบายว่า เครื่องมือเหล่านั้น ไม่ทำให้สามารถมั่นใจได้ถึงความต้องการเป็นจริงของแนวความเชื่อต่างๆ ได้อย่างแน่นอน เพราะจากแหล่งที่คนทั่วไปอ้างอิงเป็นฐานความเชื่อ นั้น หลักฐานหรือมูลฐานเหล่านี้ “ยังเป็นที่สงสัยได้” แต่แน่นอนว่า คนในยุคหนึ่งยังไม่สงสัยทั้งจากแหล่งภายนอก ที่ถูกระดมศูนย์ที่นำหนักของ ตัวเจ้าของความเชื่อของแต่ละลัทธิ เป็นสำคัญ (และนี้อาจเป็นไปได้ว่าเพราะเห็นว่าคนทั่วไปเชื่อจากแหล่งนี้มากที่สุดของสังคมสมัยนั้นนั่นเอง พระพุทธเจ้าจึงกล่าวถึงหลักข้อนี้ไว้ท้ายสุด เพราะนั่นหมายความว่า การเรียนรู้ในสมัยนั้น ตัวบุคคลที่เป็นครูเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด) และการพึ่งแหล่งความรู้จากตนเอง ก็ดูจะอ่อนแอ เมื่อพิจารณาถึงสภาพสังคมที่การเรียนรู้ไม่เปิดกว้างเช่นปัจจุบัน การเชื่อตามๆ กันดูจะง่ายและปลอดภัยแก่การดำรงชีวิตของตนเองมากที่สุด และด้วยเหตุนี้เอง พระธรรมปิฎกจึงเห็นว่า การเสนอพระสูตรนี้ของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการชี้แนะให้บุคคล เพื่อ ให้บุคคลได้ไตร่ตรองด้วยตนเองอย่างรอบคอบ และยอมรับด้วยเหตุผลของตนเอง โดยที่พระองค์ไม่พยายามชี้นำแต่อย่างใด ซึ่งคำอธิบายนี้ ก็สอดคล้องกับความหมายของตัวบทที่ปรากฏในทั้งสามพระสูตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อหาของพระสูตรในส่วนที่สาม และข้อสรุปสุดท้าย และที่สำคัญคือการบ่งชี้ถึงท่าทีของพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ที่มีหลักคำสอนมุ่งตรงให้บุคคลได้พัฒนาตนเองเป็นหลัก โดยไม่หวังพึ่งพิงสิ่งมีอำนาจในลักษณะต่างๆ ที่ลดทอนศักยภาพที่แท้จริงของบุคคลลง และที่สำคัญ หากพิจารณาในแง่มุมในเรื่องของอำนาจและอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในเชิงสถาบันในขณะนั้น การอธิบายของพระธรรมปิฎกก็ดูจะสอดคล้องกับการวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมของอินเดียสมัยพุทธกาลอย่างแท้จริง เพราะนั่นหมายความว่า การเผยแผ่ศาสนาหรือหลักความเชื่อใดๆ ในขณะนั้นย่อมต้องถูกฝ่ายบ้านเมืองจับตามอง ทั้งในเรื่องแนวความเชื่อ ที่อาจต่อต้านหรือขัดแย้งกับความเชื่อหลักของทางการ หรือการรวมกลุ่มบุคคลในจำนวนมากที่อาจถูกมองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคง ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาที่ปรากฏในพระสูตรที่ชื่อ สัตตชฎิลสูตร ที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ทรงทูลถามเกี่ยวกับลักษณะของความเป็นผู้บรรลอรหัตตมรรคผล หลังจากที่ได้พบเจอ เหล่านักบวชชฎิล นิคกรณ อเลก เอกสาฎก และปริพาชก พวกละ 7 คน ต่างมีชนรักแร้ เล็บและขนยาว ถือเครื่องบริวารต่างๆ เดินผ่านไป พระพุทธเจ้าตอบว่า สิ่งเหล่านี้ หากเป็นคนธรรมดา ก็ยากที่จะรู้ แต่ก็สามารถที่จะรู้ได้ หากได้มีการอยู่ร่วมกัน พูดคุยกัน หรือหากประสบกับอันตรายแล้วพิจารณาจากปฏิภิกขุ ซึ่งเหล่านักบวชนั้นก็แสดงธาตุแต่ออกมาและรู้ได้ ในท้ายที่สุด พระเจ้าปเสนทิโกศล กราบทูล ความจริงว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นักบวชเหล่านั้น เป็นคนของข้าพระองค์เป็นบุรุษสอดแนม เป็นสายลับเที่ยวสอดแนมไปยังชนบทแล้วพากันกลับมา ช้อพระองค์จะรู้เรื่องราวหลังจากที่คนเหล่านั้นกลับมา”^{๒๒}

แม้เนื้อหาของข้อความของพระสูตรนี้ จะมุ่งเน้นเพื่อแสดงว่า นักบวชไม่ควรเป็นผู้รับใช้ผู้อื่นหรือเป็นเครื่องมือของผู้อื่น แต่ข้อความที่ปรากฏได้บ่งชี้ถึงเหตุการณ์ในสมัยนั้น ที่ทางบ้านเมือง มีได้วางใจในเรื่องของความมั่นคงของรัฐเสมอไป จึงมีการสอดส่องความเคลื่อนไหวของประชาชนอย่างใกล้ชิดเช่นกัน นั่นก็หมายความว่า การเผยแผ่ความเชื่อหรือลัทธิของตนเองนั้น ไม่อาจกระทำได้อย่างง่าย เพราะยังมีสถาบันทางอำนาจของรัฐควบคุม ดูแลอยู่ ด้วยเหตุนี้ การวาง “ท่าที” ของ ผู้ชี้แนะ เช่นนี้ ของพระพุทธองค์ ก็มีเหตุผลที่สามารถยอมรับได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาสภาพทางสังคมที่มีการแข่งขันกันสูงที่จะให้ศาสนิกเข้ามาเชื่อถือลัทธิของตนเอง ทั้งการถูกต่อต้านจากลัทธิความเชื่อของกลุ่มอำนาจดั้งเดิม และการขัดแย้งกับเจ้าลัทธิต่างๆ ก็อาจจะมีผลเสียมาให้มากกว่าผลดี ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาในพระสูตรชื่อ อุปลิวาทสูตร ที่กล่าวถึง การโต้เถียงเรื่องทัณฑะ 3 กับ กรรม 3 ระหว่างอุบาลีคหบดี ที่ถือเป็นผู้อุปถัมภ์แก่เหล่านิคกรณและได้รับอนุญาตโดยตรงจาก นิคกรณ นาฏบุตร เจ้าลัทธิคนหนึ่งในสมัยนั้นที่มีแนวคิดขัดแย้งกับพระพุทธเจ้า และภายหลังการโต้เถียง อุบาลีคหบดีได้เปลี่ยนมาผู้เลื่อมใสในหลักคำสอนของพระพุทธองค์ และได้

^{๒๒} พ. จ. (ไทย) 25 / 52 / 287

ปฏิเสธแม้การเข้าพบของ นิครนถ์ นาฏบุตร ที่มาสอบถามผลการไต่สวนถึงที่บ้าน โดยในท้ายที่สุด เมื่อ นิครนถ์ นาฏบุตรได้ทราบความจริงและพบเห็นได้ด้วยตาของตนเอง “...นิครนถ์ นาฏบุตร ทนดูสักการะของ(อุปาลิคหบดี ต่อ)พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ จึงกระอักโลหิตพุ่งออกจากปาก ณ ที่นั่นเอง “

หากข้อความที่ปรากฏนี้เกิดขึ้นจริง การวางท่าทีเพื่อลดการขัดแย้งเช่นนี้ดูจะมีผลดีกว่าและสอดคล้องกับแนวความเป็นทางสายกลางของพระพุทธศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิม

1.2. แต่การตีความ/อธิบายของพระธรรมปิฎก ที่ใช้เพียงกรอบที่เป็นไปตาม หลักการของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ก่อให้เกิดความเข้าใจที่จำกัดเกี่ยวกับหลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตร กล่าวคือ 1.การตีความภายใต้ความพยายามที่จะทำให้เนื้อหาส่วนนี้สามารถวางตัวลงได้อย่างสอดคล้องกับมโนทัศน์สำคัญของศาสนาพุทธ ได้ลดทอนความเข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริงที่พระพุทธเจ้ามีต่อชนบ/จาริตของแหล่งความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้รวมถึงความเข้าใจในเหตุผล และเนื้อหาคำอธิบายที่พระองค์ใช้ได้แย้งแหล่งอ้างอิงความเชื่อของพราหมณ์ ทั้งที่มีหลักฐานชัดเจนในพระไตรปิฎก เกี่ยวกับท่าทีไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับเรื่องนี้ 2. การตีความเช่นนี้ ไม่ได้ให้คำอธิบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “แหล่งความเชื่อเหล่านี้สามารถผิดพลาดได้” ว่ามีลักษณะแท้จริงอย่างไร 3. การตีความในลักษณะนี้ ก่อให้เกิดการนำมาใช้อ้างอย่างลอยๆโดยไม่มีคำอธิบายที่ชัดเจนเพิ่มเติม ซึ่งมีผลต่อการนำมาประยุกต์ใช้สำหรับคนในยุคปัจจุบันอย่างเป็นรูปธรรม

2. หากนำข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในกรณีนี้หนึ่ง เกี่ยวกับการตีความของพระธรรมปิฎก มาพิจารณาเพื่อแก้ไขให้สามารถเปิดกว้างและยอมรับได้ การตีความของ เค. เอ็น. ชยติลเลเก ดูจะสามารถที่แก้ไขในส่วนนี้ได้อย่างแท้จริง เพราะชยติลเลเก เชื่อว่า การนำเสนอหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการของพระพุทธเจ้า เป็นการแสดงท่าทีเชิงการวิพากษ์วิจารณ์ต่อการอ้างอิงแหล่งความเชื่อตามชนบ/จาริตของพราหมณ์ ที่แสดงนัยว่าพระพุทธเจ้าทรงไม่เห็นด้วยกับวิธีการอ้างความรู้ที่แท้จริงจากมูลฐานที่ไม่แน่นอนหรืออาจผิดพลาดได้ กล่าวในอีกลักษณะหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ปฏิเสธระบบความเชื่อทั้งหมดของยุคสมัยนั้นที่อ้างอิงกับแหล่งความเชื่อเหล่านี้ ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

2.1. ชยติลเลเกได้แบ่งกลุ่มของแหล่งความเชื่อเป็น 2 กลุ่ม คือ 1.การปฏิเสธอำนาจความน่าเชื่อถือตามชนบ/จาริตดั้งเดิมของพราหมณ์ในยุคพระเวท ที่ ชยติลเลเกเรียกว่า พวกจาริตนิยม[traditionalist] ที่ยอมรับในความถูกต้องและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท 2. การปฏิเสธอำนาจแห่งเหตุผล ที่ ชยติลเลเก เรียกว่า พวกเหตุผลนิยม[rationalist] ที่แม้จะไม่ได้เชื่อในอำนาจของพระเวทอย่างเด็ดขาดเหมือนพวกแรก แต่ก็ยอมรับในความน่าเชื่อถือของอำนาจที่เกิดจากการตีความหรืออนุมานจากแหล่งอ้างอิงจากพระเวท ที่เน้นการใช้เหตุผลตรวจสอบความถูกต้องในอำนาจ ด้วยการคิดนั้นได้” ซึ่งเป็นความเชื่อหลักในยุคต่อมา โดยทั้งนี้ ชยติลเลเกได้นำเสนอหลักฐานสนับสนุนทั้งในส่วนของการวิเคราะห์ความหมายของคำที่ปรากฏเป็นตัวแทนที่เทียบเคียงกับรากศัพท์ดั้งเดิมและการใช้ในยุคสมัยนั้น

โดยเฉพาะหากกล่าวในส่วนแหล่งอ้างอิงความน่าเชื่อถือจากชนบ/จาริตในยุคพระเวท หลักความเชื่อข้อที่ 1 ในเรื่องฟังตามกันมา[anussava] มีความหมายครอบคลุมข้ออื่นๆอันได้แก่ parampara, pitaka-sampada, bhavyarupata, samano no garu และ itikira โดยปริยาย” และที่สำคัญ ชยติลเลเก ยังได้อ้างอิงหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาชี้แสดงท่าทีนี้อย่างชัดเจน เช่น การโต้แย้งของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของการอ้างถึงทางที่สามารถเข้าถึงพรหมได้ ใน เทวขสูตร ที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวโต้แย้งอย่างตรงๆว่า “ ภาษิต(เกี่ยวกับเรื่องนี้)ของพราหมณ์ผู้ใดใครเพทถือว่าเลื่อนลอย” เพราะ

“...บรรดาพราหมณ์ผู้ใดใครเพทไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้ แม้อาจารย์ของพราหมณ์ผู้ใดใครเพทก็ไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้ แม้อาจารย์ของอาจารย์ของพราหมณ์ผู้ใดใครเพทก็ไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้ อาจารย์ของพราหมณ์ผู้ใดใครเพทที่เป็นอาจารย์สืบทอดกันมาเจ็ดชั่วคนก็ไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้ พวกฤาษีผู้เป็น

^๑ ม. ท. (ไพบ) 13 / 77 / 75

^๒ K.N. Jayatilleke, *Early Buddhist Theory of Knowledge*, p.170

^๓ K.N. Jayatilleke, *Early Buddhist Theory of Knowledge*, p.175

ปฏิเสธแม้การเข้าพบของ นิครนถ์ นาฏบุตร ที่มาสอบถามผลการได้วาตะถึงที่บ้าน โดยในท้ายที่สุด เมื่อ นิครนถ์ นาฏบุตรได้ทราบความจริงและพบเห็นได้ด้วยตาของตนเอง “...นิครนถ์ นาฏบุตร ทนดูสักการะของ(อุบาลีคหบดี ต่อ)พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ จึงกระอักโลหิตอุ่นออกจากปาก ณ ที่นั่นเอง “

หากข้อความที่ปรากฏนี้เกิดขึ้นจริง การวางท่าเพื่อลดการขัดแย้งเช่นนี้จะมีผลดีกว่าและสอดคล้องกับแนวความเป็นทางสายกลางของพระพุทธศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิม

1.2. แต่การตีความ/อธิบายของพระธรรมปิฎก ที่ใช้เพียงกรอบที่เป็นไปตาม หลักการของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ก่อให้เกิดความเข้าใจที่จำกัดเกี่ยวกับหลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตร กล่าวคือ 1.การตีความภายใต้ความพยายามที่จะทำให้เนื้อหาส่วนนี้สามารถวางตัวลงได้อย่างสอดคล้องกับมโนทัศน์สำคัญของศาสนาพุทธ ได้ลดทอนความเข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริงที่พระพุทธเจ้ามีต่อชนบ/จาริตของแหล่งความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้รวมถึงความเข้าใจในเหตุผล และเนื้อหาคำอธิบายที่พระองค์ใช้ได้แย่งแหล่งอ้างอิงความเชื่อของพราหมณ์ ทั้งที่มีหลักฐานชัดเจนในพระไตรปิฎก เกี่ยวกับท่าที่ไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับเรื่องนี้ 2. การตีความเช่นนี้ ไม่ได้ให้คำอธิบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “แหล่งความเชื่อเหล่านี้สามารถผิดพลาดได้” ว่ามีลักษณะแท้จริงอย่างไร 3. การตีความในลักษณะนี้ ก่อให้เกิดการนำมาใช้อ้างอย่างลอยๆโดยไม่มีคำอธิบายที่ชัดเจนเพิ่มเติม ซึ่งมีผลต่อการนำมาประยุกต์ใช้สำหรับคนในยุคปัจจุบันอย่างเป็นรูปธรรม

2. หากนำข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในกรณีนี้หนึ่ง เกี่ยวกับการตีความของพระธรรมปิฎก มาพิจารณาเพื่อแก้ไขให้สามารถเปิดกว้างและยอมรับได้ การตีความของ เค. เอ็น. ชยติลเลเก จะสามารถที่แก้ไขในส่วนนี้ได้อย่างแท้จริง เพราะชยติลเลเก เชื่อว่า การนำเสนอหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการของพระพุทธเจ้า เป็นการแสดงท่าที่เชิงการวิพากษ์วิจารณ์ต่อการอ้างอิงแหล่งความเชื่อตามชนบ/จาริตของพราหมณ์ ที่แสดงนัยว่าพระพุทธเจ้าทรงไม่เห็นด้วยกับวิธีการอ้างความรู้ที่แท้จริงจากมูลฐานที่ไม่แน่นอนหรืออาจผิดพลาดได้ กล่าวในอีกลักษณะหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ปฏิเสธระบบความเชื่อทั้งหมดของยุคสมัยนั้นที่อ้างอิงกับแหล่งความเชื่อเหล่านี้ ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

2.1. ชยติลเลเกได้แบ่งกลุ่มของแหล่งความเชื่อเป็น 2 กลุ่ม คือ 1.การปฏิเสธอำนาจความน่าเชื่อถือตามชนบ/จาริตดั้งเดิมของพราหมณ์ในยุคพระเวท ที่ ชยติลเลเกเรียกว่า พวกจาริตนิยม(traditionalist) ที่ยอมรับในความถูกต้องและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท 2. การปฏิเสธอำนาจแห่งเหตุผล ที่ ชยติลเลเก เรียกว่า พวกเหตุผลนิยม[rationalist] ที่แม้จะไม่ได้เชื่อในอำนาจของพระเวทอย่างเด็ดขาดเหมือนพวกแรก แต่ก็ยอมรับในความน่าเชื่อถือของอำนาจที่เกิดจากการตีความหรืออนุมานจากแหล่งอ้างอิงจากพระเวท ที่เน้นการใช้เหตุผลตรวจสอบความถูกต้องในอำนาจ ด้วยการคิดนั้นได้” ซึ่งเป็นความเชื่อหลักในยุคต่อมา โดยทั้งนี้ ชยติลเลเกได้นำเสนอหลักฐานสนับสนุนทั้งในส่วนของการวิเคราะห์ความหมายของคำที่ปรากฏเป็นตัวแทนที่เทียบเคียงกับรากศัพท์ดั้งเดิมและการใช้ในยุคสมัยนั้น

โดยเฉพาะหากกล่าวในส่วนแหล่งอ้างอิงความน่าเชื่อถือจากชนบ/จาริตในยุคพระเวท หลักความเชื่อข้อที่ 1 ในเรื่องฟังตามกันมา[anussava] มีมีความหมายครอบคลุมข้ออื่นๆอันได้แก่ parampara, pitaka-sampada, bhavyarupata, samano no garu และ itikira โดยปริยาย” และที่สำคัญ ชยติลเลเก ยังได้อ้างอิงหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาชี้แสดงท่าที่นี้อย่างชัดเจน เช่น การโต้แย้งของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของการอ้างถึงทางที่สามารถเข้าถึงพรหมได้ ใน เทวขสูตร ที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวโต้แย้งอย่างตรงๆว่า “ ภาษิต(เกี่ยวกับเรื่องนี้)ของพราหมณ์ผู้ใดได้ใคร่เพ่งถือว่าเลื่อนลอย” เพราะ

“...บรรดาพราหมณ์ผู้ใดได้ใคร่เพ่งที่ไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้ แม้อาจารย์ของพราหมณ์ผู้ใดได้ใคร่เพ่งที่ไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้ แม้อาจารย์ของอาจารย์ของพราหมณ์ผู้ใดได้ใคร่เพ่งที่ไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้ อาจารย์ของพราหมณ์ผู้ใดได้ใคร่เพ่งที่เป็นอาจารย์สืบทอดกันมาเจ็ดชั่วคนก็ไม่มีเลยแม้สักคนเดียวที่เคยเห็นพรหมพอจะอ้างเป็นพยานได้ พวกฤาษีผู้เป็น

“ ม. ท. (ไทย) 13 / 77 / 75

“ K.N. Jayatilleke, *Early Buddhist Theory of Knowledge*, p.170

“ K.N. Jayatilleke, *Early Buddhist Theory of Knowledge*, p.175

บุรพจารย์ของพรหมณ์ผู้ใดใคร่เพท ได้แก่ ฤาษีอฏฐกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทวะ ฤาษีเวสสามิตร ฤาษีมัคคคิ ฤาษีอังคิรส ฤาษีภารทวาชะ ฤาษีวาสุฏฐะ ฤาษีกัสสปะ และฤาษี ภคฺ ซึ่งเป็นผู้ภุมมณฺตร์ บอคมณฺตร์ที่พวกพรหมณ์ได้ใคร่เพทในเวลานั้นชักล่อลอมตาม...แม้ฤาษีเหล่านั้น ก็ไม่มีเลยที่กล่าวอย่างนี้ว่า”พวกเรา รู้ พวกเราเห็นพระพรหมณ์นั้นว่า อยู่ ที่ใด โดยที่ใด หรืออยู่ภพใด”

ส่วนลักษณะของการโต้แย้งอำนาจแห่งเหตุผลว่าไม่อาจสามารถเป็นแหล่งอ้างอิงที่น่าเชื่อถือได้นี้ ชยติลเลเก เห็นว่า หลักความเชื่อในข้อ 5 คือ มา ตักกะเหตุ [takka —hetu] เพียงข้อเดียวก็สามารถมีเนื้อหาครอบคลุมข้ออื่นๆ [naya-hetu , akara-parivittakkena, ditthi-nijjhana-kkhandiya] ทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวโต้แย้งแหล่งความเชื่อนี้ใน พรหมชาลสูตร และ สันทกสูตร (ดังกล่าวในตอนต้นแล้ว)

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาหลักฐานทั้งในเชิงนิรุกติศาสตร์และหลักฐานของพระไตรปิฎกเอง เราสามารถกล่าวได้ว่า การตีความของ ชยติลเลเก ที่ว่า การนำเสนอหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการของพระพุทธเจ้า เป็นการแสดงท่าทีเพื่อโต้แย้ง วิพากษ์วิจารณ์ต่อความน่าเชื่อถือของแหล่งความรู้ที่มีมาแต่ดั้งเดิมของพรหมณ์ในสมัยพระเวท นั้น มีความน่าเชื่อถือและสามารถยอมรับได้

2.2. แต่ สิ่งที่การตีความของ ชยติลเลเก ไม่ได้ชี้แจงและขยายความหมายไปถึง คือ การอธิบายในรายละเอียดของข้อวิพากษ์ของพระพุทธเจ้าต่อหลักความเชื่อทั้ง 10 ประการนี้ว่า แหล่งอ้างอิงทั้งจากชนบ/จาริตและเหตุผลนั้น ไม่น่าเชื่อถือเพราะ อาจสามารถผิดพลาดได้นั้น มีลักษณะและคำอธิบายที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนอย่างไรบ้าง (เป็นประเด็นที่การอธิบายของพระธรรมปิฎกประสพเช่นเดียวกัน) ซึ่งจากปัญหาที่แต่ละคนประสพนี้ สมภาร พรหมทา ได้พยายามที่จะแก้ไขข้อจำกัดนี้ รวมถึงการตีความที่คนรุ่นใหม่สามารถเข้าใจ

3. สำหรับในส่วนของ สมภาร พรหมทา ซึ่งแน่นอนว่า แม้ไม่ปฏิเสธการอธิบายความพระสูตรนี้ตามแบบ “คำตอบสำเร็จรูป” (หากเข้าใจได้ไม่ผิด ผู้วิจัยคิดว่าข้อความประเภทนี้ คือ ข้อความบอกเล่าประสบการณ์ของพระพุทธเจ้า ที่ไม่จำเป็นต้องตีความอะไรอีก เพียงจดจำและปฏิบัติตามเพียงเท่านั้นก็เพียงพอแล้ว) แต่สมภารเห็นว่า ข้อความในพระไตรปิฎกยังสามารถที่จะตีความหรือขยายความออกไปได้อีก และข้อความเช่นนี้ก็มิปรากฏอยู่ในไหน โดยข้อความ “อย่างที่สองนี้จะไม่มีลักษณะเป็นเนื้อหาพุทธธรรมสำเร็จรูป แต่จะมีลักษณะเป็นข้อความแสดงหลักเกณฑ์บางอย่างในการตรวจสอบเพื่อการยอมรับ หรือแม้แต่ ไม่ยอมรับพุทธธรรมที่เป็นเนื้อหาสำเร็จรูปข้างต้น ข้อความในกาลามสูตรคือตัวอย่างของข้อความประเภท...นี้” และข้อความอย่างนี้เองที่เป็น “ข้อความที่สำคัญที่สุดในระบบความรู้ทั้งหมดของพุทธธรรม” และหากคำกล่าวของสมภารเช่นมีความถูกต้องแล้ว เราจึงอาจกล่าวได้ว่า การตีความของพระธรรมปิฎก แม้จะยอมรับได้ แต่ก็ยังไม่สมบูรณ์ เพราะได้ละเลยส่วนสำคัญบางส่วนไป ดังที่ การอธิบายของชยติลเลเกได้แสดงให้เห็น ท่าทีเชิงวิพากษ์วิจารณ์ที่ถูกกลืนหายไป และที่สำคัญการตีความเพื่อให้ได้ “คำอธิบายสำเร็จรูป” นี้ ให้ได้แต่ความรู้ในเนื้อหา แต่ไม่พยายามที่จะให้ “หลักให้เกณฑ์” ซึ่ง สมภารเห็นว่า เป็นสิ่งสำคัญ เพราะ

“ระบบความรู้แบบนี้จะวางอยู่บนสมมติฐานที่ว่า มนุษย์เรากำลังอยู่ท่ามกลางการไหลบ่าของข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการโฆษณา ไม่ว่าจะเป็นการโฆษณาในรูปของศาสตร์ ปรัชญา หรือแม้แต่ศาสนา การดำรงอยู่ท่ามกลางสงครามความเห็นที่แตกต่างกัน โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็อ้างว่าฝ่ายตนถูก ฝ่ายอื่นผิด จำเป็นต้องมีหลักเกณฑ์บางประการสำหรับวินิจฉัยใคร่ครองเพื่อที่จะรับหรือไม่รับข้อมูลที่ผ่านมาปะทะชีวิตเรา”

ด้วยเหตุนี้เอง สมภาร จึงเห็นว่า เราสามารถที่จะตีความหลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตรในลักษณะที่เป็นเกณฑ์ที่จะตัดสินใจได้ว่า อะไรคือความรู้ที่แท้จริงที่ควรยอมรับ และความรู้เช่นนั้นสามารถที่จะมีวิธีการที่จะเข้าถึงได้อย่างไร และเพื่อให้ได้คำอธิบายที่มีเหตุผล สมภารจึงจำเป็นต้องใช้มโนทัศน์ทางตรรกวิทยาของทางตะวันตก มาตีความ และช่วยทำให้การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการตีความ/อธิบายของพระธรรมปิฎก และ ชยติลเลเก มีความ

^{๓๖} ที. ส. (ไทย) 9 / 527/ 233

^{๓๗} สมภาร พรหมทา , พุทธปรัชญา, อ้างแล้ว หน้า 251.

^{๓๘} อ้างแล้วหน้าเดียวกัน.

สมบูรณ์และชัดเจนขึ้น เนื่องจากได้อธิบายและขยายรายละเอียดในส่วนปลีกย่อยของหลักทั้งสิบและแสดงเหตุผลสนับสนุนว่าทำไม หลักทั้งสิบแต่ละหลักนั้น ไม่สามารถที่จะเชื่อถือเป็นเกณฑ์ตัดสินความรู้ที่มีเหตุผลได้ (พิจารณาเหตุผลที่เป็นคำอธิบายของสมการ ในตารางหน้า 12)

เมื่อพิจารณาโดยรวมของคำอธิบายทั้งหมด สมการ พรหมตา

3.1. สามารถที่อ้างเหตุผลสนับสนุนคำอธิบายและการตีความของตนเองได้ดี โดยเฉพาะการอ้างถึงความบกพร่องของการอ้างหลักฐานจาก 1. ประเพณีและเสียงของคนส่วนใหญ่ และ 2. คัมภีร์และบุคคลที่น่าเชื่อถือ แต่ในส่วนของการใช้เหตุผล ที่เป็นแหล่งความรู้ภายใน (ที่สังคมตะวันตกให้ความสำคัญมาก) คำอธิบายสนับสนุนความบกพร่องของสมการยังไม่ถูกต้องและมีความชัดเจนอย่างเพียงพอ ทั้งนี้เพราะสมการไม่พยายามที่จะอธิบายเกี่ยวกับ “ลักษณะสำคัญ” ของการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยกับอุปนัย ว่าทั้งสองนี้ เมื่อนำมาใช้ หนึ่ง. วิธีการใช้ที่บกพร่องนั้น แต่ละแบบมีลักษณะเฉพาะของตนเองอย่างไร ? สอง. วิธีการใช้เหตุผลทั้งสองแบบมีข้อจำกัดทาง “ขอบเขต” ที่มีผลต่อการประเมินข้อสรุปแตกต่างกันแต่ละประเภท และสาม. ข้อบกพร่องบางอย่างไม่ได้เกิดจากการใช้เหตุผลทั้งสองแบบ แต่อยู่นอกเหนือวิธีการทั้งสองแบบ กล่าวคือ ข้อบกพร่องส่วนใหญ่ นั้น เป็นข้อบกพร่องที่เกิดจากจุดอ่อน ของ “ศักยภาพ” แห่งความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะศักยภาพทางด้านอารมณ์และจิต(ใจ) (ที่เป็นความสนใจและที่พระพุทธเจ้าตระหนักถึงมากที่สุด เพราะควบคุมยากที่สุด)

แต่ทั้งนี้ ข้อผิดพลาดเหล่านี้เกิดจากอะไร ทั้งที่การแบ่งแยกแหล่งที่จะมาใช้เป็นหลักสนับสนุนตามวิธีการใช้เหตุผลของทางตะวันตกนั้น สมการทำได้ไม่ดี ง่าย และชัดเจน แต่พออธิบาย/อ้างยืนยันและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการอ้างเหตุผล คำอธิบายของสมการจึงดูอ่อนแอและไม่ครอบคลุม และที่สำคัญ ไม่สามารถขยายความเข้าใจถึงความสำคัญของหลักเกณฑ์การใช้เหตุผลได้อย่างเพียงพอ เหตุทั้งนี้ เพราะ การตีความ(หมาย) ของ ตัวบท โดยเฉพาะในส่วนแหล่งความรู้ที่เกิดจากด้านในนั้น มีความสับสนและไม่รัดกุม ยกตัวอย่าง ในข้อที่ 1.5. กับ 1.6. ในข้อ 1.5. คำชี้แจงความหมายคือ คำว่า “ตรรกะ” สมการตีความว่า นี่เป็น ลักษณะของการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย [deductive argument] ส่วนข้อ 1.6. คือคำว่า “นยะ” แปลความคือการอนุมานหรือ ในระบบตรรกะตะวันตก ใช้คำว่า inference (ที่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของการอ้างเหตุผลหรือargument ซึ่งหากข้อความในข้อองค์ประกอบนี้ไป ข้อความนั้นไม่สามารถที่จะจัดเป็น การอ้างเหตุผลได้เลย) สมการตีความว่านี่คือลักษณะการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย [inductive argument] ซึ่งแท้จริง ทั้งสองข้อนี้ สามารถที่จะตีความว่าเป็นการอ้างเหตุผลได้ทั้งสองแบบ โดยมี ข้อ 1.8 สนับสนุนลักษณะการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย และ ข้อ 1.9 (หากพิจารณาจากการตีความของสมการ) กับ 1.7 มีลักษณะสนับสนุนลักษณะการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยอย่างชัดเจน โดยทั้งนี้ ลักษณะของข้อที่เหลือ สามารถที่จะแสดงลักษณะของข้อบกพร่องของการอ้างเหตุผลแต่ละแบบได้ด้วย เช่น ข้อ 1.1. และ 1.3 . ลักษณะการเล่าลือกันนี้ อาจเทียบได้กับการทำโพล (poll) ซึ่งนั้นก็หมายความว่าวิธีการอ้างเหตุผลแบบนี้เป็นการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย ที่เรียกว่า enumerative induction ที่เป็นการอ้างเหตุผลที่ใช้การจําแนบ “ข้อเท็จจริง” บางส่วน ที่ตรวจสอบได้โดยประสาทสัมผัส แล้วนำมาอ้างสนับสนุนข้อสรุปในลักษณะ “ก้าวกระโดด” โดยรวมเอาข้อมูลบางส่วนที่ไม่ได้ตรวจสอบเข้ามาด้วย และจากการมีน้ำหนักของข้อสรุปที่เกินกว่าปริมาณของหลักฐานในข้ออ้างนี้เอง เป็นข้ออ้างที่จะทำให้เกิดข้อบกพร่องขึ้น ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้การตีความข้อสมการมีข้อบกพร่องเกิดขึ้น แต่นั่นอาจยกให้เป็นเรื่องผิดพลาดทางเทคนิคไปก็ได้ แต่ที่สำคัญก็คือ การตีความของสมการถูกต้อง มีเหตุผลสนับสนุนและสามารถยอมรับได้มากน้อยเพียงใด

กล่าวโดยรวมแล้ว เมื่อประเมินหลักฐานสนับสนุน การตีความในลักษณะเช่นนี้ของสมการ การเห็นว่าหลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตรคือเกณฑ์ หนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อสนับสนุนหลักเกณฑ์สำคัญในการยอมรับว่าอะไรคือความรู้ที่แท้จริงนั้น จะต้องได้จากแหล่งของประสบการณ์เป็นเบื้องต้น [experience] นั้น

” รามิล กาญจนดา, *ตรรกะแห่งเหตุผล*, (เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 714121 Introduction to Logic, ทำมื่อ, 2546), หน้า 12.

สอดคล้องกับแนวความเชื่อทางศาสนาพุทธ และสอดคล้องกับ ข้อความในตอนท้ายของพระสูตรนี้ที่ว่า ฟังรู้ได้ด้วยตนเอง และที่สำคัญการตีความของสมภาร ทำให้เราสามารถทราบได้เพิ่มขึ้นอีกอย่างว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการใช้เหตุผลหรือระบบตรรกะ (โดยเฉพาะของตะวันตก) แต่ประการใด และที่สำคัญ การใช้เหตุผลกลับเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้บุคคลสามารถรับรู้ความเป็นจริงได้อย่างถูกต้อง ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาของข้อความที่ปรากฏในปฐมนาคาติถยสูตร ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ของความบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกันของพราหมณ์ผู้ที่นับถือทิวฤที่แตกต่างกัน และต่างอ้างว่า ทิวฤที่ตนยึดถือ ถูกต้อง ของคนอื่นไม่จริง เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนต่อกรณีนี้ พระพุทธองค์ได้ยกเรื่องเล่าของคนตาบอดคลำช้างมาอธิบาย เพื่อชี้ให้เห็นว่า การทุ่มเถียงกันโดยที่ตนเองไม่รู้จัก หรือรู้ถ้วนทั่วนั้น มีผลเสียและการยืนยันความถูกต้องของตนเองแต่ฝ่ายเดียว ก็ “เหมือนคนตาบอดคลำช้างแต่ละส่วน ฉะนั้น”^๓ ซึ่งหากทราบถึงความเป็นจริงข้อนี้ การพิจารณาเรื่องต่าง ก็ควรที่จะมีการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล หรือคิดเหตุผลให้รอบด้านก่อนนั่นเอง และการกระทำเช่นนี้ เป็นส่วนสำคัญของการมีสัมมาทิฐิ นั่นเอง และการใช้เหตุผลนี้เองเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของการมีโยนิโมหสิการ ที่ใช้การทำให้ใจที่แบบค้าย ที่เป็นลักษณะสำคัญของการใช้เหตุผลที่แต่ละคน ต่างที่จะต้อง “ประเมิน” และ “ตรวจสอบ” ความถูกต้องด้วยตนเอง กล่าวคือ การแสวงหาแหล่งความรู้จากด้านในของตนเองนั่นเอง

3.2. ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า การตีความและคำอธิบายของ สมภาร พรหมทา (โดยใช้กรอบความคิดของทางตะวันตก) ครั้งนี้ (เพื่อว่าจะมีการเปลี่ยนใจในภายหลัง) ในส่วนของ การตีความหมายของตัวบท ยังไม่ถูกต้องและชัดเจนอย่างเพียงพอ เมื่อนำมาเทียบเคียงกับความหมายของมโนทัศน์ระบบตรรกะของตะวันตก (หรือเทียบคำอธิบายของชยติล-เลก) แต่ในส่วนของการตีความตามบริบทในปัจจุบัน ที่ผลการศึกษากระบวนการทำงานของสมองของมนุษย์มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นว่ามีกระบวนการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างไร โดยเฉพาะในส่วนการคิดเหตุผล [rational thinking] ที่สังคมในประเทศต่างๆ ในปัจจุบันพยายามที่จะเร่งสร้างเสริมให้ประชาชนของตนเองพัฒนาทักษะด้านการคิด [thinking skill] มากเพิ่มขึ้น การตีความนี้มีความถูกต้องและเหมาะสมกับยุคสมัยเป็นอย่างยิ่ง และหากย้อนกลับไปในสมัยพุทธกาล การตีความในลักษณะนี้ ก็ไม่ได้มีน้อยขัดแย้งแต่ประการใด ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาถึงวรรณกรรมของพระพุทธศาสนาในชั้นหลัง อาทิ มิสินทปฎิภา ก็จะมีพบ การประพันธ์งานเขียนจะออกมาในรูปแบบของการถกเถียง [arguments] และได้แย้งเชิงเหตุผลเป็นหลัก [rational argumentations] และหากพิจารณาหลักฐานในพระไตรปิฎก ในพระสูตรที่สำคัญๆ ที่เป็นการโต้แย้งเรื่องจุดกำเนิดของชนชั้นพราหมณ์ อย่างพระสูตรต้นตปิฎก อันได้แก่ 1. อัคคัณณสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 11 พระสูตรต้นตปิฎก ที่มณิกาย ปาฏิภวรรค 2. อัสนสาณสูตร จังกีสสูตร เอสสุการสูตร และวาเสฏฐสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 13 พระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิม-นิกาย มัชฌิมปัณณาสก 3. นครวินเทยสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 14 พระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย 4. โสณ-สูตร กับ โทณพราหมณสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 22 พระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก/ฉกกนิบาต 5. พราหมณธัมมิกสูตร กับ วาเสฏฐสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 25 พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย (ขุททกปาฐะธรรมบท อุทาน อิติวุตติกะ สุตตนิบาต)” พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการอ้างเหตุผลที่มีความถูกต้องในเชิงอุปนัยเป็นอย่างดี และสามารถมีน้ำหนักของการหักล้างเหตุผลของฝ่ายพราหมณ์ได้ถูกต้องตามหลักตรรกะของทางตะวันตก

3.3 . แต่สิ่งที่ยังเป็นปัญหา สำหรับการตีความของสมภาร ก็คือ การอ้างว่า หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการ ที่ปรากฏใน ทั้งสามพระสูตรนี้ รวมถึงเนื้อหาอื่นๆ โดยเฉพาะเนื้อหาส่วนสุดท้ายของแต่ละพระสูตรนั้น เพียงพอที่จะใช้เป็นหลักฐานบ่งชี้ทฤษฎีทางญาณวิทยาแบบพุทธเถรวาทได้ ซึ่ง การกล่าวอ้างนี้ เป็นการรีบสรุปจนเกินไป เพราะหากพิจารณาโดยถ่องแท้แล้ว การจะตัดสินว่า ระบบการตัดสินความรู้ที่แท้จริงของพุทธแบบเถรวาทที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างไร ยังต้องอาศัยหลักฐานจากพระสูตรอื่นๆ ประกอบ รวมถึงการวิเคราะห์มโนทัศน์หลักๆ ที่สำคัญอีกหลายส่วนมา

^๓ พ. อุ. (ไทย) 25 / 54 /294

^๔ รามิล กาญจนดา, “การอ้างเหตุผลโต้แย้งเกี่ยวกับจุดกำเนิดชนชั้นพราหมณ์”, สารนิพนธ์การสอบวัดคุณสมบัติ (พุทธ-ศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 6.

อ้างอิง ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของ ชาญณรงค์ บุญหนุน หรือ การตีความของ ชยติลเลทอง ที่ต้องอ้างอิงหลักฐานจากส่วนอื่นของพระไตรปิฎก เพื่ออธิบายให้เป็นเหตุผลได้ว่าพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีทฤษฎีความรู้และความจริงแบบใด โดยที่สำคัญมีหลักฐานที่บ่งชี้ได้อย่างแท้จริง

บทที่ 3

การอธิบายด้วยกรอบของการใช้เหตุผลที่ดีกับการใช้เหตุผลบกพร่อง

ในบทนี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับ หลักความเชื่อ 10 ประการใน กาลามสูตร มากเพิ่มขึ้น กล่าวคือ สามารถที่จะมองเห็นความสำคัญของพระสูตรนี้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อนำไปใช้อ้างอิงหรือเสนอแนะในประเด็นเกี่ยวกับการใช้เหตุผลพิจารณาเรื่องต่างๆ และต้องการที่จะอ้างอิงแนวคิดนี้ของพระพุทธศาสนา เพื่อบ่งชี้ว่าพระพุทธศาสนานั้นมุ่งเน้นในเรื่องการใช้ปัญญาของบุคคลเป็นสำคัญ ผู้วิจัยจะใช้การ(ตีความเพื่อ)สร้างคำอธิบายโดยนำหลักการของระบบตรรกะของทางตะวันตก โดยเฉพาะในส่วนของ “วิธี” [method] การใช้เหตุผล” และ “การประเมินความเป็นเหตุผล” [rational justification] ทั้งแบบอุปนัยและนิรนัย รวมถึง “ลักษณะของการอ้างเหตุผลบกพร่อง” [fallacy] มาเป็นกรอบในการตีความ เพื่อสร้างคำอธิบายเสริมความเข้าใจต่อ จากการอธิบายของพระธรรมปิฎก ชยติลเลทอง และ สมภาร พรหมทา

3.1 การตีความเพื่ออธิบายของผู้วิจัย

ในประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอ คือ ท่าทีของพุทธศาสนาต่อสิ่งที่เรียกว่า “เหตุผล” (reason) นั้น จริงๆ คือท่าทีแบบใด ที่สำคัญคือ การขยายความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง “ความสามารถผลิตผลได้” ที่เป็นประเด็นปัญหาที่ยังไม่ได้มีการอธิบายที่ชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม โดยทั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการตีความจากฐานคิดเรื่อง การใช้เหตุผล (Reasoning) ที่เกี่ยวเนื่องกับ ขั้นตอนสำคัญ 2 ขั้นตอน คือ 1.การสร้างคำอธิบาย (Explanation) กับ 2. การอ้างเหตุผล (Argument) ที่สามารถใช้เป็น “กรอบ” ในการพิจารณาถึงนัยของความหมายที่ปรากฏในหลักความเชื่อ 10 ประการ ของ กาลามสูตรได้ และยังแสดงให้เห็นถึงท่าทีของพุทธศาสนาต่อ การใช้เหตุผลได้อย่างชัดเจน

3.1.1 ลักษณะการใช้เหตุผล

การใช้เหตุผลคือ กระบวนการคิด (process of thinking) ที่มนุษย์พยายามที่จะอธิบายเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในโลก ด้วยหลักฐานบางอย่าง ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญเพื่อที่มนุษย์จะสามารถทำความเข้าใจและสร้างความมั่นใจว่าเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์นั้นๆ มีความเป็นจริง[true]อย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อตนเองจะได้ปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับความเป็นจริงนั้นๆได้อย่างถูกต้อง^๑ ขั้นตอนสำคัญของการใช้เหตุผลมี 2 ขั้นตอน คือ 1. การสร้างคำอธิบาย (explanation) ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการใช้เหตุผลที่ มนุษย์พยายามที่จะผูกโยงข้อเท็จจริงหรือข้อมูลความรู้ที่ได้รับมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้เป็นระบบและความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระเบียบ ขั้นตอนนี้มนุษย์จะใช้จินตนาการล้วนๆในการผูกโยงเรื่องให้เป็นไปตามความต้องการของตนเองเป็นหลัก ผลของการเชื่อมร้อยและผูกโยงนี้ จะทำให้มนุษย์ได้ “ความคิด”[idea]และสามารถใช้ความคิดนี้ทำ “ความเข้าใจ” (Understanding) สิ่ง/เหตุการณ์/ปรากฏการณ์ ได้อย่างเป็นเรื่องราว รวถึงสามารถสื่อสารเรื่องราวเหล่านี้ไปสู่ผู้อื่นได้ ตัวอย่างการผูกร้อยเรื่องราวทางความคิดที่ชัดเจนของพุทธศาสนา เพื่อคัดง้างกับความเชื่อของพราหมณ์ก็คือ เรื่องราวที่ปรากฏในอัคคัญญสูตร นั่นเอง

ส่วนขั้นตอนที่ 2. คือ การพยายามของมนุษย์ที่จะพิสูจน์ (proof) หรือ ประเมินผล (justification) คำอธิบายต่างๆที่ตนสร้างขึ้น ว่า เป็นคำอธิบายที่มี “หลักฐาน” (evidence) ที่สามารถยืนยันความเป็นจริงของคำอธิบายนั้นได้ตรงกับ เหตุการณ์/ปรากฏการณ์ นั้นจริงๆหรือไม่ ขั้นตอนนี้เรียกว่า การอ้างเหตุผล (argumentation) ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุด เพราะผลของการประเมินคำอธิบายต่างๆ ที่หลากหลายนั้น จะทำให้มนุษย์มี “ความมั่นใจ”

^๑ รามิล กาญจนดา, ศิลปะการดำเนินชีวิต (กรุงเทพฯ : บริษัทเท็กซ์ แอนด์เจอร์นัล พับลิเคชันจำกัด, 2542), หน้า 9.

(confidence) ในคำอธิบายที่มีหลักฐานยืนยัน และสามารถใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจที่จะกระทำการต่างๆ ที่ทำให้ตนเองสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปลอดภัย ขั้นตอนการประเมินการอ้างเหตุผลนี้ อยู่ในความสนใจของ ตรรกวิทยา (Logic) ที่มุ่งศึกษาหลักเกณฑ์การประเมินการอ้างเหตุว่ามีความน่าเชื่อถือ (reliability) ความ สมเหตุสมผล (validity) หรือ ความเป็นไปได้ (probability) ในลักษณะอย่างไรบ้าง โดยทั่วไปการประเมินการ อ้างเหตุผลจะสามารถประเมินได้ใน 2 รูปแบบ คือ 1. แบบนิรนัย (deductive Argument) กับ 2. แบบอุปนัย (inductive argument) การประเมินแบบนิรนัยเพื่อหาการอ้างเหตุผลที่ความสมเหตุสมผล [logical valid arguments] ในขณะที่ การประเมินแบบอุปนัยเพื่อต้องการหาการอ้างเหตุผลที่มีน้ำหนักความเป็นไปได้มากที่สุด [logical strong arguments]

3.1.2. การอ้างเหตุผลที่ดี (Good Argument)

ในการอ้างเหตุผลแต่ละครั้ง บุคคลต้องการที่จะให้การอ้างเหตุผลของตนเองเป็นการอ้างเหตุที่ผู้อื่นสามารถยอมรับ ได้ โดยการสามารถยอมรับได้นี้ เป็นความสามารถที่ผู้อื่นนั้นได้ทำการประเมิน "ความเป็นเหตุผล" (rationality) ของการอ้างเหตุผลที่เรานำเสนอโดยตัวเขาเอง และเขาพบว่า ข้ออ้างหรือหลักฐานทั้งหมดที่เราอ้างมาสนับสนุนนั้น สามารถประกันความเป็นจริงของข้อสรุปหรือสิ่งที่เราต้องการพิสูจน์ได้จริง โดยทั้งนี้ ข้ออ้างหรือหลักฐานนั้นตรงกับ ข้อเท็จจริง (fact) หรือ สามารถยอมรับได้ในความเป็นจริง (acceptable) ซึ่งจะมีผลต่อการโน้มน้าวให้คนอื่นคล้อย ตามได้อย่างแท้จริง

เกณฑ์การประเมินการอ้างเหตุผลที่ดี จึงสามารถกำหนดเงื่อนไขได้ 3 อย่าง ดังนี้

1. การอ้างเหตุผลนั้น จะต้องมี ข้ออ้างหรือหลักฐานที่น่าเชื่อถือ (reliable) หรือสามารถยอมรับได้ (acceptable)
2. การอ้างเหตุผลนั้น ข้ออ้างหรือหลักฐาน จะต้องสามารถประกันความเป็นจริง ของข้อสรุปได้แน่นอน [certainty] หรืออย่างสมเหตุสมผล (valid) ที่ประกันได้ว่าข้อสรุปไม่มีโอกาสที่จะเท็จ ได้ หรือ หากไม่ได้ระดับนั้นก็ ขอเพียงให้สามารถประกันข้อสรุปว่ามีความเป็นไปได้สูง (probability) ที่จะจริง ซึ่งจะทำให้ข้อสรุปมีน้ำหนักที่จะเป็น จริงได้มาก (strong argument)
3. การอ้างเหตุผลนั้น จะต้องมียุทธในการโน้มน้าว (persuasion) ให้ผู้อื่นสามารถยอมรับได้ในความเป็นจริง (สอดคล้องกับยุคสมัย)

กล่าวโดยสรุป การอ้างเหตุผลที่ดีก็คือ การอ้างเหตุผล ที่ น่าเชื่อถือ และ สมเหตุสมผล หรือมีน้ำหนักความ เป็นไปได้สูง และ สามารถโน้มน้าวคนให้ยอมรับได้

3.1.3 หลักความเชื่อ 10 ประการ กับ เกณฑ์ประเมินการอ้างเหตุผลที่ดี

เมื่อพิจารณาเกณฑ์การประเมินการอ้างเหตุผลที่ดี ดังที่กล่าวมา ก็สามารถกล่าวได้ว่า หลักความเชื่อ ของ กาลาม สูตร ทั้ง 10 ข้อนั้น สามารถอธิบายความหมายให้อยู่ในกรอบของการอ้างเหตุผลที่ดีได้ ดังนี้

1. อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยว่าการฟังตามกันมา (อนุสสวะ) การอ้างเหตุผลที่ดีนั้น ในเบื้องต้นจะต้องพิจารณา "ความ น่าเชื่อถือ" หรือ "การยอมรับสามารถยอมรับได้" ในความเป็นจริงของข้ออ้างเป็นสำคัญ ข้ออ้างหรือหลักฐานที่รับและฟัง กันต่อๆมานั้น บางครั้ง เป็นหลักฐานที่เชื่อถือไม่ได้ ทั้งนี้เพราะ เราไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าคำกล่าวนั้นมีข้อเท็จจริง รองรับมากน้อยแค่ไหน หรือ บางครั้งคำกล่าวนั้นอาจเป็นคำกล่าวที่เลื่อนลอยหรืออยู่ห่างไกลเกินกว่าที่จะสามารถ ยอมรับได้ในความเป็นจริง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของการโฆษณาชวนเชื่อในลักษณะต่างๆ ทั้งที่เจตนาและไม่เจตนา (เช่นการขายสินค้า) ในสังคมไทย หรือ เรื่องบางเรื่องที่คนไทยชอบที่จะใช้ "วิธีบอกต่อๆกัน" ดังนั้น หากเรื่องนั้น ข้ออ้างหรือหลักฐานไม่มีความน่าเชื่อถือแล้ว หลักฐานนี้จะไม่นำหนักไปสนับสนุนความเป็นจริงของข้อสรุปหรือเรื่อง ที่เราต้องการพิสูจน์ได้เลย ดังตัวอย่างที่ปรากฏใน สันทกสูตร ที่ว่า

“สันทกะ ... ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกันมา ศาสดานั้นจึงแสดงธรรมด้วยการฟังตามกันมา ด้วยการถือสืบๆ กันมาอย่างนั้นๆ และด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ ศาสดาผู้เชื่อถือด้วยการฟังตามกันมา ผู้เชื่อถือว่าจริง ด้วยการฟังตามกันมา ย่อมมีการฟังถูกบ้างฟังผิดบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง”

และในตอนท้ายก็สรุปว่า “ลัทธินี้เป็นการประพฤติพรหมจรรย์ ที่ไม่น่าวางใจ” ซึ่งนั่นแสดงว่า การนำเสนอเกณฑ์ข้อนี้ของพระพุทธเจ้า จึงน่าจะมุ่งตรงให้พิจารณาในเงื่อนไขการอ้างเหตุผลที่ดีในข้อที่ 1 เป็นสำคัญ

2. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา* (ปริมปฺรา) กล่าวโดยทั่วไป ข้ออ้างหรือหลักฐานที่เชื่อหรือยอมรับกันมาจนถือเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่งนั้น โดยแท้จริง มีน้ำหนักความน่าเชื่อถือได้ ทั้งนี้เพราะข้ออ้างหรือหลักฐานของเรื่องบางเรื่องมีข้อเท็จจริงรองรับหรือสามารถยอมรับได้ว่าจริงในขณะใดขณะหนึ่ง เช่น การยอมรับในการนับถือผู้มีอาวุโสในสังคมไทย แต่ทั้งนี้ บางครั้ง หลักฐานที่เชื่อถือสืบๆ กันมาอาจจะใช้ไม่ได้ หากสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป เวลาเปลี่ยนแปลงไป หรือ คนมีความคิดเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ข้ออ้างที่ถือสืบต่อกันมานั้นไม่สามารถปรับเปลี่ยนให้เข้าได้กับยุคสมัย หลักฐานนั้นไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงแล้วในปัจจุบัน ดังนั้นในกรณีเช่นนี้ เราไม่สามารถที่จะยอมรับความมีเหตุผลที่จะไปสนับสนุนความน่าเชื่อถือของข้อสรุป จากการยืนยันของข้ออ้าง(หรือข้อมูล)ที่ล้าสมัยแล้ว ดังนั้น หากข้ออ้างหรือหลักฐานนั้นไม่มีความน่าเชื่อถือเพราะล้าสมัยและเข้าไม่ได้กับสถานการณ์ หลักฐานนั้นก็เปล่าประโยชน์และหลักฐานเช่นนี้จะไม่สามารถไปสนับสนุนความเป็นจริงของข้อสรุปหรือเรื่องที่เราต้องการพิสูจน์ได้ รวมถึงไม่สามารถมีพลังโน้มน้าวให้ผู้อื่นยอมรับได้ในความเป็นจริง การนำเสนอเกณฑ์ของข้อนี้ของพระพุทธเจ้า จึงน่าจะมุ่งตรงให้พิจารณาในเงื่อนไขการอ้างเหตุผลที่ดีในข้อที่ 1 และ ข้อ 3 ร่วมกัน

3. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ* (อิติทฺริยา) ข้ออ้างหรือหลักฐานที่เล่าลือ จะคล้ายกับหลักฐานหรือข้ออ้างที่ รับและฟังกันต่อๆ มานั้น เพียงแต่การเล่าลือนี้นักจะมีปริมาณของผู้คนที่พูดถึงเข้ามามีส่วนที่ทำให้คนทั่วไปคล้อยตามได้ง่าย เพราะ การเห็นผู้คนจำนวนมากๆ พูดถึงเรื่องนั้นๆ ซ้ำๆ หลายครั้งหลายครา ความรู้สึกของผู้ฟังจะโอนอ่อนตามตามได้ในความเป็นจริง แต่ทั้งนี้ใน สิ่งที่ต้องพิจารณามีสองส่วนที่สำคัญคือ 1. เรื่องที่เล่าลือกันนั้น มีหลักฐานที่เป็นข้อเท็จจริงรองรับมากน้อยแค่ไหน หรือมีหลักฐานที่สามารถยอมรับได้มากน้อยเพียงใด 2. ปริมาณหรือจำนวนของคนที่เล่าสืบกันมานั้น มีปริมาณของคนที่รู้จักและมีหลักฐานรองรับตามที่ตนเองพูดนั้นมากน้อยเพียงใด เพราะในบางเรื่องที่เล่าลือกันนั้น เป็นการเล่าลืออย่างเลื่อนลอย ไม่มีหลักฐานที่เชื่อถือมาประกัน ที่สำคัญ เราไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าคำกล่าวที่เล่าลือต่อกันมานั้นมีข้อเท็จจริงรองรับจริงมากน้อยแค่ไหน สิ่งที่พบเห็นและพิสูจน์ได้ก็เพียงปริมาณคนที่เล่าต่อกันมา แต่ไม่มีปริมาณของข้อเท็จจริงของหลักฐานที่จะรองรับหรือประกันความจริงของเรื่องนั้น ดังนั้น ปริมาณของผู้เล่าลือจึงไม่สามารถที่จะใช้เป็น หลักฐานที่จะมีน้ำหนักไปสนับสนุนความเป็นจริงของข้อสรุปหรือเรื่องที่เราต้องการพิสูจน์ได้เลย การนำเสนอเกณฑ์ของข้อนี้ของพระพุทธเจ้า จึงน่าจะมุ่งตรงให้พิจารณาในเงื่อนไขการอ้างเหตุผลที่ดีในข้อที่ 1 และ 2 โดยเฉพาะการอ้างเหตุผลตามแบบอุปนัย เป็นสำคัญ

4. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์* (ปิฎกสัมปทาน) ข้ออ้างหรือหลักฐานที่เป็นตำราหรือคัมภีร์ จะคล้ายกับการถือสืบๆ ต่อกันมา เนื่องจากโดยทั่วไป สิ่งที่ถูกบันทึกไว้ในตำราก็มีส่วนที่เป็นจริง เพราะถูกบันทึกจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในขณะใดขณะหนึ่ง และขณะบันทึกนั้นมีเหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้นจริง แต่ทั้งนี้ไม่เชื่อว่าสิ่งที่ถูกบันทึกไว้จะต้องจริงเสมอไป กล่าวคือจริงทุกที ทุกเวลา และทุกเรื่อง ที่ถูกนำมาอ้างอิงยืนยัน เพราะในความเป็นจริงแล้ว สิ่งจริงทุกทีทุกเวลาทุกเรื่องนั้น มีน้อยมาก เช่น คนทุกคนเป็นสิ่งที่ต้องตาย เรื่องนี้จริงทุกทีทุกเวลาและทุกเรื่องที่อ้างอิงถึง แต่ การอ้างว่า คนฝรั่ง ฉลาดกว่าคนไทย คำกล่าวนี้ ไม่ได้จริงตลอดไป ดังนั้น บางครั้งการอ้างโดยยึดสิ่งที่ถูกบันทึกไว้และผ่านเวลามายาวนาน ก็อาจจะ เป็นหลักฐานที่เชื่อถือไม่ได้ ทั้งนี้เพราะ 1. สิ่งที่ถูกบันทึกไว้นั้นอาจเป็นความจริงเพียงเวลาใดสถานที่ใดที่หนึ่งเท่านั้น เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนบันทึกเหล่านั้นก็ไม่สามารถอ้างความเป็นจริงได้ 2. บางครั้ง เป็นการอ้างผิดเรื่อง คือ อ้างตำราประวัติศาสตร์มายืนยันความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่

ใช้ข้อเท็จจริงพิสูจน์ ซึ่งนั่นหมายความว่า อ้างหลักฐานมายืนยันไม่ตรงกับเรื่อง ดังนั้น การอ้างทั้งสองลักษณะ จึงไม่สามารถที่จะอ้างได้ว่า หลักฐานนี้จะมีน้ำหนักไปสนับสนุนความเป็นจริงของข้อสรุปหรือเรื่องที่เราต้องการพิสูจน์ได้ จะยืนยันให้สมเหตุสมผลก็ไม่ได้ จะยืนยันให้มีน้ำหนักความเป็นไปได้ก็แทบจะไม่ได้ การนำเสนอเกณฑ์ของข้อนี้ของพระพุทธเจ้า จึงน่าจะมุ่งตรงให้พิจารณาในเงื่อนไขการอ้างเหตุผลที่ดีในข้อที่ 1 และ 2 เป็นสำคัญ

5. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ ตรรกะ* (ตักกะ) เกณฑ์ข้อนี้ พระพุทธเจ้ามุ่งให้พิจารณา เงื่อนไขข้อที่ 2 เป็นหลัก เพราะ ในการอ้างเหตุผลบางครั้ง เราพบว่าข้ออ้างหรือหลักฐานที่อ้างมานั้น เป็นหลักฐานที่เมื่อนำไปอ้างสนับสนุนข้อสรุปแล้ว สามารถทำให้การอ้างเหตุผลนั้น สมเหตุสมผล (Valid) เช่น ถ้าอ้าง

องคุลิมาลเป็นผู้เคยฆ่าคน

ด้วยเหตุนี้ ใครก็ตามที่เคยฆ่าคนทุกคน เป็นผู้สามารถบรรลุธรรมได้

ดังนั้น องคุลิมาลเป็นผู้บรรลุธรรม

การอ้างเหตุผลนี้ สมเหตุสมผล เพราะข้ออ้างทั้งสอง สามารถประกันความเป็นจริงของข้อสรุปได้อย่างแน่นอน แต่ หากพิจารณาข้ออ้างแต่ละข้อนั้น จะพบว่า ข้ออ้างทั้งหมดไม่มีความน่าเชื่อถือ เพราะมีบางข้อที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริง คือ ข้อที่ว่า ใครก็ตามที่เคยฆ่าคนทุกคนเป็นผู้สามารถบรรลุธรรมได้ คำกล่าวนี้ไม่ตรงกับข้อเท็จจริง และที่สำคัญข้อความนี้ก็ไม่ว่าจะสามารถยอมรับได้โดยทั่วไปของหลักการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นการอ้างเหตุผลนี้ แม้จะสมเหตุสมผลแต่ การอ้างเหตุผลนี้ไม่น่าเชื่อถือ ในทางตรรกวิทยาเรียกว่า การอ้างเหตุผลนี้ Unsound

การนำเสนอเกณฑ์ของข้อนี้ของพระพุทธเจ้า มักจะถูกตีความว่าเป็นการปฏิเสธการอ้างเหตุผลทั้งหมด แต่ในความเป็นจริงแล้ว เราอาจสามารถที่จะตีความได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ให้หลักพิจารณาอย่าได้รับเชื่อเพียงเพราะเห็นว่า การอ้างเหตุผลนี้เป็นไปตามหลักเหตุผลที่สมเหตุสมผล ซึ่งถูกต้องตามหลักตรรกะแบบนิรนัยแล้ว นั่นก็แสดงว่า การอ้างเหตุผลนี้สามารถยอมรับได้ว่าถูกต้องและเป็นจริง แต่แท้จริง พระองค์ท่านให้พิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อให้สามารถเลือกเชื่อเฉพาะการอ้างเหตุผลที่ดี ที่เป็นไปตามเงื่อนไขทั้ง 3 นั้นเอง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง ที่ปรากฏใน สันทกสูตร ที่กล่าวข้างต้น

6. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ การอนุমান* (นย) เกณฑ์พิจารณาในข้อนี้ จะคล้ายกันกับข้อ 5 เพราะเป็นการเสนอให้พิจารณาส่วนสำคัญของการอ้างเหตุผล คือ เงื่อนไขในข้อ 2 ที่เกี่ยวเนื่องกับ หลักการประเมิน ความสมเหตุสมผลของการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย กับ หลักความเป็นไปได้ ของการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย กล่าวคือ โดยทั่วไป การพิจารณา “ความเป็นเหตุผล” (rationality) ตามหลักตรรกวิทยาที่เคร่งครัด จะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุปเป็นสำคัญ นั่นคือ ถ้าข้ออ้างสามารถประกันความเป็นจริงของข้อสรุปได้ แน่แน่นอน โดยที่ข้อสรุปไม่มีโอกาสเป็นเท็จได้เลย นั้นแสดงว่าการอ้างเหตุผลนั้น มีความสมเหตุสมผล เช่น อ้างว่า

คนทุกคนที่มี ศีล สมาธิ และ ปัญญา คนผู้นั้นสามารถที่จะบรรลุนิพพานได้

พระอรหันต์เป็นผู้มี ศีล สมาธิ และปัญญา

นั่นแสดงว่า พระอรหันต์สามารถที่จะบรรลุนิพพาน

ข้อสรุปนี้ไม่มีโอกาสเป็นเท็จเลย เพราะหากข้ออ้างทั้งสองเป็นจริง และยอมรับกันได้ในการหลักการทางพระพุทธศาสนา ในลักษณะเดียวกัน ถ้าเป็นการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย ข้ออ้างขอให้เพียงสามารถประกันความเป็นไปได้สูงที่ข้อสรุปจะเป็นจริง กล่าวคือ บางครั้ง ข้อสรุปอาจจะเป็นเท็จได้ การอ้างเหตุผลนี้ก็ยังไม่ยอมรับว่ามีความเป็นไปได้ สูงที่จะจริง กล่าวคืออาจจะมีความเป็นไปได้ที่ข้อสรุปจะเท็จ แต่นั่นก็ไม่ทำให้โอกาสที่จริงนั้นลดน้อยลงไปได้ ข้อสำคัญของการเสนอเกณฑ์นี้ของพระพุทธเจ้า อาจตีความได้ว่า โดยความเข้าใจของคนทั่วไป มักจะสรุปอะไรลงไปอย่างแนบแน่นตายตัว โดยที่ไม่พยายามจะพิจารณาว่า หลักฐานทั้งนำมาสนับสนุนนั้นสามารถประกันความเป็นจริงของเรื่องนั้นได้ในระดับไหน คนจึงสับสนการอนุমানทั้งสองนี้ปนกันไป เพราะการอนุমানแบบนิรนัยนั้นจะยืนยันข้อสรุปที่แน่นอนได้ต้องมีหลักฐานที่ประกันความจริงได้ร้อยเปอร์เซ็นต์จริง แต่ถ้าไม่ได้ก็เพียงให้มันอาจเป็นไปได้มาก แต่ก็ต้องเผื่อใจเอาไว้ว่า บางกรณีข้อสรุปนั้นอาจจะเท็จได้ ดังนั้นก่อนจะสรุปหรือยืนยันอะไร ให้พิจารณา “หลักประกัน” ทั้งสอง

ระดับให้ตีๆ อย่าสับสน เพราะนั่นจะทำให้เกิดการอ้างเหตุผลบกพร่องได้ทั้งลักษณะที่อ้างผิดหลักการและการมีเนื้อหาเหตุผลน้อยเกินไปที่จะไปยืนยันความเป็นจริงของข้อสรุป

7. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล* (อาการปรีวิตักกะ) เกณฑ์การพิจารณาของข้อนี้จะมีคำอธิบายเช่นเดียวกับข้อ 5 และ 6 ทั้งที่เป็นเรื่องของการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย[deductive arguments] ที่เป็นเรื่อง การอ้างเหตุผลที่สมเหตุสมผลแต่มิที่น่าเชื่อถือ (unsoundness) หรือ การอ้างเหตุผลอุปนัย ที่ข้อสรุปเพียงมีโอกาสเป็นไปได้เท่านั้น ทั้งนี้บางครั้งข้อสรุปที่ได้อาจจะเท็จก็ได้ ซึ่งนั้นไม่สามารถประกันความมั่นใจแก่ผู้ฟังที่ต้องการความแน่นอนของการสรุป ด้วยเหตุนี้อาจจะตีความได้ว่า พระพุทธเจ้าน่าจะต้องการให้พิจารณายอมรับเฉพาะการอ้างเหตุผลที่ทั้ง สมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือ (Soundness) เป็นสำคัญ เพราะการอ้างเหตุผลรูปแบบนี้ สามารถที่จะมีพลังโน้มน้าวให้คนยอมรับได้ง่าย ซึ่งมุ่งสู่เป็นไปตามเงื่อนไขข้อ 3 เป็นสำคัญ

8. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว* (ทิฏฐินิษณานักขันติ) เกณฑ์การพิจารณาของข้อนี้จะมีคำอธิบายเช่นเดียวกับข้อ 5 เพียงแต่เปลี่ยนจากการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยมาเป็นแบบอุปนัย[inductive arguments] ทั้งนี้เพราะ การอ้างเหตุผลแบบอุปนัยนั้น มีลักษณะสำคัญตรงที่ ข้อสรุปของการอ้างเหตุผลแบบนี้ มักจะเป็นข้อสรุปที่กล่าวอ้างเกินข้ออ้างหรือหลักฐานที่ตนเองมีอยู่ กล่าวคือ หลักฐานหรือข้ออ้างแบบอุปนัยนั้น จะได้มาจากการสังเกตข้อเท็จจริงบางส่วนที่ประสาธน์สัมพันธ์เราตรวจสอบได้ แต่ทั้งนี้ เราไม่สามารถเห็นหลักฐานที่เป็นข้อเท็จจริงทั้งหมดในโลกได้ แต่เราพบเห็นข้อเท็จจริงนั้นซ้ำๆ บ่อยๆ เข้า ก็เลย “ก้าวกระโดด” ไปสรุปเป็นหลักการรวมๆ [generalization] ในลักษณะที่ว่า สิ่งต่างๆ ที่เราเห็นนั้นแม้เพียงบางส่วนเราก็ค่อยข้างมั่นใจว่า สิ่งที่เหลือก็จะมีลักษณะเหมือนกับส่วนที่ตนเองประสบพบเห็นนั้นมา ตัวอย่างเช่น

เราเห็นกา(เท่าที่เห็นในปัจจุบันและอดีตใกล้ๆ) เป็นสีดำ

เราก็เลยสรุปลงไปเป็นหลักใหญ่ๆว่า นั่นแสดงว่า

กา “ทั้งหมด” ก็น่าจะมีสีดำ (รวมกาในอดีตไกลๆและในอนาคตที่ยังไม่เกิดด้วย)

แต่ทั้งนี้เรามีหลักฐานเพียงบางส่วนเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ บางคนจึงมักสรุปอะไรเป็นหลักการหรือทฤษฎี โดยมีข้อมูลหรือหลักฐานเพียงบางส่วนเท่านั้น ดังนั้นความเป็นจริงของหลักการใหญ่นี้ จึงไม่สามารถจะประกันความเป็นจริงได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ ด้วยเหตุนี้จึงมีบางคนที่ยืนยันจะให้เหตุผลในลักษณะที่ว่า การอ้างอิงข้อเท็จจริงที่มีอยู่เท่าที่มี ผูกโยงเข้ากับ หลักการที่ตนตั้งไว้โดยไม่พิจารณาถึง หลักฐานที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือ บางครั้งก็จะบิดเบือนเอาเฉพาะหลักฐานที่เข้าได้กับแนวคิดตนแล้วบิดหรือปกปิดหลักฐานที่แย้ง กับทฤษฎีของตนไว้ไม่นำเสนอ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดและยอมรับความเป็นจริงที่บิดเบือนนั้น ดังจะเห็นได้จากการทำโพล (poll) สืบหาเรื่องความคิดเห็นในลักษณะต่างๆ ของสังคมไทยที่มักบิดเบือนความจริง มากกว่าที่จะได้ความจริงจริงๆ ซึ่งหากตีความในแง่ที่พระพุทธเจ้าก็น่าจะกำลังนำเสนอเกณฑ์สำคัญให้เราพิจารณาหลักการ กฎ ระเบียบ ต่างๆ ในสังคมที่ผู้มีอำนาจอาจจะกำหนดขึ้นอย่างบิดเบือนและไม่ตรงกับความเป็นจริงนั่นเอง และที่สำคัญคนส่วนใหญ่ก็ติดอยู่ในโครงข่ายหลักการหรือทฤษฎีที่ตนเองเชื่อ ดังในตอนท้ายของ พรหมชาลสูตร ที่พระองค์เปรียบเทียบกับ ทิฏฐิ 62 ที่มีอยู่ในสมัยนั้น เป็นเหมือนตาข่ายที่ “ครอบคลุม” ความคิดของคนในสมัยนั้นไว้ เหมือนปลาที่ติดอยู่ในข่ายดักปลา หรือแหของนักประมงนั่นเอง

9. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้* (ภัพพรูปตา) โดยทั่วไป การแปลความหมายของข้อนี้ดูจะขัดแย้งกันบ้างในเนื้อความว่า รูป นั้นน่าจะหมายความว่าอย่างไร เป็น “สถานการณ์”[situation]หรือว่า “ตัวบุคคล”[personal] แต่ ชยติลเลก อ้างหลักฐานว่า น่าจะหมายถึง “รูปลักษณะของตัวบุคคล” มากกว่า ซึ่งหากการตีความของ ชยติลเลกถูกต้อง เกณฑ์พิจารณาของข้อนี้เป็นเช่นเดียวกันกับข้อ 1 ที่มุ่งให้พิจารณาเนื้อหาความน่าเชื่อถือของหลักฐานหรือข้ออ้างเป็นสำคัญแต่หากการตีความของ สมภาร ถูกต้อง เกณฑ์การพิจารณาของข้อนี้จะเหมือนกับ ข้อ 7 หรือ ข้อ 8 ที่เป็นเรื่องการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยกับอุปนัย ที่มุ่งให้พิจารณาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุปเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ ผู้วิจัย เห็นสอดคล้องกับ ชยติลเลเก มากกว่า เพราะ หากพิจารณาการเรียงลำดับ ความสำคัญของแหล่งข้อมูล หรือหลักฐานที่นำมาอ้างอิงในยุคสมัยนั้น ความหมายของ รูปลักษณะนี้ เข้ากันได้ในส่วนหนึ่งของพฤติกรรมของเจ้าลัทธิ ในสมัยนั้น ที่มักจะวางท่าทีให้ศาสนิกเลื่อมใสและเคารพ เพราะ รูปลักษณะของครูผู้สอน นั้น เป็นข้อเท็จจริง ที่คน สามารถเชื่อถือได้ง่าย ทั้งนี้ รวมถึงพิธีกรรมต่างๆที่สร้างขึ้น โดยผูกโยงกับท่าทีของเจ้าสำนักเป็นสำคัญ เช่น ใน ปัจจุบันที่เรามักอ้างถึงความน่าเชื่อถือของผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆนั่นเอง

10. *อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา* (สมโณ โน ครูติ) เกณฑ์การพิจารณาในข้อนี้ ดู จะมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในสมัยนั้น เพราะการเรียนรู้เป็นรูปแบบมุขปาฐะ ที่สอนกันตัวต่อตัวเป็นหลัก ดังนั้น การยอมรับในความเชื่อของผู้สอนจึงเป็นหลักการสำคัญที่ผู้เรียนจะต้องตระหนักถึงเป็นสำคัญ เพราะหากไม่เชื่อถือครู แล้วก็ไม่รู้ว่าจะเข้ามาเรียนรู้ทำไม กล่าวในอีกแง่หนึ่งการเสนอเกณฑ์ข้อนี้ของพระพุทธเจ้าดูจะล้ำยุคยิ่งนัก เพราะใน ปัจจุบันนักเรียนไทยยังไม่กล้าที่จะเถียงกับอาจารย์ได้อย่างสมควรที่จะเป็นและเกณฑ์ของข้อนี้เองที่ดูจะมีน้ำหนัก สนับสนุนการใช้เหตุผลของผู้เรียนเป็นสำคัญ เพราะหากไม่ยอมปลงใจเชื่อที่ครูสอนแล้ว ก็ไม่รู้ว่าจะมีเครื่องมือใดมา ช่วยโต้แย้งหรือสร้างความมั่นใจให้แก่ตนเองได้ว่าที่ครูสอนนั้นจริงเท็จมากน้อยแค่ไหน แต่ทั้งนี้ข้ออ้างหรือหลักฐาน เช่นนี้ ก็ไม่สามารถประกันความเป็นจริงได้ เพราะ การเล่าเรียนความรู้เรื่องใดๆนั้น จะต้องแยกระหว่าง “ความเป็น บุคคล” ออกจาก “ความเป็นจริงเชิงภาววิสัย” ของเรื่องนั้นๆ ซึ่งโดยแท้จริงแล้วไม่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลแต่ประการใด อาทิ การเดือดของน้ำหาได้ขึ้นอยู่กับผู้ค้นพบแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ เพื่อการบรรลุถึงความเป็นจริงที่แท้จริง เราจึง จำเป็นที่จะต้องแยกแยะสองเรื่องนี้ออกจากกัน ด้วยเหตุนี้ คำกล่าวอ้างของครูผู้สอน อาจจะไม่มีความสำคัญ ยืนยัน หรืออาจจะไม่สามารถยอมรับได้ในความเป็นจริง หากครูอาจารย์ละเลยการติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการ ที่ทำให้ คำสอนของตนเองล้าสมัยและข้อมูลพยานยุคสมัยและใช้ประโยชน์ไม่ได้ ดังนั้น หากมัวไปติดยึดในความเป็นบุคคลของ ครูอาจารย์ว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับความจริงเชิงภาววิสัย การเชื่อบนฐานการคิดแบบนี้ถือเป็นการอ้างเหตุผลบกพร่องที่ เรียกว่า การบกพร่องเชิงจิตวิทยา (Psychological Fallacy) ที่มักเกิดขึ้นกับผู้ฟังเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะบุคคลมักจะ ตัดสินใจตามความโน้มเอียงทางอารมณ์ความรู้สึก[emotions]เป็นหลัก การนำเสนอเกณฑ์ของข้อนี้ของ พระพุทธเจ้า จึงน่าจะมุ่งตรงให้พิจารณาในเงื่อนไขการอ้างเหตุผลที่ดีในข้อที่ 1 เป็นสำคัญ

3.2. หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการ กับการอ้างเหตุผลบกพร่อง [Fallacy]

นอกเหนือจากการใช้หลักการประเมินการอ้างเหตุผลที่ดี มาใช้ตีความ/อธิบายหลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตรได้แล้ว ลักษณะของการใช้เหตุผลบกพร่อง [Fallacy] ก็สามารถที่จะช่วยให้เข้าใจหลักกาลามสูตรมากขึ้น ได้ดังนี้

ตามระบบตรรกะของตะวันตก การใช้เหตุผลบกพร่องคือการที่ข้ออ้างไม่สามารถที่จะใช้เป็น “หลักประกัน” ถึง ความถูกต้องของข้อสรุปได้ ทั้งนี้อาจจะเกิดจากสาเหตุต่างๆ กัน อย่างเช่น ข้ออ้าง “ดูเหมือน” ว่าสนับสนุนข้อสรุปดี แต่ข้อสรุปนั้นกลับไม่จริง หรือ ข้ออ้างที่นำมาอ้างนั้นไม่ได้มีความสัมพันธ์ (ในเชิงสนับสนุนความเป็นจริงของ) ข้อสรุป เลย” หรือเรียกว่าเป็นการอ้างเหตุผลหลอกล่อก็ได้” การอ้างเหตุผลบกพร่องแบบที่สำคัญ ที่มักจะถูกใช้กัน(อย่างผิดๆ เป็น)ประจำ ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว คือ การทิ้งเหตุผล [abandon of reason] การอ้างเหตุผลบกพร่องลักษณะนี้ ส่วนใหญ่เกิดจากการ “เข้าใจผิด” ของผู้ฟังเป็นสำคัญ ซึ่งโดยส่วนมากเป็นผลจากความบกพร่องของการรับรู้ของผู้ฟัง ที่มักคล้อยตาม “อารมณ์” ของตนเองเป็นสำคัญ เลยถูกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การอ้างเหตุผลบกพร่องทางจิตวิทยา (Psychological fallacy) แต่หากอธิบายตามหลักการอ้างเหตุผลแบบดั้งเดิม ที่พิจารณาลักษณะ ของ “การ

“ ชัชชัย คุ่มทวีพร, *ตรรกวิทยา* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 133.

“ จานงค์ ทองประเสริฐ, *ตรรกศาสตร์ : ศิลปะแห่งการนิยามความหมายและการให้เหตุผล* (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 460.

อนุমান” ความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุปเป็นสำคัญ การทิ้งเหตุผลจึงถูกจัดให้อยู่ในรูปของการบกพร่องในลักษณะที่ ข้ออ้างไม่สัมพันธ์กับข้อสรุป [fallacy of irrelevance หรือ ignoratio elenchi]

สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การทิ้งเหตุผลนั้น ผู้อ้างมักจะไม้อ้างเหตุผลหรือหลักฐานที่แท้จริงมาสนับสนุน แต่จะใช้สิ่งที่ “กระตุ้น” ความรู้สึกของผู้ฟัง และผู้ฟังเมื่อถูกกระตุ้น ก็เลย “เห็นคล้อย” ตามคำพูดของผู้พูด เลยละเลยที่จะพิจารณาว่าหลักฐานนั้นมีความสัมพันธ์เชิงเหตุผลที่แท้จริงกับเรื่องนั้นจริงหรือไม่ แต่โดยส่วนใหญ่มักสรุปหรือลงความเห็นตามความรู้สึกที่ตนเองถูกกระตุ้นนั่นเอง และความรู้สึกส่วนมากที่ถูกกระตุ้น ก็คือ ความรู้สึกกลัว สงสาร ความมั่นใจ ความคลางแคลงใจ ความตลกขบขัน ฯลฯ นำไปสู่การทิ้งเหตุผลในลักษณะต่างๆ

การอ้างแบบบกพร่อง[Fallacy]ไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะใด จะไม่สามารถ “เป็นที่ยอมรับได้” (acceptable) ในทางตรรกวิทยา เพราะผิดหลักเงื่อนไขข้อที่ 2 ของการอ้างเหตุผลที่ดีเป็นสำคัญ แต่ในชีวิตจริง คนเราถูกทิ้งเหตุผลและยอมรับกันโดยไม่พิจารณาส่วนนี้ และนั่นจะเป็นคำอธิบายที่น่าจะเป็นได้ว่า พระพุทธเจ้าท่านให้เราตระหนักในเรื่องนี้ หากจะยังคงความเชื่อที่เคยมีมาดั้งเดิมตามหลักความเชื่อ 10 ประการนั่นเอง ที่เราอาจถูกทิ้งเหตุผลได้ง่ายๆ ซึ่งการอ้างเหตุผลบกพร่องในลักษณะนี้ เมื่อนำมาพิจารณาหลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตรแล้ว สามารถที่จะพิจารณาหลัก “ความเป็นเหตุผล” ที่พระพุทธเจ้าได้ชี้แสดงไว้ได้ดังนี้

ก. การอ้างเหตุผลบกพร่องในเชิงวิธีการ ได้แก่ หลักการในข้อ 5. ข้อ 6. ข้อ 7. ข้อ 8. และข้อ 9.

ข. การอ้างเหตุผลบกพร่องในลักษณะการทิ้งเหตุผล (abandon of reason) ได้แก่หลักการในข้อ 1. ข้อ 2. ข้อ 3. ข้อ 4. ข้อ 9 และ ข้อ 10. (และเมื่อรวมเอา ข้อ 5 6 7 และ 8 มาพิจารณาในลักษณะนี้) ก็จะมีรายละเอียดของคำอธิบายดังนี้

1. การอ้างเหตุผลบกพร่องที่เป็นการอ้างผิดวิธี เพื่อให้เห็นความหมายของหลักคำสอนในข้อเหล่านี้ที่ชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าท่านชี้แสดงให้ตระหนักในความสำคัญของ “ความสัมพันธ์” ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุป ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพิจารณาว่า การอ้างเหตุผล (ของแต่ละความเชื่อ) มี “ความเป็นเหตุและผล” (rationality) ที่จะ “ยอมรับ” ได้หรือไม่ ผู้ศึกษาจะนำคำแปลจาก กาลามสูตรกัจจายนิรุกราน 10 ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) มาอ้างเทียบเคียงเพื่อชี้แสดงความหมายที่บ่งชี้หลักเกณฑ์สำคัญในการยอมรับความเชื่อต่าง ๆ นั้น จะต้องพิจารณาความสำคัญของ “ความสัมพันธ์” ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุปเป็นหลักเกณฑ์เบื้องต้น

ข้อ 5. มา ตกฺกเหตุ (อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ ตรรกะ)

ข้อ 6. มา นยเหตุ (อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ การอนุমান)

ข้อ 7. มา อากาโรปวิตฺถเกณ (อย่าได้ปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล)

ข้อ 8. มา ทิฏฐินิษฏานกฺขนฺติยา (อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ เข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว)

ข้อ 9. มา ภพฺพรูปตยา (อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ มองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้)

จากข้อความและแปลความหมายดังที่ยกมา สามารถสร้างคำอธิบายที่ชัดเจนได้ดังนี้

อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะ การอนุমান (มา นยเหตุ)

เมื่อพิจารณาความหมายจากคำที่ใช้ เสมือนว่าพระพุทธเจ้า “ปฏิเสธ” ความเชื่อทั้งหมดที่ได้จากการอนุমান ซึ่งก็คือความเชื่อที่มาจากการใช้เหตุผลนั่นเอง การตีความแบบนี้ หากถือตามวิธีการที่พระพุทธเจ้าใช้ จะเป็นการขัดแย้งในตนเองทันที เพราะเป็นการตีความแบบสุดโต่ง ซึ่งในความคิดของผู้วิจัยกลับเห็นว่า การเสนอเกณฑ์ตัดสินข้อนี้ของพระพุทธเจ้าน่าจะหมายถึง เฉพาะการอ้างเหตุผลที่ใช้ “การอนุমান” ที่ผิดหลักตรรกะ ใน 2 ลักษณะ คือ หนึ่ง การอนุমানที่ไม่มีความสมเหตุสมผล (Invalid) กับ สอง การอนุমানที่ไม่มีโอกาสเป็นไปได้หรือเป็นไปได้น้อยมาก (Weak argument) พิจารณาจากตัวอย่างต่อไปนี้

* ชัชชัย คุ่มทวีพร, ตรรกวิทยา, อ้างแล้ว หน้า 140.

- ก. คนทุกคนเป็นสิ่งที่ต้องตาย
 สิ่ง X เป็น สิ่งที่ต้องตาย
 ดังนั้น สิ่ง X เป็นคน
- ข. คนไทยส่วนใหญ่ เป็น คนนับถือศาสนาพุทธ
 นาย อิสมาแอ เป็น คนไทยที่เกิดใน จ.นราธิวาส
 ดังนั้นนายอิสมาแอ เป็น คนนับถือศาสนาพุทธ

ในตัวอย่าง ก. ข้อสรุปที่ได้เป็นข้อสรุปที่ไม่สามารถยืนยันได้ “แน่นอน” เพราะจากทั้งสองข้ออ้างนี้ ยังสามารถจะสรุปได้อีกอย่างว่า “สิ่ง X ไม่เป็นคน” เนื่องจากการอ้างเพียงว่า สิ่ง X เป็นสิ่งที่ต้องตาย ข้อมูลนี้ไม่สามารถประกันได้แน่นอนว่า สิ่ง X ต้องเป็นคน สิ่ง X อาจเป็นสิ่งอื่นได้ คือ สัตว์ พืช ซึ่งก็คือ สิ่ง X ไม่เป็นคนนั่นเอง ส่วนในตัวอย่าง ข. แม้ข้ออ้างหลัก คนไทยส่วนใหญ่ (95%) จะเป็นคนนับถือศาสนาพุทธ จะมีน้ำหนักไปสนับสนุนว่า นายอิสมาแอมีโอกาสสูงจะเป็นคนนับถือศาสนาพุทธ แต่ข้อมูลในข้ออ้างรอง แสดงข้อเท็จจริงว่าเขาเกิดใน จ.นราธิวาสที่คนส่วนใหญ่ (95%) นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้น ข้อมูลนี้เองที่ทำให้น้ำหนักความเป็นไปได้ลดลง ทำให้ข้อสรุปที่ว่า “นายอิสมาแอเป็นคนนับถือศาสนาพุทธ” มีโอกาสเป็นไปได้น้อยมาก

ทั้งสองตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า การที่จะตัดสินว่าการอ้างเหตุผลใดมีความเป็นเหตุผลที่แท้จริง การพิจารณาความสัมพันธ์เชิงยืนยัน/สนับสนุน ของข้ออ้างต่อข้อสรุปจะต้องประเมินได้ว่า ข้ออ้าง “ประกัน” ความเป็นจริงของข้อสรุปได้แน่นอน หรือเป็นไปได้มาก (Strong argument) ซึ่งจะทำให้การอ้างเหตุผลของแนวความคิดนั้นสามารถยอมรับได้หรือมีความน่าเชื่อถือนั่นเอง ดังนั้นในส่วนนี้ เป็นที่ชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าน่าจะเพียงแต่ให้พิจารณาว่า อาจมีการอ้างเหตุผลบางอย่างที่อ้างผิดวิธีการ ที่ความสัมพันธ์ของข้ออ้างกับข้อสรุป ไม่เป็นไปตามการอ้างเหตุผลที่ดี การอ้างเหตุผลของแนวความเชื่อนั้นก็ไม่อาจจะสามารถยอมรับได้

อย่าได้ปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ (มา ภพรูปตาย)

หากตีความของหลักนี้ ในความหมายของ “รูปลักษณะ” ที่เป็น “สถานการณ์เชิงข้อเท็จจริง[factual situations]” ความหมายของหลักเกณฑ์นี้ ก็สามารถตีความใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลบกพร่องทางวิธีการที่เป็นการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย ในลักษณะที่เรียกว่า การรีบสรุปโดยมีข้อมูลไม่เพียงพอ (hasty generalization) การอ้างเหตุผลบกพร่องลักษณะนี้ ก็คือ ข้ออ้างที่นำมาอ้างนั้นมีปริมาณน้อยเกินไปจนไม่สามารถจะประกัน “ความเป็นไปได้” ว่าข้อสรุปจะจริง ตัวอย่างเช่น

การเห็นนิสิตบางส่วนหรือบางคนขับรถยนต์ราคาแพง ๆ มาเรียน

แล้วด่วนสรุปว่านิสิตทั้งหมดของสถาบันการศึกษาแห่งนั้น

น่าจะเป็นไปได้ว่าเป็นนิสิตที่มีฐานะดีหรือร่ำรวย

การอ้างเหตุผลบกพร่องลักษณะนี้สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป ซึ่งหากพิจารณาจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านสอนให้ควรเลี่ยงการสรุปแบบนี้ กล่าวคือ หากจะสรุปหรือยืนยันอะไร ก็ควรที่จะพิจารณาข้อมูลหลักฐานให้มีปริมาณมากพอ ว่าหลักฐานนั้นมีน้ำหนักที่จะไปยืนยันสนับสนุนข้อสรุปได้แน่นอนเพียงใด มิใช่แค่เห็นว่ามันน่าจะเป็นไปได้ เพราะดูจากรูปลักษณะบางอย่างภายนอกแล้วก็ด่วนสรุปลงไป การพิจารณาจะเชื่อความคิดใด ของคนกลุ่มใด งานวิจัย ผลการทดลอง ในปัจจุบันที่มักอ้างกันในลักษณะนี้ หลักการนี้ก็สามารถใช้ได้อย่างชัดเจน

จากการพิจารณาในรายละเอียดทั้งสองที่ผ่านมา ก็พอที่จะกล่าวยืนยันถึงเกณฑ์ในการใช้เหตุผลพิจารณาว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อสิ่งใดตามเกณฑ์ที่พระพุทธเจ้าเสนอมาได้ ซึ่งคำอธิบายนี้สามารถใช้อธิบายรวมถึง ข้อ 7. ข้อ 8. และข้อ 5. ได้

กล่าวโดยสรุปตามความเห็นของผู้วิจัย หลักกลาโมสูตรทั้ง 5 ข้อนี้ พระพุทธเจ้าได้นำเสนอหลักเกณฑ์การ “พิจารณาความสัมพันธ์” ระหว่างข้ออ้างกับข้อสรุป ว่าเป็นไปตามเกณฑ์ของการอ้างเหตุผลที่ดีใน 2 ระดับหรือไม่ หากไม่เป็นไป จะเกิดการบกพร่องเชิงวิธีการอ้างทันที

2. การอ้างเหตุผลบกพร่องในลักษณะการทิ้งเหตุผล การทิ้งเหตุผล (Abandon of reasoning) คือการอ้างเหตุผลที่ข้ออ้าง (แม้จะพิจารณาความสัมพันธ์ในระดับใด แน่นนอนหรือเป็นไปได้) ไม่ได้มี “ความสัมพันธ์” อย่างแท้จริงกับข้อสรุป ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนของการทิ้งเหตุผลที่คนทั่วไปในสังคมไทยเรามักเชื่อกันว่าถูกต้อง คือ การพิสูจน์โดยการอ้างคำสาบานต่อสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่ยึดถือกัน ทั้งที่โดยตามหลักเหตุผล การพิสูจน์ว่าใครกระทำ ถูก/ผิด ผิด/ถูกหรือกล่าวเช่นนั้น การใช้วิธีการสาบานนั้น ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ด้วยหลักฐานประเภทใดๆเลย เพราะสิ่งนำมายืนยันเป็นเพียงความเชื่อ เท่านั้น ไม่ได้ชี้ว่า การกระทำแบบนี้เป็นหลักฐานที่พิสูจน์ความจริงได้เลย

ดังที่กล่าวข้างต้น เมื่อพิจารณาเทียบเคียงกับหลักคำสอนในข้อที่เหลือกก็สามารถทราบได้ชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าทรงให้หลักการที่จะช่วยหลีกเลี่ยง การยอมรับในแนวความเชื่อที่อ้างเหตุผลมาสนับสนุนความคิดของตนเองในลักษณะการทิ้งเหตุผล ดังต่อไปนี้

การทิ้งเหตุผลในลักษณะการอ้างสิ่งที่น่าเชื่อถือ

หลักคำสอนที่ตรงกับลักษณะการทิ้งเหตุผลแบบนี้คือ ข้อ (10) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา (มา สมโน โน ครูติ) กับข้อ (4) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ (มา ปิฎกสมุปทานเน) รวมทั้งข้อ 5 6 7 8 และ 9 ซึ่งอธิบายได้ว่า การอ้างหลักฐานของสิ่งทั้งหมดนี้ โดยความเป็นจริง แล้วคนทั่วไปสามารถยอมรับใน “ความน่าเชื่อถือได้” ไม่ว่า จะเป็น ครูอาจารย์ ตำรา คัมภีร์ ต่าง ๆ และยังเมื่อนำมา วิเคราะห์ โดยผ่านกระบวนการทางตรรกะ และพิสูจน์ได้ด้วยเหตุผลแล้ว หลักฐานเหล่านี้จะมีน้ำหนักให้การอ้างเหตุผลนั้นๆ ในเรื่องนั้นๆ สามารถยอมรับได้ แต่ทั้ง หากสิ่งทั้งหมดนี้ ถูกนำมาอ้างลอยๆ โดยไม่สัมพันธ์กับสิ่งที่ต้องพิสูจน์ จะทำให้การใช้หลักฐานในลักษณะนี้ไม่มีความน่าเชื่อถือทันที เช่น อ้างว่า “สินค้ายี่ห้อนี้ จะต้องดีแน่ๆ เพราะ คนแสดงโฆษณา เป็นคนน่านับถือในสังคม”

การอ้างแบบนี้จะเป็นการทิ้งเหตุผลทันที เพราะ สินค้านั้นจะดีหรือไม่ดี ต้องพิสูจน์จากหลักฐานอื่น ว่ามันมี หลักฐานจากงานวิจัยสนับสนุนความปลอดภัย ความมีประโยชน์ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ไม่ใช่ที่น่าเชื่อถือ เพราะเราชอบหรือนิยมคนแสดงโฆษณา ด้วยเหตุนี้เองจึงมีคนที่ยึดในศาสนาบางศาสนา อ้างว่าศาสดาของตนเองถือมั่งสวิติ ดังนั้นการกินมั่งสวิติเป็นสิ่งดี ทุกคนความเป็นมั่งสวิติกันทั้งหมด เพราะแม้แต่ศาสดายังเป็น การอ้างแบบนี้ก็ทิ้งเหตุผลเช่นเดียวกัน

เราจะเห็นนัยของการชี้แจง การทิ้งเหตุผลที่พระพุทธเจ้านั้นพยายามหลีกเลี่ยงก็คือ เนื้อหาส่วนท้ายของ ภัททิยสูตร นั้นเอง ที่ พระองค์ทรงกล่าวเตือนไม่ให้ ภัททิยลิจฉวีนั้น อย่ทิ้งเหตุผลมาเชื่อพระองค์ เพียงเพราะเห็นว่า พระองค์เป็นศาสดา แต่ให้พิจารณาหลักการและวิธีการที่พระองค์นำเสนอด้วยข้อเท็จจริงที่สามารถปฏิบัติได้จริง

การทิ้งเหตุผลในลักษณะการอ้างประเพณี

หลักคำสอนในข้อ(2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา (มา ปรมุปราย) เป็นลักษณะของการทิ้งเหตุผลแบบนี้ที่ชัดเจน เพราะเมื่อ ข้อเท็จจริง เปลี่ยน เหตุการณ์เปลี่ยน คนเปลี่ยน การอ้างความคงทนของบางสิ่งไว้ เพราะเห็น ว่า มันเป็นเรื่องที่คนทั่วไปนับถือ และปฏิบัติกันจนเป็นแบบอย่างที่ยึดเหนี่ยว ไม่สามารถเปลี่ยนได้ การอ้างลักษณะจะทิ้งเหตุผลทันที ดังที่เราจะเห็นการทิ้งเหตุผลแบบนี้ในสังคมไทยกรณีการทำวัตรอุทิศ ที่คนบางกลุ่มได้ผลประโยชน์ก็มัก อ้างว่า เป็นความเชื่อของคนไทย ที่กลายเป็นประเพณีไปแล้ว ทั้งการทำวัตรอุทิศนี้ขัดกับหลักพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน แต่ยังมีคนทิ้งเหตุผลแบบนี้ อยู่ การทิ้งเหตุผลแบบนี้ สามารถอ้างได้ง่ายๆดังนี้ “เรื่องการทำวัตรอุทิศนั้น คงแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ยาก เพราะคนไทยยึดถือปฏิบัติกันมานานจนเป็นประเพณีไปแล้ว”

* ข้อมูลจาก Internet : <http://gmcourtis.home.texas.net/formall.html> เข้าได้เมื่อ 11/2/45

** W. Ward Fearnside, *About Thinking*(CA : Prentice-Hall Inc., 1980), p. 36.

การตั้งเหตุผลในลักษณะการอ้างคนส่วนมาก

หลักคำสอนในข้อ (1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา (มา อนุสฺสเวน) กับข้อ (3) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ (มา อิติกราย) เป็นการตั้งเหตุผลที่ต่อเนื่อง การอ้างถึง “จำนวน” “ปริมาณ” ลอยๆ โดยที่ไม่ชี้แจงแหล่งที่มา ว่ามาจากไหน ที่คนกล่าวขาน เชื่อถือกัน มากมายนั้น แท้จริงเป็นจำนวนเท่าไร พิสูจน์ได้ด้วยข้อเท็จจริงหรือไม่ หรือเพียงแต่กล่าวกัน คาดหมายกัน จากการเห็น “ตัวอย่างเพียงสองสมตัวอย่าง” แล้วก็สรุปออกมาว่า สิ่งนั้นจะต้องดี เพราะมีคนมากมายเชื่อถือ ในสมัยพุทธกาล การอ้างหลักฐานแบบนี้จะมีมากมาย เพราะการสื่อสารติดต่อยังไม่เจริญ การเล่าลือ อิทธิฤทธิ์ของเจ้าลัทธิต่างๆ หรือ การนับจำนวนศาสนิกที่เชื่อถือว่าปริมาณเท่าไร เพื่อมาอ้างอิงข่มกัน ว่าเจ้าลัทธิของตนนั้น เสนอหลักคำสอนที่เป็นจริงและถูกต้อง เพราะหากไม่จริงคงไม่มีใครนับถือมากมายขนาดนี้ ซึ่งแท้จริงอาจเป็นว่าศาสนิกถูกชักจูงมา หาได้มาเพราะ การได้พิสูจน์จากหลักคำสอนจริง ซึ่งในกรณีเช่นนี้ จะพบหลักฐานที่พระพุทธองค์ได้ทรงสอบถามและตั้งปัญหาให้เหล่าศาสนิกในศาสนาอื่นๆ แก่ เพื่อตรวจสอบความเป็นจริงของการมีความเชื่อที่ถูกต้อง แทนการประเมินจากจำนวนผู้นับถือ

บทที่ 4

บทสรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์เชิงการอ้างเหตุผล ที่มีผู้ตีความและอธิบายหลักความเชื่อ 10 ประการใน กาลามสูตร ทั้งที่เป็นของ พระธรรมปิฎก เค. เอ็น. ชยติลเลเก สมภาร พรหมทา และ การนำเสนอของผู้วิจัย พบว่า

4.1. การพิจารณาความหมายตามตัวบทของหลักความเชื่อ 10 ประการของกาลามสูตรร่วมกับบริบททางสังคมของอินเดียในสมัยนั้น สามารถที่จะกล่าวได้ว่า หลักความเชื่อ 10 ประการของ กาลามสูตรตามตัวบทที่ปรากฏนั้น บ่งชี้ลักษณะและวิธีการที่คนในสมัยนั้นโดยทั่วไปใช้ในการเป็นแหล่งอ้างอิง เพื่อประเมินและตัดสินใจที่จะเชื่อหรือยอมรับวิธีหรือแบบแผนในทางปฏิบัติของการดำเนินชีวิตทางความเชื่อของตนเอง ทั้งนี้การนำเสนอหลักฐานที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ ของ พระไตรปิฎกเองและหลักฐานจากแหล่งอื่นในยุคสมัยเดียวกัน ที่ เค. เอ็น. ชยติลเลเก นำมาอ้างสามารถประเมินได้ว่า ข้อสรุปนี้มีความเป็นไปได้มากที่จะน่าเชื่อถือ

4.2. จากการตีความ/อธิบายของพระธรรมปิฎก สามารถกล่าวได้ว่า มีความสอดคล้องกับเป้าหมายและบริบททางสังคมที่พระพุทธศาสนาประสพอยู่ในขณะนั้น ที่จำเป็นที่จะต้องวาง “ท่าที” ที่รอบคอบ ในการเสนอคำสอน และการชี้แนะให้บุคคลใช้วิจารณญาณของตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งในการตีความเช่นนี้ แม้จะเน้นถึงหลักความถูกต้องและสอดคล้องกับหลักความเชื่อของศาสนาพุทธเป็นสำคัญ แต่หากพิจารณาจากหลักฐานที่บ่งชี้ถึงบริบททางสังคม โดยเฉพาะทางการเมืองที่แนวความคิดของศาสนาพราหมณ์มีอำนาจครอบงำอยู่ การอธิบายในลักษณะเช่นนี้สามารถที่จะยอมรับได้ แต่ทั้งนี้ พระธรรมปิฎก ยังไม่ได้มีคำอธิบายที่ครอบคลุมและชัดเจนเกี่ยวกับหลักทั้งสิบในส่วนที่ปลีกย่อย โดยเฉพาะการชี้ให้เห็นว่า หลักความเชื่อทั้ง 10 ประการนี้ “สามารถผิด/พลาด ได้” นั้นเป็นอย่างไร ทำให้คำอธิบายนี้ “จำกัด” ตัวมันเองในหลักความเชื่อทางพุทธศาสนาเท่านั้น

4.3. ในส่วนของ เค.เอ็น. ชยติลเลเก การขยายการตีความ/อธิบาย ในเชิงที่พระพุทธเจ้านั้นปฏิเสธที่จะยอมรับใน “ชนบ/จาริต” ในการอ้างอิงแหล่งอ้างอิงความเชื่อของพราหมณ์ในสมัยนั้น และบ่งชี้การมีลักษณะของการ “วิพากษ์” [critics] ที่พระพุทธเจ้าได้ชี้แสดงเหตุผลที่ไม่เห็นด้วย ดังเนื้อความในพระสูตรต่างๆ สามารถประเมินได้ว่าการตีความนี้มีความเป็นไปได้ที่จะน่าเชื่อถือ และที่สำคัญ การวิพากษ์วิจารณ์ของพระพุทธเจ้า ตามคำอธิบายของชยติลเลเก นั้นได้แสดงให้เห็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของทฤษฎีความรู้ของพุทธศาสนาก็คือ การมุ่งเน้น การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความจริงด้วยตัวเอง ไม่ใช่เพียงการเชื่อหรือยอมรับด้วยการถือสืบต่อกันมาหรือเพียงแค่สามารถคิดด้วยเหตุผลได้เท่านั้น

4.4. จากการตีความของ สมภาร พรหมทา เมื่อมองในแง่ของการที่จะใช้ความเชื่อ 10 ประการ ของ กาลามสูตรเป็น “เกณฑ์ตัดสิน” การยอมรับการเป็นความรู้ที่แท้จริงหรือน่าเชื่อถือได้ ก็สามารถที่จะยอมรับได้ว่ามีความสอดคล้อง

กับสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบัน และที่สำคัญก็ไม่ได้ขัดแย้งทางความหมายของตัวบทที่ปรากฏในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด เพียงแต่ว่า การตีความตัวบทของหลักทั้งสิบนั้น ยังมีความคลาดเคลื่อน ไม่ตรงกับความหมายที่แท้จริงของแนวคิดของระบบตรรกะแบบตะวันตกในบางส่วน แต่ที่สำคัญ สมภาร ธิสสรูปเกินไปที่ว่าเพียงพระสูตรนี้พระสูตรเดียวเท่านั้น ก็สามารถบ่งชี้ทฤษฎีความรู้ทางพุทธปรัชญาได้ เพราะ หากพิจารณาอย่างชัดเจนจากหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ยังมีเนื้อหาในพระสูตรอื่นที่จะต้องนำมาประกอบในการอธิบาย เพื่อให้มีความถูกต้องยิ่งขึ้น

4.5. และในส่วนการตีความ/อธิบายของผู้วิจัย เป็นเพียงการขยายความเข้าใจเพิ่มเติมจากทั้งสามคนที่กล่าวมา และสามารถเสริมเนื้อหาส่วนที่ยังบกพร่องได้ โดยเฉพาะส่วนที่ พระพุทธเจ้าอ้างว่า หลักความเชื่อทั้งสิบเป็นไปตามหลักทั้ง 10 ประการนั้น “สามารถผิด/พลาดได้” และที่สำคัญหากใช้กรอบความเข้าใจในเรื่อง “การใช้เหตุผล” “เกณฑ์การประเมินการอ้างเหตุผลที่ดี” และ “การอ้างเหตุผลบกพร่อง” ตามหลักตรรกะของตะวันตก ผู้ศึกษาสามารถชี้แสดงให้เห็นได้ว่า หลักความเชื่อ 10 ประการ ของ กาลามสูตร สามารถใช้เป็นหลักฐานที่ชี้แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่อง ของการใช้ “เหตุผล” พิจารณาความเป็นจริงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตทั้งหมด ในทางกลับกัน หลักความเชื่อ 10 ประการ ของ กาลามสูตร กลับสามารถที่จะตีความแล้วสอดคล้องกับเรื่องการอ้างเหตุผลที่ดีได้ กล่าวคือ พุทธศาสนาปฏิเสธการอ้างเหตุผลที่ไม่ดี และกล่าวเตือนให้ระมัดระวังเมื่อเผชิญกับการโน้มน้าวที่มีการใช้เหตุผลผิดๆ (ในลักษณะทั้งสิบ) และเมื่อนำการตีความลักษณะนี้ ไปศึกษาเนื้อหาอื่นๆ ที่อยู่ภายในหลักพุทธศาสนาทั้งหมด เราสามารถที่จะพบท่าที ของการใช้เหตุผล ที่ถูกต้อง รอบคอบ และสามารถโต้แย้งและหักล้างประเด็นของแนวความเชื่ออื่นได้ตรงประเด็นและถูกต้อง และรวมถึงมีน้ำหนักเพียงพอที่จะล้มล้างข้อเสนอและหลักฐานของแนวความคิดอื่นได้ ดังที่ผู้ศึกษาได้เคยใช้กับประเด็นการโต้แย้งเกี่ยวกับจุดกำเนิดของชนชั้นพราหมณ์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างชัดเจน แต่ทั้งนี้ผู้เขียนไม่สามารถจะกล่าวอ้างเลยไปถึง การตีความในลักษณะที่ว่า หลักความเชื่อ 10 ประการ ของ กาลามสูตร สามารถที่จะใช้เป็นเกณฑ์การประเมิน ความน่าเชื่อถือ ความสมเหตุสมผล และความเป็นไปได้ ตามหลักตรรกวิทยาของตะวันตกได้ทั้งหมด ในขณะที่เดียวกันจากเนื้อหาในพระสูตรนี้เพียงพระสูตรเดียว ก็ไม่สามารถที่จะใช้ยืนยันว่าพระสูตรนี้ สามารถใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินทฤษฎีความรู้พุทธศาสนาแบบเถรวาทได้ แต่ที่สามารถกล่าวยืนยันได้อย่างชัดเจนก็คือ พุทธศาสนามีท่าทีให้ความสำคัญต่อการคิดในเชิงเหตุผลเป็นสำคัญ และท่าทีแบบนี้เป็นท่าทีที่ผู้ศึกษาพุทธศาสนาควรเรียนรู้และนำไปใช้ทั้งในการศึกษาและปฏิบัติในชีวิตจริง ©

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ 9, 11, 13, 20, 25, 21 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข้อมูลทุติยภูมิ

จินดา ไชยอุดม (พล.ร.อ.). “อหังปัจจุตยา : ตรรกะในพุทธธรรม”, มติชนรายวัน. (18 กันยายน 2539) : 6.

ชาญณรงค์ บุญหนุน. “ทฤษฎีความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

ชัยวัฒน์ คุประตกุล. วิถีแห่งปัญญา. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), 2545.

เดือน คำดี. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.

—. ไทยศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.

ประเวศ วะสี. ข้อคิดสำหรับนักวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2534.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. สตรีในคัมภีร์ตะวันออก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2541.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

—. ตีนก้นเสียจากความเท็จของหนังสือ “เหตุเกิด พ.ศ. 1”. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2546.

ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน. *เดลินิวส์*. (24 มีนาคม 2547) : 1 และ 16.

รามิล กาญจนันดา. *ตรรกะแห่งเหตุผล*. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 714121 Introduction to Logic, 2546 (อัดสำเนา).

____. *ศิลปะการดำเนินชีวิต*. กรุงเทพฯ : บริษัทเท็กซ์ แอนด์เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, 2542.

____. “การอ้างเหตุผลโต้แย้งเกี่ยวกับจุดกำเนิดชนชั้นพราหมณ์”. สารนิพนธ์การสอบวัด คุณสมบัติ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

สมภาร พรหมทา. *พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

____. *มนุษย์กับศาสนา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, 2546.

สมุทร พงษ์สาลีเกษตร. “ข้อรักในหลวงในมุมมองที่แตกต่าง” *ผู้จัดการรายวัน*. (5 มีนาคม 2545) : 17.

สุนทร ณ รัชชี. *ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ชัยชัย คุ่มทวีพร. *ตรรกวิทยา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

จำนง ทองประเสริฐ. *ตรรกศาสตร์ : ศิลปะแห่งการนิยามความหมายและการให้เหตุผล*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

ไพลิน เตชะวิวัฒนาการ. “เกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทเทียบกับปรัชญาของคานท์” *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2538):33

ลักษณะวัด เจริญพงศ์ , “ความรู้ในพุทธปรัชญา”, *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2-3 (พฤษภาคม – ธันวาคม 2541): 71

Fearngide, W. Ward. *About Thinking*. CA : Prentice-Hall Inc., 1980.

Jayatilleke, K. N., *Early Buddhist Theory of Knowledge*. Delhi: Motilal Banarsidass Publisher, 1963

Internet Source, <http://gmc Curtis.home.texas.net/formall.html> ©